

Adrian Rośłon

Separacja małżonków

w polskim i kanonicznym
systemie prawnym

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

**SEPARACJA MAŁŻEŃSKA
W POLSKIM I KANONICZNYM
SYSTEMIE PRAWNYM**

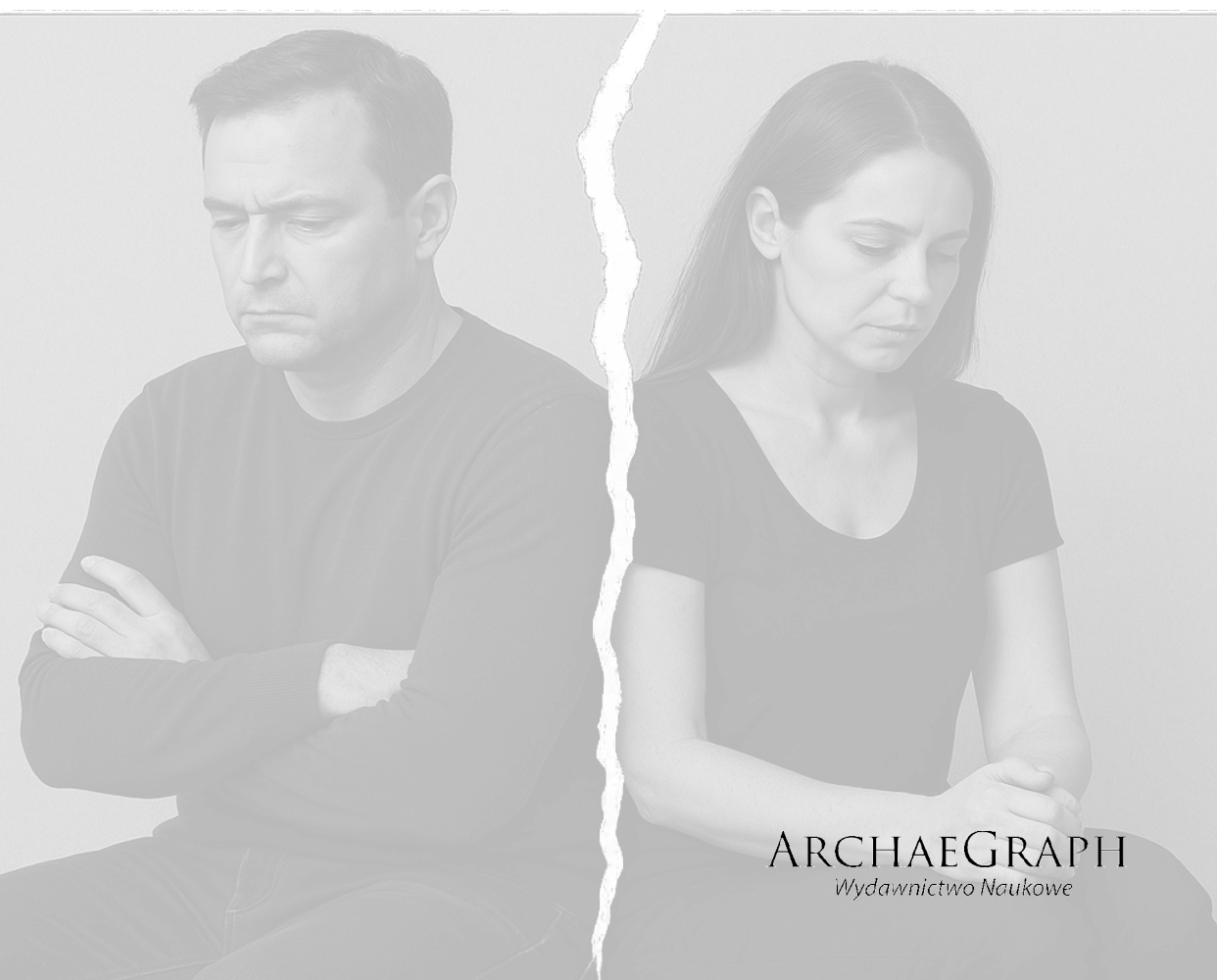
ADRIAN ROSŁON

Adrian Rosłon

Separacja małżonków

w polskim i kanonicznym
systemie prawnym

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

AUTOR:
DR ADRIAN ROSŁON

REDAKCJA:
MGR MAŁGORZATA BUDNIK-MINIERSKA

RECENZJA NAUKOWA:
KS. DR HAB., PROF. UKSW MAREK SAJ

SKŁAD:
KAROL ŁUKOMIAK

PROJEKT OKŁADKI:
ADRIAN ROSŁON

© copyright by author & ArchaeGraph

ISBN: 978-83-68410-13-6

**Wersja elektroniczna dostępna
na stronie internetowej wydawcy:**
www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ 2025

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
ROZDZIAŁ 1.	
POJĘCIE I RODZAJE SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM	15
WPROWADZENIE	15
POJĘCIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE POLSKIM	15
POJĘCIE SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM	22
RODZAJE SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM	24
PODSUMOWANIE	27
ROZDZIAŁ 2.	
POJĘCIE I RODZAJE SEPARACJI W PRAWIE KANONICZNYM	29
WPROWADZENIE	29
POJĘCIE MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE KANONICZNYM	29
POJĘCIE SEPARACJI W PRAWIE KANONICZNYM	33
RODZAJE SEPARACJI W PRAWIE KANONICZNYM	36
PODSUMOWANIE	38

ROZDZIAŁ 3.

SEPARACJA MAŁŻONKÓW W OBOWIĄZUJĄCYM PRAWIE POLSKIM 41

WPROWADZENIE 41

MIEJSCE INSTYTUCJI SEPARACJI
W PRZEPISACH PRAWA POLSKIEGO 41

PRZYCZYNY SEPARACJI MAŁŻONKÓW
W OBOWIĄZUJĄCYM PRAWIE POLSKIM 42

SKUTKI ORZECZENIA SEPARACJI
W PRZEPISACH PRAWA POLSKIEGO 48

SEPARACJA MAŁŻONKÓW W PRAWIE POLSKIM
A POZYCJA PRAWNA DZIECI 53

PRÓBA POGODZENIA STRON
W PRZEPISACH PRAWA POLSKIEGO 54

USTANIE SEPARACJI W PRZEPISACH
PRAWA POLSKIEGO 56

PODSUMOWANIE 56

ROZDZIAŁ 4.

SEPARACJA MAŁŻONKÓW W OBOWIĄZUJĄCYM PRAWIE KANONICZNYM 59

WPROWADZENIE 59

MIEJSCE INSTYTUCJI SEPARACJI
W PRZEPISACH PRAWA KANONICZNEGO 59

PRZYCZYNY SEPARACJI MAŁŻONKÓW
W OBOWIĄZUJĄCYM PRAWIE KANONICZNYM 60

SKUTKI ORZECZENIA SEPARACJI
W PRZEPISACH PRAWA KANONICZNEGO 68

SEPARACJA MAŁŻONKÓW W PRAWIE KANONICZNYM
A POZYCJA PRAWNA DZIECI 69

PRÓBA POGODZENIA STRON W PRZEPISACH
PRAWA KANONICZNEGO 70

USTANIE SEPARACJI W PRZEPISACH PRAWA KANONICZNEGO	72
PODSUMOWANIE	73
ROZDZIAŁ 5.	
ANALIZA DANYCH STATYSTYCZNYCH DOTYCZĄCA INSTYTUCJI SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM	75
WPROWADZENIE	75
PRAWOMOCNE ORZECZENIA SEPARACJI W LATACH 2002–2023	75
PRAWOMOCNE ORZECZENIA SEPARACJI W POSZCZEGÓLNYCH WOJEWÓDZTWACH	77
INICJATORZY POSTĘPOWANIA W SPRAWACH O SEPARACJE	81
INFORMACJE O MAŁŻONKACH W SPRAWACH O SEPARACJE	83
CZAS TRWANIA MAŁŻEŃSTWA W MOMENCIE WNIESIENIA POZWU	90
MAŁOLETNIE DZIECI POZOSTAJĄCE POD WŁADZĄ RODZICIELSKĄ SEPAROWANYCH MAŁŻONKÓW	93
PRZYCZYNY ŻĄDANIA ORZECZENIA SEPARACJI	98
ROZSTRZYGNIĘCIE O WŁADZY RODZICIELSKIEJ NAD MAŁOLETNIMI DZIEĆMI W WYROKU ORZEKAJĄCYM SEPARACJĘ	100
ZNIESIENIE SEPARACJI	103
WNIOSKI KOŃCOWE	114
PODSUMOWANIE	115
ZAKOŃCZENIE	117
BIBLIOGRAFIA	119

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

1 Kor	Pierwszy List do Koryntian.
ACa	Repertorium sądu apelacyjnego dla spraw cywilnych i gospodarczych przedstawionych z apelacjami od orzeczeń sądów okręgowych, a także dla spraw cywilnych dotyczących skarg o uchylenie wyroku sądu polubownego.
C	Repertorium sądu rejonowego dla pozostałych spraw cywilnych podlegających rozpoznaniu w procesie wszczętych na skutek pozwu, w tym podlegających rozpoznaniu w postępowaniu uproszczonym, a także w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń.
CO	Repertorium Izby Cywilnej Sądu Najwyższego dla pozostałych spraw.
CR	Repertorium dotyczące spraw w Sądzie Najwyższym po rozpoznaniu rewizji od wyroku sądu wojewódzkiego.
CZP	Repertorium Izby Cywilnej Sądu Najwyższego dla spraw przedstawionych celem rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego.
k.c.	Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U.2024.0.1061).
k.p.c.	Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2024.0.1568).
k.r.o.	Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.2023.0.2809).
KKK	Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2002.
KPK	<i>Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli II Promulgatus.</i> Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Warszawa 2021.
Łk	Ewangelia według św. Łukasza.
Mk	Ewangelia według św. Marka.
Mt	Ewangelia według św. Mateusza.
SA	Sąd Apelacyjny.
SN	Sąd Najwyższy.

WSTĘP

Człowiek postrzegany jest we współczesnym świecie jako istota wolna, posiadająca wolną wolę oraz korzystająca z pełni praw, ale również i obowiązków wynikających z wzajemnych kontaktów międzyludzkich. Dlatego też należy podkreślić obok wolności człowieka także jego odpowiedzialność za czyny.

Odzwierciedleniem wolności i odpowiedzialności jest rodzina, a w szczególności wspólnota małżeńska. Zawarcie małżeństwa łączy męża i żonę trwałą więzią, która przejawia się w wielu aspektach i płaszczyznach. Funkcjonowanie małżeństwa w obecnym kręgu cywilizacyjno-kulturowym coraz częściej jest wystawiane na próbę trwałości. Instytucja separacji w tym względzie stanowi ochronę dla trwałości i nierozzerwalności małżeństwa. Dlatego właśnie instytucja małżeństwa jest przedmiotem troski nie tylko ze strony Kościoła, ale również ze strony polskiego ustawodawcy. Małżeństwo ma ogromny wpływ na kształt rodziny, jej bezpieczeństwo i prawidłowe funkcjonowanie¹.

---

¹ Więcej na temat rodziny i jej bezpieczeństwa w kontekście społecznym (w tym prawnym): A. Rosłon, *Bezpieczeństwo państwa, narodu i obywatela w Konstytucji RP: zarys problematyki*, [w:] *Istota i perspektywy bezpieczeństwa w drugiej dekadzie XXI wieku*, Sówka K., Jarnicki D. (red.), Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach 2018; A. Rosłon, *Pojęcie rodziny oraz jej ochrona w prawie krajowym – zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018; A. Rosłon, *Procedura „Niebieskie Karty” – zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018; A. Rosłon, *Przemoc w rodzinie i jej aspekty prawne – zarys problematyki* [w:] *Problemy nauk prawnych. Tom. 6*, Pujer K. (red.), Exante, Wrocław 2018; A. Rosłon, *Wychowanie patriotyczne istotnym elementem bezpieczeństwa rodziny*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a rodzina*, Jarmoch E., Trzpił I. A., Świdorski A. W. (red.), Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe, Drohiczyn 2018; A. Rosłon, *Zagrożenia dla współczesnej rodziny*, [w:] *Wielowymiarowość kategorii Bezpieczeństwa. Wymiar społeczny (tom 1)*, Sygidus K., Łubiński P., Svyrydenko D., (red.), Bookmarked Publishing & Editing, Olsztyn-Kijów 2018; A. Rosłon, *Zabiegi nowelizacyjne polskiego kodeksu karnego oraz uwagi de lege ferenda odnoszące się do przestępczości zorganizowanej będącej zagrożeniem dla obywateli państw wspólnotowych UE*, [w:] *Rzeczypospolita Polska w strukturach NATO i UE. Rola, doświadczenie, perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2019.

Małżeństwo dla osób wierzących w Chrystusa jest związkiem nierozzerwalnym, jednak życie człowieka jest nieprzewidywalne i czasami dochodzi do zdarzeń niezależnych od nas, mających skutek w relacji pomiędzy małżonkami. Godność sakramentu związku małżeńskiego powoduje, iż wiele osób w obliczu kryzysu małżeństwa staje przed dylematem – co robić dalej? Czy ponosić trud dalszego trwania w związku, czy uzyskać względny spokój oddalając się od niego? Właśnie dla tego typu sytuacji, wychodząc naprzeciw prośbom władzy kościelnej, polski ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie (na koniec XX wieku) do polskiego porządku prawnego ponownie instytucji separacji.

Separacja daje możliwość zastanowienia się i głębokiej refleksji na temat aktualnej kondycji małżeństwa i rodziny, relacji w niej, itp. Separacja jest alternatywą dla rozpadającego się związku małżeńskiego. Uważa się ją ponadto za środek ochrony przekonań religijnych.

Biorąc powyższe, postanowiono podjąć próbę przybliżenia i zestawienia instytucji separacji, jako przejawu troski państwa i Kościoła względem małżeństwa. Dlatego też temat niniejszej monografii brzmi: „Separacja małżeńska w polskim i kanonicznym systemie prawnym”. Celem monografii jest dokonanie charakterystyki instytucji separacji oraz jej porównanie na dwóch płaszczyznach, tj. prawa świeckiego (polskiego) oraz prawa kościelnego (kanonicznego). Chcąc uzyskać cel pracy, wymagane było wykorzystanie w pracy metod badawczych: analizy oraz syntezy. Za przedmiot badawczy obrane zostały podobieństwa i różnice instytucji separacji w porządku prawa polskiego oraz prawa kościelnego.

Aby móc osiągnąć cel pracy, konieczne będzie potwierdzenie albo zaprzeczenie niniejszym tezom:

1. Małżeństwo w prawie świeckim jest to trwały związek kobiety oraz mężczyzny, który został uregulowany przepisami prawa, a w którym są oni sobie równi. Natomiast małżeństwo w prawie kanonicznym to wspólnota całego życia tworzona przez mężczyznę oraz kobietę, skierowana na dobro małżonków, jak również do zrodzenia i wychowania potomstwa, zaś elementami kanonicznego prawa małżeńskiego, są: sakramentalny charakter małżeństwa oraz jego istotne przymioty, jedność i nierozzerwalność.
2. Separacja w prawie polskim powstaje poprzez orzeczenie sądu, gdy pomiędzy małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia małżeńskiego, wtedy każdy z nich może żądać, aby sąd orzekł separację.

3. Prawo polskie wyróżnia dwa rodzaje separacji, tj. separacja faktyczna oraz separacja prawna.
4. W systemie prawa polskiego instytucja separacji ma na celu sprzyjanie trwałości małżeństwa.
5. Ustanowienie separacji następuje w sytuacji, gdy pomiędzy małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia, który jest zdarzeniem prawnym ciągłym.
6. Rozkład pożycia jest rozkładem w trzech płaszczyznach: duchowej, fizycznej i gospodarczej.
7. Na podstawie zgodnego żądania małżonków, sąd może orzec separację, jeżeli małżonkowie nie posiadają wspólnych małoletnich dzieci.
8. Istnieją dwie przesłanki negatywne orzeczenia separacji, które ją wykluczają: dobro wspólnych małoletnich dzieci i zasady wspólnego życia społecznego.
9. Orzeczenie separacji następuje po wcześniejszym skierowaniu stron na mediację lub zawieszeniu postępowania, celem pojednania małżonków.
10. Małżeństwo zawarte przez małżonków trwa nadal oraz jest ważne, pomimo orzeczonej separacji.
11. Koniec separacji w prawie polskim następuje wskutek ustania małżeństwa albo przez rozwiązanie małżeństwa lub przez zniesienie separacji.
12. Separacja w prawie kanonicznym to zerwanie lub zaniechanie wspólnego pożycia małżonków pomimo dalszego trwania ich węzła małżeńskiego i wynikającej z tego przeszkody.
13. Prawo kanoniczne rozróżnia dwa rodzaje separacji: separację wieczystą (*separatio perpetua*) i separację czasową (*separatio ad tempus*).
14. Separacja wieczysta, powstaje pomiędzy małżonkami w sytuacji wystąpienia bardzo ważnej przyczyny.
15. Separacja czasowa polega na czasowym, określonym lub nieokreślonym rozdzieleniu małżonków.
16. W systemie prawa kanonicznego instytucja separacji małżonków z zasadą nierozzerwalności małżeństwa nie koliduje.
17. Z chwilą ustania przyczyny separacji wymaga się powrót współmałżonków do wspólnego współżycia małżeńskiego, chyba że władza kościelna postanowi inaczej.

18. Kościół dopuszcza fizyczną separację małżonków i zaprzestanie wspólnego życia, pomimo to węzeł małżeński trwa nadal.
19. Wyróżnia się cztery kategorie przyczyn separacji: cudzołóstwo, niedochowanie wierności małżeńskiej, poważne niebezpieczeństwo dla duszy albo ciała współmałżonka, poważne niebezpieczeństwo dla duszy albo ciała potomstwa, współmałżonek winny czyni życie wspólne zbyt trudne dla drugiej strony.
20. Strona niewinna traci prawo do separacji, w sytuacji, gdy w sposób wyraźny albo milcząco darowała winę współmałżonkowi.
21. Procedura uzyskania separacji małżonków winna być poprzedzona próbą ugody.
22. Od momentu wprowadzenia instytucji separacji nastąpił gwałtowny wzrost liczby orzekanych separacji.
23. Obecnie separacja jest stosunkowo rzadkim rozwiązaniem. Liczba orzekanych separacji systematycznie maleje.
24. Odsetek zniesionych separacji pozostaje na porównywalnym poziomie, co może wskazywać na pewnego rodzaju fenomen, który wpływa na pozytywny odbiór instytucji separacji.

Teksty źródłowe, na podstawie których powstała praca są w znacznym stopniu polskojęzyczne. Skorzystano ponadto z przepisów prawa polskiego (ustawy, Konstytucja RP) oraz prawa kanonicznego (Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. w nowym polskim tłumaczeniu).

Monografia składa się: ze wstępu, pięciu rozdziałów poprzedzonych krótkim wprowadzeniem oraz zakończonych syntetycznym podsumowaniem, a także z zakończenia.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym „Pojęcie i rodzaje separacji w prawie polskim” zaprezentowana została definicja małżeństwa na gruncie prawa polskiego, a także podjęto w nim próbę zdefiniowania instytucji separacji, przybliżenia jej rodzajów na gruncie polskiego porządku prawnego.

Rozdział drugi zatytułowany „Pojęcie i rodzaje separacji w prawie kanonicznym” prezentuje definicję małżeństwa na gruncie prawa kanonicznego, a także podjęto w nim próbę zdefiniowania instytucji separacji, przybliżenia jej rodzajów na gruncie kościelnego porządku prawnego.

W trzecim rozdziale „Separacja małżonków w obowiązującym prawie polskim” podjęto próbę egzemplifikacji umiejscowienia instytucji separacji

w przepisach prawa polskiego, a ponadto wskazania przyczyn separacji, jej skutków, pozycji dzieci w czasie separacji, roli mediatora podczas prób pogodzenia stron oraz ustania separacji.

W czwartym rozdziale „Separacja małżonków w obowiązującym prawie kanonicznym” podjęto próbę przedstawienia instytucji separacji w analogiczny sposób jednak od strony prawa kanonicznego. A zatem niniejszy rozdział zawiera próbę egzemplifikacji umiejscowienia instytucji separacji w przepisach prawa kanonicznego, a ponadto wskazania przyczyn separacji, jej skutków, pozycji dzieci w czasie separacji, próby pogodzenia stron oraz ustania separacji.

Piąty rozdział „Analiza danych statystycznych dotycząca instytucji separacji w prawie polskim” poświęcony został próbie analizy dostępnych danych statystycznych na temat instytucji separacji w polskim porządku prawnym. Niestety z uwagi na charakter procesu kanonicznego dostęp do danych statystycznych odnoszących się do separacji w prawie kanonicznym jest bardzo ograniczony. Dane te znajdują się w archiwach poszczególnych sądów biskupich.

POJĘCIE I RODZAJE SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM

Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale podjęto próbę egzemplifikacji pojęcia separacji oraz jej rodzajów występujących w polskim systemie prawnym. Separacja jest instytucją występującą zarówno w prawie polskim, jak i również w prawie kanonicznym. W prawie polskim instytucja separacji została uregulowana w 1999 roku.

Aby móc zrozumieć idee powstania separacji w powyższych systemach prawnych należy w pierwszej kolejności podjąć próbę zdefiniowania pojęcia małżeństwa w powyższych systemach.

Pojęcie małżeństwa w prawie polskim

W systemie prawa świeckiego małżeństwo postrzegane jest jako trwałe związki kobiety oraz mężczyzny, który został uregulowany przepisami prawa, a w którym są oni sobie równi. Związki te powstały z ich woli, aby urzeczywistnić prawa i obowiązki małżeńskie¹.

---

¹ Więcej na ten temat: *Małżeństwo*, w: *Słownik Języka Polskiego*, PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo;2481015>, (dostęp: 27.03.2025 r.); *Małżeństwo*, Słownik języka polskiego, PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo.html>, (dostęp: 27.03.2025 r.); W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo>, (dostęp: 27.03.2025 r.); J. Wiñiarz, J. Gajda, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 37; K. Piasecki, *Prawo małżeńskie*, Warszawa 2011, s. 11-13; M. Maraszek, *Związki małżeńskie na gruncie prawa polskiego oraz prawa kanonicznego*, Warszawa 2010, s. 7-8.

Jedność małżeństwa, inaczej mówiąc monogamia, tj. związek jednej kobiety z jednym mężczyzną, który postrzegany jest jako właściwy dla natury ludzkiej. Taki właśnie typ małżeństwa spotkać można było u pierwotnych ludów, zatem świadczy to o prawach i obowiązkach oraz obyczajach człowieka z czasu początków istnienia.

Biorąc pod uwagę właśnie ich dobro, również system polskiego prawa hołduje zasadzie trwałości małżeństwa. Niestety w prawie polskim uznaje się jej mniejszy stopień w odróżnieniu od systemu prawa kanonicznego. Pomimo faktu, iż w żadnym z aktów normatywnych nie wskazuje się wprost na trwałość małżeństwa, to jednak wynika ona z całokształtu norm, które dotyczą stosunków prawnorodzinnych. I tak dla przykładu, z przepisów dotyczących unieważnienia małżeństwa oraz rozwodu można dojść do wniosku, iż ustawodawca, tworząc wyżej wymienione prawo, zmierzał do zachowania małżeństwa w istniejącej formie. Można tu przywołać, np. treść art. 10 § 3 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.2023.0.2809), dalej jako k.r.o.: „Nie można unieważnić małżeństwa z powodu braku przepisanego wieku, jeżeli małżonek przed wytoczeniem powództwa ten wiek osiągnął”, art. 12 § 3: „Nie można unieważnić małżeństwa z powodu choroby psychicznej jednego z małżonków po ustaniu tej choroby” tegoż kodeksu, a także art. 56 § 2 k.r.o.: „Jednakże mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo jeżeli z innych względów orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego” oraz § 3 tegoż artykułu: „Rozwód nie jest również dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego”. z kolei, jeśli chodzi o trwałość małżeństwa, należy jej upatrywać w treści art. 18 Konstytucji RP², która traktuje o ochronie i opiece małżeństwa, rodziny i macierzyństwa. Warto ponadto wspomnieć o treści art. 71 Konstytucji ust. 1: „Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony

---

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483, dalej jako Konstytucja).

władz publicznych” oraz ust. 2: „Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa” (zasada dobra rodziny), jak również art. 72 ustawy zasadniczej ust. 1: „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”, ust. 2: „Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”, ust. 3: „W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka” oraz ust. 4: „Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka” (zasada dobra dziecka). Ponadto treść art. 436 § 1 kodeksu postępowania cywilnego³: „Jeżeli istnieją widoki na utrzymanie małżeństwa, sąd może skierować strony do mediacji. Skierowanie to jest możliwe także wtedy, gdy postępowanie zostało zawieszono” oraz § 2: „Przepisy o mediacji stosuje się odpowiednio z tym, że przedmiotem mediacji może być także pojednanie małżonków” tegoż artykułu. Nie można również zapominać o instytucji separacji, która funkcjonuje w polskim systemie prawnym. Została ona wprowadzona w 1999 roku ustawą⁴ i ma na celu sprzyjanie trwałości małżeństwa, stąd też w doktrynie przyjmuje się, iż państwo winno dążyć do zapewnienia trwałości małżeństwa za pomocą wszelkich dostępnych środków prawnych. Prawidłowe więc funkcjonowanie małżeństwa winno pozostawać przedmiotem ciągłej troski ustawodawcy. Zapewni to możliwość spełniania w należyty sposób różnego rodzaju zadań, które zostały nałożone na rodzinę, wypływające z faktu zawarcia przez dwoje osób związku małżeńskiego. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na przesłanki rozvodu oraz postępowania rozwodowego – winno ono mieć na uwadze, jeśli to możliwe, zachowanie małżeństwa. Jednak prawo polskie nie chroni nierozwalności małżeństwa, która jest najwyższym stopniem jego trwałości⁵.

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2024.0.1568, dalej jako k.p.c.).

⁴ Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.1999.52.532).

⁵ W. Góralski, *Instytucja małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, „Studia Płockie”, 2002, t. 30, s. 199-201.

Małżeństwo jest kulturowo uznanym związkiem dwóch osób⁶, mężczyzny i kobiety⁷, których nazywa się małżonkami. Związek ten ustanawia prawa oraz obowiązki między małżonkami, między nimi a ich dziećmi – jeśli takie posiadają, a także pomiędzy nimi a ich powinowatymi – jeśli je posiadają.

Małżeństwo ujmowane w aspekcie prawnym jako stan cywilny uregulowane jest w przepisach prawa polskiego. Dla przykładu, w ustawie zasadniczej znajduje się art. 18, który traktuje, iż: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

Konstytucja gwarantuje istnienie w ustawodawstwie zwykłym instytucji małżeństwa – norm prawnych, które odnoszą się do powstania, treści oraz ustania stosunku małżeństwa, jak również praw i obowiązków małżonków jako takich, które wynikają wprost z ich pozostawania w związku małżeńskim, w stosunku do osób trzecich (prawo prywatnego), a także wobec władz publicznych (prawa publicznego). Należy jednak pamiętać, iż to, że konstytucyjna gwarancja instytucji małżeństwa jest oparta na pojęciu zastanym przez ustrojodawcę, które jest współdeterminowane przez normy ustawowe, w ogóle nie oznacza, w nawiązaniu do tego co zostało napisane powyżej, iż Konstytucja gwarantuje instytucję małżeństwa dokładnie o treści, która obowiązywała w momencie wejścia w życie, ponadto nie pozostawia ustawodawcy pola do jej modyfikacji czy innowacji⁸.

Przepis art. 18 Konstytucji jest jedynym przepisem, w którym mowa o małżeństwie. W nim można próbować odnaleźć elementy charakterystyczne dla instytucji, która ma zagwarantowaną ochronę prawną oraz państwa, i ma umocowanie w ustawie zasadniczej. Do tych elementów zaliczyć można:

Małżeństwo jako związek monogamiczny. Zasada monogamii wyklucza związek, który złożony jest z więcej niż dwojga partnerów oraz jednoczesnego pozostawania któregośkolwiek z małżonków w innym związku.

---

⁶ J. Bront, B. Nowacka, *Różnorodność związków małżeńskich na świecie*, Krynica Morska 2008, s. 8.

⁷ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*, Warszawa 1982, s. 17; D. Jabłoński, L. Ostasz, *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie. Perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Olsztyn 2001, s. 28; K. Olechnicki, P. Załęcki: *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002, s. 119-120; T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 161.

⁸ Z. Radwański, *Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny*, [w:] *Prace cywilistyczne* (dedykowane Janowi J. Winiarzowi), S. Wójcik (red.), Warszawa 1990, s. 234, 240.

Dopuszcza wstąpienie kobiety lub mężczyzny w nowy związek po wcześniejszym ustaniu starego⁹.

*Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny*¹⁰. Odmienność płci osób, które zamierzają zawrzeć związek małżeński, jest jedną z koniecznych przesłanek jego zawarcia. Płeć zostaje określona w akcie urodzenia, który stanowi podstawę oceny, czy zachodzi rozróżnienie płci. Odmienność płci jest ponadto konieczna do zawarcia związku wyznaniowego, zgodnego z prawem polskim¹¹. Poza tym nie ma podstaw, aby przyjmować istnienie trzeciej płci (*neutra*). Kazimierz Piasecki¹² twierdzi, że nie ma znaczenia ani *impotentia generandi*, tj. brak zdolności do zapłodnienia lub też poczęcia, ani *impotentia coeundi*, tj. brak zdolności do jakiegokolwiek utrzymywania stosunków płciowych. Krystyna Gromek¹³ uważa, iż odmienność płci jest przesłanką, która nie wynika wyłącznie z funkcji prokreacyjnej małżeństwa, wszak małżonkowie nie są do realizacji tej funkcji zobowiązani. Wszystkie funkcje, które powstały na fundamencie rodziny są elementami praw biologicznych i porządku społecznego akceptowanego przez społeczeństwo. Z kolei związki homoseksualne są sprzeczne z celami, a także funkcjami społecznymi małżeństwa i rodziny. Należy również pamiętać, iż jednoznaczne sformułowania w art. 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego potwierdzają dwupłciowy charakter małżeństwa, a „zamieszczenie w art. 18 Konstytucji przytoczonego zwrotu definicyjnego »związek kobiety i mężczyzny« stanowiło niewątpliwie reakcję na fakt pojawienia się w kilku państwach obcych regulacji poddającej związki osób tej samej płci regulacji podobnej, a nawet takiej samej jak regulacja dotycząca małżeństwa”¹⁴.

Małżeństwo jako dowolny wybór każdego człowieka. Związek małżeński może zawrzeć każdy, kto jest do tego zdolny, spełniając obiektywne kryteria. Kryteria te muszą być dostatecznie określone w ustawie. Każdy może,

⁹ B. Banaszekiewicz, „*Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny*”. o niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, Rok XXII: 2013, z. 3, s. 602.

¹⁰ Tamże, s. 603.

¹¹ M. Lech-Chelmińska, V. Przybyła, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, praktyczny komentarz z orzecznictwem*, wyd. 3, Warszawa 2006, s. 18.

¹² K. Piasecki, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy komentarz*, Warszawa 2006, s. 25.

¹³ K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 5-6.

¹⁴ A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 1, P. Kardas (red.) i in., Warszawa 2012, s. 772.

według swej woli, albo zawrzeć związek małżeński z dowolnie wybraną przez siebie osobą, albo też pozostać w stanie bezżennym¹⁵.

Małżeństwo jako zespolenie osobowe dwojga ludzi w wymiarze prywatnym i intymnym ich życia. Węzeł małżeński, w odróżnieniu od stosunku umownego poddanemu prawu zobowiązań, obliguje małżonków do ścisłego zbliżenia oraz skoordynowania ich osobistych dóbr w wielu wymiarach, również w wymiarze intymnym, który otwarty jest na prokreację oraz budowanie rodziny, nie zaś do określonych świadczeń. Rozpatrując małżeństwo w tym aspekcie, można dojść do wniosku, że jest motywowanym etycznie zadaniem. Oni to przyjmują je wspólnie, zaś wspólnota państwa stawia je przed nimi mając nadzieję, że wysiłek przez nich podejmowany, którego celem jest sprostanie temu zadaniu, jest czymś korzystnym dla całej wspólnoty. Dlatego też małżeństwo, jak i rodzina uważana jest za „fundament społeczeństwa”¹⁶.

Małżeństwo jako związek, ze swego założenia, charakteryzujący się trwałością, ustający dopiero po śmierci jednego z małżonków. Państwo posiada kompetencje do ewentualnego rozwiązania małżeństwa, przez co stoi na straży trwałości tego związku. Rozwiązanie go możliwe jest z ważnych przyczyn. Prawo dopuszcza możliwość rozwodu, jednocześnie zapewnia konstytucyjną gwarancję trwałości związku małżeńskiego. Ustrojodawca, tworząc prawo w tym zakresie, liczył się z tym, iż zunifikowane prawo małżeńskie w Polsce w całości już od kilku pokoleń przyzwala na rozwiązanie małżeństwa przez sąd. Dzieje się to na zasadzie „mniejszego zła” i stanowi kompromis pomiędzy postulatem absolutnej trwałości – nierozzerwalności związku a realiami społeczno-kulturowymi. Taki kompromis nie jest nakazany w konstytucji, ale jest dopuszczalny. Z kolei małżeństwo rozwiązywalne na zasadzie *actus contrarius* między stronami nie zasługiwałoby na konstytucyjną ochronę gwarancji instytucji, a już z pewnością małżeństwo rozwiązywalne przez jednego z małżonków, który jednostronnym oświadczeniem „wypowiedziałby małżeństwo”¹⁷.

Małżeństwo jako instytucja jednolita dla wszystkich. Małżeństwo jest instytucją jednolitą dla wszystkich w danym porządku prawnym, pomimo tego, że konkretne sposoby przeżywania, a także funkcjonowania związku małżeńskiego zazwyczaj są różne. Powoduje to wykluczenie

¹⁵ B. Banaszkiwicz, *Małżeństwo...*, s. 604.

¹⁶ Tamże, s. 605.

¹⁷ Tamże, s. 606.

możliwości kreowania przez ustawodawcę odrębnych – między małżonkami – kategorii czy wariantów stosunków niemajątkowych, a także trwałości ich związku. Nupturienci nie mogą liczyć na żadne indywidualnie uzgodnione wcześniej warunki czynności prawnej oraz *accidentalia negotii* – za wyjątkiem oświadczeń o nazwiskach małżonków i ich przyszłych dzieci, co z pewnością obojętne jest z punktu widzenia treści, a także trwałości stosunku małżeństwa¹⁸.

Małżeństwo jako instytucja domagająca się rozwiązań prawnych sprzyjających tworzeniu majątkowych warunków stabilizacji. Ustawodawca winien jest małżonkom takie rozwiązania prawne, które sprzyjałyby tworzeniu warunków majątkowej stabilizacji ich związku. Ustawodawca w prawie spadkowym zapewnił małżonkowi spadkodawcy miejsce w kręgu spadkobierców ustawowych oraz osób uprawnionych do zachowku¹⁹.

Małżeństwo jako związek zawierany przed przedstawicielem wspólnoty i jest urzędowo rejestrowany. Oświadczenia kobiety i mężczyzny o wstąpieniu przez nich w związek małżeński muszą złożone być, wobec przedstawiciela wspólnoty w przepisanej formie. Fakt zawarcia związku małżeńskiego odnotowywany jest w dokumentach posiadających moc urzędową. Małżeństwo jest jedyną postacią prywatnej oraz intymnej więzi dwojga osób, nawiązanej dobrowolnie, która znalazła swoje ugruntowanie w Konstytucji i dzięki niej jest otoczona ochroną oraz opieką, przez co stanowi to wyjątkowe wyróżnienie dla instytucji małżeństwa²⁰.

Definicja zawarta w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku zakresła małżeństwu fundamentalne wyróżniki owego związku, tj. związek kobiety i mężczyzny. Kazimierz Piasecki uważa, iż pojęcie małżeństwa jest definiowane przez istotę polegającą na eksponowaniu cech związku. Stąd też wiele definicji małżeństwa zawiera tylko wymienienie jego cech, takich jak: trwały, czy monogamiczny. Zostało to usankcjonowane prawnie w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, gdzie oprócz wspomnianej zasady monogamii znajduje się również zasada równouprawnienia oraz świeckości. Zawarcie małżeństwa poddane jest określonym prawnym wymogom, co stanowi jego cechą charakterystyczną. Należy również pamiętać, iż zawarcie małżeństwa pociąga za sobą jednakowe, stypizowane skutki prawne pod względem treści. Wstąpienie w związek małżeński, zgodnie z przepisami

¹⁸ Tamże, s. 608.

¹⁹ Tamże, s. 609.

²⁰ Tamże, s. 609-610.

polskiego prawa, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, pociąga za sobą zmiany, chociażby w stanie cywilnym małżonków, tworzy podstawę stanu cywilnego dziecka – domniemanie pochodzenia dziecka z małżeństwa, czy zezwala na wspólne dokonywanie niektórych czynności prawnych, jak również wiąże się ze wspólną odpowiedzialnością podatkową, zobowiązania, a także zakazem zawierania związku małżeńskiego z kolejną/inną osobą, w trakcie trwania małżeństwa²¹.

Pojęcie separacji w prawie polskim

Separacja została przewidziana dopiero w ustawie nowelizującej kodeks rodzinny i opiekuńczy z 21 maja 1999 roku. Przepisy o separacji zostały umieszczone w nowopowstałym V²² dziale kodeksu rodzinnego i opiekuńczego umiejscowionego w tytule I. Małżeństwo. Takie usytuowanie przepisów odnoszących się do separacji wskazuje, iż separacja jest samodzielną instytucją, nie zaś etapem przejściowym, który prowadzi do rozwodu. Z kolei, jeśli chodzi o przepisy proceduralne, które odnoszą się do postępowania w sprawach o separację małżeńską, to zostały one uregulowane poprzez przystosowanie przepisów Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, które odnoszą się do rozwodu, objętych Działem i – „Postępowanie w sprawach małżeńskich”, Tytułu VII – „Postępowania odrębne”, Księgi i – „Proces”. Ponadto rozszerzone zostały przepisy art. 567 k.p.c. oraz przepisy z postępowania nieprocesowego, w razie jednoczesnego, wspólnego wystąpienia małżonków z wnioskiem o orzeczenie separacji na ich zgodny wniosek²³, czy o zniesienie separacji²⁴.

Ustawodawstwo świeckie czerpało wzór z prawodawstwa kościelnego podczas wprowadzania separacji do systemu prawnego. Separacja powstaje poprzez orzeczenie sądu, które dokonane jest w ramach i na podstawie prawa, na wniosek jednego lub obojga małżonków, po spełnieniu odpowiednich warunków. W sytuacji, gdy pomiędzy małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia małżeńskiego, wtedy każdy z nich może żądać, aby sąd orzekł separację. Separacja nie jest dopuszczalna, pomimo

---

²¹ K. Piasecki, *Kodeks...*, Warszawa 2006, s. 23.

²² k.r.o., art. 61¹-61⁶.

²³ k.r.o., art. 61¹ § 3.

²⁴ k.r.o., art. 61⁶.

zupelnego rozkladu pozycia, jezeli wskutek separacji mialoby ucierpiec dobro maloletnich, wspolnych dzieci albo orzeczenie separacji z innych względow byloby sprzeczne z zasadami wspolzycia spolecznego. W sytuacji, kiedy malzonkowie nie posiadaja wspolnych maloletnich dzieci, wtedy sad moze orzec separacje – potrzebne jest tylko zgodne ządanie malzonków w tej sprawie²⁵.

W sytuacji, gdy jeden z malzonków ząda orzeczenia separacji, natomiast drugi malzonek ząda rozwodu, a to ządanie jest uzasadnione, w takiej sytuacji sad orzeka rozwód. Natomiast jezeli jednak nie jest dopuszczalne orzeczenie rozwodu, a orzeczenia separacji jest dopuszczalne, wtedy sad orzeka separacje²⁶.

Przy orzekaniu separacji stosuje się przepisy dotyczące orzekania o winie przy orzekaniu rozwodu, tj. art. 57 k.r.o. oraz przepisy – wyrok orzekający rozwód, tj. art. 58 k.r.o. Jezeli sad orzeka separacje, której podstawa jest zgodne ządanie malzonków, wtedy sad nie orzeka o winie zadnego z nich, a skutki są takie, jak gdyby zaden z nich nie ponosil winy²⁷.

Zniesienie separacji następuje na zgodne ządanie malzonków. Sad wtedy orzeka o jej zniesieniu. Skutki separacji ustaja z chwila jej zniesienia. Natomiast przy znoszeniu separacji następuje rozstrzygnięcie przez sad o władzy rodzicielskiej nad wspólnym maloletnim potomstwem malzonków²⁸.

Poddajac analizie slowo *separatio*, mozna dojść do wniosku, ze zanim nastapi separacja pomiedzy malzonkami, to musi najpierw dojść miedzy nimi do sporu, nieporozumienia. Dopiero wówczas, gdy nie zostana one zlagodzone, wtedy moga przerodzić się one w trwala niezgode czy niecheć, co spowodowac moze rozlam, tj. separacje²⁹.

Separacja rozumiana jako rozlączenie, rozejście się oraz zawieszenie wspolnoty malzenskiej, to efekt powaznego konfliktu w malzenstwie i dotyka wiele z nich. Wprowadzenie instytucji separacji umozliwia oraz uswiadamia, iz w sytuacjach kryzysowych jest mozliwosc skorzystania ze srodka pomocowego, który nie unicestwia malzenstwa. Mozna pokusic się o stwierdzenie, iz jest to instytucja nadziei, wszak z czasem mozliwe

²⁵ k.r.o., art. 61¹.

²⁶ k.r.o., art. 61².

²⁷ k.r.o., art. 61³.

²⁸ k.r.o., art. 61⁶.

²⁹ P. Kasprzyk, *Instytucja separacji malzenskiej*, Lublin-Sandomierz 1999, s. 14.

jest wrócenie do poprzedniego stanu. Separacja daje czas do namysłu nad tym co ważne, istotne. Pozwala na refleksję nad życiem i błędami, które doprowadziły do takiego stanu. Jest to przede wszystkim alternatywa dla osób wierzących, które nie chcą rozwodu.

Abstrahując jednak od światopoglądowych motywów, które kierują do wyboru separacji, należy zauważyć, iż wzmacnia ona zasadę ochrony trwałości małżeństwa oraz zasadę ochrony dobra dziecka³⁰. Na koniec należy zwrócić uwagę na fakt, iż niestety ochrona zasady trwałości małżeństwa nie została zrealizowana w sposób właściwy w przepisach o separacji. Otóż w wyżej wymienionych przepisach nie przewiduje się obowiązku wierności, biorąc pod uwagę fakt, iż orzeczenie separacji uchyla działanie domniemania pochodzenia dzieci urodzonych przez kobietę będącą w separacji od jej męża³¹. Zatem brak obowiązku wierności, pomimo orzeczenia separacji, z pewnością osłabia rolę tej instytucji, której kluczowym zadaniem jest ochrona trwałości małżeństwa.

Rodzaje separacji w prawie polskim

Jeśli chodzi o instytucję separacji w ustawodawstwie świeckim, należy pamiętać, iż w rozwiązaniach, które dotyczą separacji prawnej wyróżnić, możemy trzy modele tejże instytucji w relacji do rozwodu: separacja, która nie dopuszcza rozwiązania małżeństwa przez rozwód; separacja jako element wymagany do orzeczenia rozwodu; separacja jako instytucja niezależna od rozwodu.

Ustawodawca polski przyjął ostatni model relacji separacji oraz rozwodu, wprowadzając do systemu rodzinnego instytucję separacji prawnej. Uznano, iż jest on właściwy, ponieważ daje możliwość małżeństwom, które przeżywają kryzys, możliwość wyboru między orzeczeniem przez sąd separacji a orzeczeniem rozwodu³². w prawie polskim wyróżnia się separację faktyczną oraz formalną, inaczej nazywaną separacją prawną albo separacją sądową.

---

³⁰ G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1-61⁶*, Warszawa 2013, s. 111-139; M. Łączkowska, *Zasada trwałości małżeństwa w polskim prawie rodzinnym – aspekty materialne i procesowe*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2014, nr 24, s. 67-70.

³¹ k.r.o., art. 62 § 1.

³² P. Kasprzyk, *Trudności kodyfikacyjne związane z wprowadzeniem instytucji separacji małżeńskiej do prawa polskiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 2001, t. 2, z. 1, s. 27-28.

Naturalną rzeczą w związku małżeńskim są kryzysy. W wielu małżeństwach słabną wzajemne kontakty, brak zaufania. Większość małżonków próbuje naprawić błędy i udaje im się to w mniejszym, bądź większym stopniu. Niestety bywa również i tak, że kryzys pomiędzy małżonkami jest tak silny, iż postanawiają rozłączyć się i odejść od siebie. W takim momencie możliwe jest życie w separacji, które poprzedzone jest podjęciem decyzji o zerwaniu wspólnego pożycia małżeńskiego bez ingerencji, tj. własną powagą. W takiej sytuacji mamy do czynienia z separacją faktyczną, która nie została zdefiniowana przez prawodawcę. Stwierdzenie separacja faktyczna wykorzystywana jest powszechnie w literaturze naukowej, a także w języku potocznym dla określenia sytuacji, która występuje po ustaniu wspólnego pożycia małżonków. Separacja faktyczna nazywana jest inaczej życiem w rozłączeniu lub ustaniem wspólnego pożycia małżeńskiego albo „rozłączeniem faktycznym”³³.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy używa pojęcia „życie w rozłączeniu” (art. 52 § 2 i art. 107 § 1 k.r.o.). Określa ponadto wybrane skutki ustania „wspólnego pożycia” małżonków³⁴. Przy separacji faktycznie wymaga się wystąpienia łącznie elementu materialnego – brak wspólnoty pożycia oraz elementu psychicznego – postawa jednego lub obojga współmałżonków. Separacja faktyczna według doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego polega na ustaniu wspólnego pożycia małżonków przejawiające się w wygaśnięciu więzi fizycznej, duchowej oraz gospodarczej pomiędzy małżonkami³⁵. w doktrynie panuje przekonanie, iż dopiero zupełne zerwanie wspólnego pożycia oznacza stan separacji faktycznej małżonków. Rozwiązania, które dotyczą separacji faktycznej rozproszone były w różnych instytucjach prawnych. Nie określały one ponadto całościowo sytuacji małżonków, którzy pozostają w rozłączeniu³⁶.

Fakt, iż separacja faktyczna nie jest instytucją prawną. Jest ona stanem faktycznym, jak sama nazwa wskazuje. W zasadzie w czasie trwania separacji faktycznej „trwają wszystkie skutki wynikające z zawarcia małżeństwa,

³³ M. Goettel, *Prawo rodzinne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2010, s. 114–115.

³⁴ Np. k.r.o., art. 28–29.

³⁵ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 122; Uchwała SN z 28 maja 1955 r., I CO 5/55.

³⁶ P. Kasprzyk, *Separacja prawna w świetle znowelizowanego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 2000, t. 10, z. 1, s. 212–213.

w szczególności obowiązek małżonków wzajemnej pomocy i zaspokajania potrzeb rodziny³⁷.

Wydawać by się mogło, iż separacja faktyczna nie wywołuje żadnych skutków prawnych na gruncie prawa. Jest jednak inaczej, ponieważ separacja faktyczna wyklucza nakazanie przez sąd, aby wynagrodzenie za pracę lub inne należności przypadające temu małżonkowi, który nie spełnia obowiązku ciążącego na nim w kwestii zaspokajania potrzeb rodziny, były w całości albo w części wypłacane drugiemu małżonkowi do rąk własnych³⁸; ponadto separacja faktyczna wyłącza uprawnienie, w sprawach zwykłego zarządu, do działania za drugiego małżonka w sytuacji, kiedy mamy do czynienia z przeszkodą przemijającą³⁹. Separacja faktyczna może uzasadnić zniesienie wspólności majątkowej jako ważny powód, w tym również z datą wsteczną⁴⁰, jeżeli znacznie utrudnia albo uniemożliwia współdziałanie małżonków w zarządzie wspólnym majątkiem; a także może doprowadzić do zupełnego rozkładu pożycia, co stanowi konieczną przesłankę do orzeczenia przez sąd separacji⁴¹, albo zupełnego oraz trwałego rozkładu pożycia, co z kolei stanowi konieczną przesłankę do orzeczenia przez sąd rozvodu⁴². Ponadto separacja faktyczna może mieć także wpływ na określenie przez sąd sposobu, w jaki rodzice wykonywać będą władzę rodzicielską⁴³.

Separacja formalna powstaje poprzez orzeczenie sądowe, które zostaje dokonane na wniosek jednego lub obojga małżonków, zgodnie z przepisami prawa. Wcześniej następuje kontrola dowodów separacji. Separacja formalna jest to sformalizowana instytucja prawna, która polega „na usankcjonowaniu orzeczeniem sądowym stanu separacji faktycznej ze skutkami typowymi dla orzeczenia rozvodu, zawsze jednak z wyjątkiem zniesienia więzi małżeńskiej”⁴⁴. Małżonkowie pozostający w separacji nie mogą zatem zawrzeć następnego związku małżeńskiego, a ich stan cywilny (status rodzinny) nie ulega zmianie⁴⁵. Istotą tego rodzaju separacji jest zniesienie

³⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z 7 sierpnia 1974 r., III CZP 46/74.

³⁸ k.r.o., art. 28.

³⁹ k.r.o., art. 29.

⁴⁰ k.r.o., art. 52.

⁴¹ k.r.o., art. 61¹ § 1.

⁴² k.r.o., art. 56 § 1.

⁴³ k.r.o., art. 107.

⁴⁴ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 232.

⁴⁵ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 123.

obowiązku wspólnego życia małżonków w sformalizowanym postępowaniu sądowym, nie naruszając przy tym węzła małżeńskiego⁴⁶.

Skutkiem separacji prawnej jest zniesienie obowiązku wspólnego pożycia małżonków. Oznacza ona jednostkową regulację w płaszczyźnie prawnej, określającą prawa oraz obowiązki małżonków separowanych. Reguluje ona stopień utrzymywania skutków osobowych oraz majątkowych małżeństwa, a także stopień ich modyfikacji lub uchylecia. Pojęcie separacji prawnej jest czym innym niż pojęcie separacji jako instytucji prawnej, tj. zespołu przepisów, które określają przyczyny, warunki oraz sposób przeprowadzenia, jak również skutki separacji małżonków⁴⁷.

Podsumowanie

Można przyjąć, iż ponownie wprowadzona instytucja separacji do przepisów prawa rodzinnego, nie zakorzeniła się w sposób wystarczający, zwłaszcza u osób gorzej wykształconych oraz niezających prawa. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż niespełna 30 lat od wprowadzenia do ustawodawstwa instytucji separacji nie wywołuje ona już takich emocji jak w ciągu kilku pierwszych lat, kiedy to mówiono o niej w mediach.

Instytucji separacji nie można traktować jako tej, która prowadzi do ustania małżeństwa – zarówno na gruncie prawa świeckiego, jak i kanonicznego. Instytucja ta jest ostatecznym środkiem, który chroni małżeństwo przed zupełnym rozpadem. Ochrona rodziny jest kluczowa dla prawa kościelnego oraz świeckiego, czego wyrazem są postanowienia Konkordatu z 1983 r. Ponadto w Konstytucji RP mamy do czynienia z ochroną rodziny, małżeństwa oraz rodzicielstwa. Biorąc powyższe, rozwód traktowany winien być jako ostateczność. Separacja nie jest czasem poprzedzającym rozwód, jest natomiast czasem szansy i nadziei na naprawienie błędów. Dlatego też należy pamiętać, iż długotrwałe rozłączenie małżonków nie wpływa pozytywnie na odbudowanie więzi i wzajemnej relacji. Jednak mimo wszystko, aby można było naprawić to co zostało popsute wymaga się od małżonków chęci powrotu do wspólnoty małżeńskiej oraz konkretnych działań zmierzających doń.

⁴⁶ J. Panowicz-Lipska, *Separacja*, [w:] *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego*, T. Smyczyński (red.), t. 11, 2014, s. 877.

⁴⁷ P. Kasprzyk, *Separacja prawna w świetle...*, s. 213.

POJĘCIE I RODZAJE SEPARACJI W PRAWIE KANONICZNYM

Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale podjęto próbę egzemplifikacji pojęcia separacji oraz jej rodzajów występujących w prawie kanonicznym. Separacja jest instytucją występującą zarówno w prawie polskim, jak i również w prawie kanonicznym. W prawie kanonicznym uregulowana została w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Aby móc zrozumieć idee powstania separacji w powyższych systemach prawnych należy w pierwszej kolejności podjąć próbę zdefiniowania pojęcia małżeństwa w powyższych systemach.

Pojęcie małżeństwa w prawie kanonicznym

Małżeństwo jest przedmiotem zainteresowań badaczy różnych dziedzin nauki. Problematyka małżeństwa ma charakter interdyscyplinarny, ponieważ posiada wielopostaciową istotę. Relacja mężczyzny i kobiety rodzi różne konsekwencje społeczno-ekonomiczne, demograficzne, jak również religijne czy prawne. Funkcjonowanie w związku dwojga małżonków w społeczeństwie pociąga za sobą wiele konsekwencji w zależności od tego czy związek ten trwa i rozwija się, czy się rozpada. Zatem można dojść do wniosku, iż małżeństwo postrzegane jest wieloaspektowo, tj. jako stan społeczny (wspólnota i instytucja społeczna), ale także – dla rozważań niniejszej pracy przede wszystkim – jako stan cywilny (aspekt prawny) oraz jako sakrament (aspekt religijny – kanoniczny).

Ustawodawstwo kościelne uwzględnia oprócz przesłanek prawa stanowionego, także przesłanki, które należą do prawa Bożego naturalnego oraz pozytywnego. Małżeństwo według prawa kanonicznego to wspólnota całego życia tworzona przez mężczyznę oraz kobietę. Skierowana jest ona na dobro małżonków oraz do zrodzenia, a także wychowania potomstwa, którymi Bóg ich obdarzył. Przymierze to zostało podniesione do rangi sakramentu przez samego Jezusa Chrystusa¹.

Określenie „przymierze” w powyższej definicji stanowi nawiązanie do przymierza, które zawarł Bóg z narodem wybranym. Należy pamiętać, iż w Starym Testamencie przymierze to stanowiło wzór miłości pomiędzy kobietą a mężczyzną. Warto ponadto zwrócić uwagę na fakt, iż obecny ustawodawca odszedł od wcześniejszej koncepcji małżeństwa przyjętej w ustawodawstwie, gdzie funkcjonował termin „kontrakt”, zastąpiwszy go nowym terminem „przymierze”. Dzięki temu przymierzowi kobieta i mężczyzna ustanawiają wspólnotę całego życia, która jest głęboką wspólnotą życia oraz miłości². Użyte w powyższej definicji małżeństwa stwierdzenie, iż jest to wspólnota „całego życia”, oznacza wszystkie wymiary życia małżeńskiego, które związane są ze wzajemnym osobowym oddaniem się w miłości. Termin „wspólnota” wskazuje na istotę relacji małżeńskiej, zatem mamy do czynienia w przepisie kan. 1055 § 1 podwójny aspekt małżeństwa, tj. akt, przez który kobieta i mężczyzna stają się małżonkami (*matrimonium in fieri*), a także trwała relacja między małżonkami, która powstała na mocy tegoż aktu (*matrimonium in facto esse*)³.

Celami małżeństwa zawartymi w definicji tegoż terminu, traktowanymi na równi są – jako cel indywidualny – dobro małżonków, jak również – jako cel społeczny – zrodzenie oraz wychowanie potomstwa. Należy zwrócić uwagę na sakramentalny charakter małżeństwa, w sytuacji, gdy zawierają je ochrzczeni⁴.

Traktując o małżeństwie z perspektywy prawa kanonicznego, nie sposób jest nie wspomnieć o elementach kanonicznego prawa małżeńskiego,

---

¹ *Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli II promulgatus*. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Warszawa 2021 (dalej: KPK), kan. 1055 § 1.

² Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 32 i 48, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/akty-korporacyjne/konstytucja-duszpasterska-o-kościele-w-swiecie-wspolczesnym-286768068>, (dostęp 28.03.2025 r.).

³ W. Góralski, *Instytucja...*, s. 195-196.

⁴ Tamże, s. 196; KPK, kan. 1055-1056, kan. 1065 § 2, kan. 1099, kan. 1134.

którymi są: sakramentalny charakter małżeństwa, jak również jego istotne przymioty, tj. jedność oraz nierozzerwalność⁵.

Gdy jest mowa o charakterze sakramentalnym małżeństwa kanonicznego, warto zwrócić uwagę na fakt, iż Chrystus przez podniesienie tego związku do godności sakramentu, jednocześnie nie zmienił jego istoty naturalnej, jaką jest przymierze. Sakrament stanowi samo małżeństwo, gdy został zawarty przez chrześcijan. Łaska sakramentu małżeństwa, zgodnie z Listem do Efezjan 5, 21-33, czyni ze związku małżeńskiego sakrament, w którym to Bóg miłuje człowieka. Związek małżeński pomiędzy ochrzczonymi, a także jego sakramentalność, podobnie jak plan stworzenia oraz plan zbawienia, są nierozdzielne. W sakramencie małżeństwa widać wyraźnie jedność rzeczywistości Boskiej oraz ludzkiej. Prawodawca w treści kan. 1056 wymienia, na mocy prawa Bożego, istotne przymioty małżeństwa. Są nimi jedność i nierozzerwalność. Przymioty te mają szczególną moc w małżeństwie sakramentalnym, ponieważ małżeństwo chrześcijan to znak przymierza Jezusa Chrystusa ze swoim Kościołem⁶.

Należy ponadto pamiętać, iż implikacją jedności jest wyłączość małżonków do siebie, a więc wierność – zgoda na małżeństwo jest to akt woli, poprzez który mężczyzna oraz kobieta w nieodwołalnym przymierzu obustronnie oddają się sobie, a także przyjmują w zamiarze stworzenia małżeństwa⁷. To wzajemne oddanie się oraz przyjęcie małżonków winno być całkowite, pełne, a także niepodzielne, dokonane bez żadnego zastrzeżenia, w stosunku co do przedmiotu, jak również czasu, a także intensywności, nieodwołalne i międzyosobowe. Niedochowanie wierności małżeńskiej obraża zatem dobro małżonków (*bonum coniugum*) i jest ponadto przeciwna wspólnocie całego życia. Nie ulega wątpliwości, iż *bonum coniugum* pomimo faktu, że nie wyczerpuje w pełni swego zakresu pojęciowego w wierności wzajemnej małżonków, to jednak wszędzie stanowi fundament małżeństwa. Tam, gdzie tej wartości zabraknie lub też doznaje ona uszczerbku, uważa się, że zostało zachwiane dobro małżonków, z kolei samo małżeństwo narażone zostało na niebezpieczeństwo, które prowadzi do jego rozpadu. W sytuacji, gdy jedna ze stron bądź obydwie przychylnym aktem woli wyeliminowałby samo małżeństwo albo pewien ważny

⁵ W. Góralski, *Instytucja...*, s. 196.

⁶ Tamże, s. 197 i n.

⁷ KPK, kan. 1057 § 2.

element małżeństwa, czy też jakiś ważny przymiot, zawierają je nieważnie⁸. Zatem przekazanie siebie współpartnerowi przy jednoczesnym przekreśleniu wyłączności wspólnoty, np. w sferze aktów małżeńskich, nie stanowi prawdziwej zgody małżeńskiej w kanonicznym systemie małżeńskim.

Drugim istotnym przymiotem małżeństwa, jest nierozzerwalność, a zatem dożgonność węzła małżeńskiego, która została jednoznacznie usankcjonowana przez Jezusa Chrystusa (Mt 19, 4-6; Mk 10, 1-9; Łk 16,18; i Kor 7, 10-11), a także obwieszczona na Soborze Trydenckim jako prawda charakteryzująca się kwalifikacją *proximum fidei*, wspomniana w większości dokumentów kościelnych w ostatnich latach, jest przejawem najwyższej trwałości małżeństwa. Pochodzi ona z praw przyrodzonych, które stanowią filar oparcia rodziny, a ich niezachowanie może skutkować zagrożeniem dla dobra małżonków oraz ich dzieci⁹.

Należy ponadto pamiętać, iż zawarte oraz dopełnione małżeństwo nie może zostać rozwiązane poprzez żadną ludzką władzę, jak również z żadnej przyczyny, poza wyjątkiem śmierci¹⁰. Natomiast niedopełnione małżeństwo, które zostało zawarte przez osoby ochrzczone albo pomiędzy osobą ochrzczoneą a osobą nieochrzczoneą, może zostać rozwiązane przez Papieża, ze słusznej przyczyny, na wniosek obu stron bądź tylko jednej osoby, nawet w przypadku braku zgody drugiej strony¹¹. Z kolei małżeństwo, które jest zawarte pomiędzy dwojgiem osób nieochrzczonych, powinno zostać rozwiązane na podstawie przywileju pawłowego w interesie wiary ochrzczonego, poprzez jedynie fakt zawarcia nowego małżeństwa, jeżeli osoba nieochrzczonea odeszła¹². Jeżeli zaś osoba nieochrzczonea nie chce żyć ze stroną ochrzczoneą lub żyć z nią w harmonii bez obrażania Stwórcy, uważa się, że odeszła, chyba że osoba ochrzczonea poda uzasadniony powód odejścia po chrzcie¹³.

Należy zatem stwierdzić, iż w prawie małżeńskim systemu prawa kanonicznego nie istnieją instytucje rozwodu oraz unieważnienia małżeństwa, natomiast istnieją one w polskim porządku prawnym. To pozwala na stwierdzenie, że jeśli kanoniczny związek małżeński zawarty został zgodnie

⁸ KPK, kan. 1101 § 2.

⁹ Sobór Trydencki, sesja XXIV, Kanony o sakramencie małżeństwa, kan. 7, [w:] *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, S. Głowa, J. Bieda (opracowanie), Poznań 1988.

¹⁰ KPK, kan. 1141.

¹¹ KPK, kan. 1142.

¹² KPK, kan. 1143 § 1.

¹³ KPK, kan. 1143 § 2.

z zawartymi wymogami w prawie kanonicznym, to żadna ludzka władza nie jest władna go rozwiązać. Jeśli chodzi zaś o te istotne wymogi to mowa tu o przesłankach ważnego zawarcia związku małżeńskiego. Do nich zalicza się: wolność od jakiegokolwiek przeszkody małżeńskiej, istnienie prawidłowej zgody małżeńskiej, jak również zachowanie właściwej formy przy zawieraniu małżeństwa. Natomiast w prawie kanonicznym możliwe jest nieważne zawarcie małżeństwa. Prawo określa przesłanki ważnego i nieważnego małżeństwa oraz uzależnia je od ich spełnienia w chwili jego zawierania. Owo stwierdzenie/orzeczenie nieważności małżeństwa może dokonać się wyłącznie na drodze sądowej – musi zostać wydany prawomocny wyrok przez trybunał kościelny. Taki wyrok dopiero obala domniemanie zawarte w kan. 1060 KPK¹⁴. Małżeństwo zawarte wyłącznie w formie cywilnej nie cieszy się domniemaniem ważności na forum kanonicznym. w systemie prawa kanonicznego, jeśli mowa o związkach zawartych w formie kanonicznej, nie rozróżnia się zasadniczo małżeństw nieważnych oraz małżeństw nieistniejących. Przyjmuje się, że albo małżeństwo zostało zawarte nieważnie i ono nie istnieje (co potwierdza wyrok sądowy) albo zostało ważne zawarte i w takiej sytuacji jest ono nierozzerwalne.

W systemie kanonicznym istnieją dwie formy unieważnienia małżeństwa, tj. zwyczajna oraz nadzwyczajna (*sanatio in radice*).

Warto zaznaczyć, iż instytucja separacji małżonków¹⁵ z zasadą nierozzerwalności małżeństwa nie koliduje¹⁶. Jeśli chodzi zaś o konwalidację małżeństwa występuje ona zarówno w prawie kanonicznym¹⁷, jak i w prawie polskim¹⁸.

Pojęcie separacji w prawie kanonicznym

Pojęcie separacji (*separatio, divortium semiplenum*) oznacza rozdział albo zaniechanie wspólnego pożycia małżonków, pomimo iż ich węzeł małżeński trwania nadal. W instytucji tej strona winna pozbawiona

¹⁴ KPK, kan. 1060.

¹⁵ KPK, kan. 1151-1155.

¹⁶ W. Góralski, *Instytucja...*, s. 201-203.

¹⁷ KPK, kan. 1156-1165.

¹⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, (Dz.U.2023.0.2809, dalej jako k.r.o), art. 16 § 3; art. 11 § 3; art. 12 § 3; art. 13 § 3; art. 15 § 3; art. 16.

zostaje prawa do wspólnego łoża, a ponadto wspólnego stołu oraz mieszkania (*separatio a toro, mensa et cohabitatione*)¹⁹.

Obecny Kodeks Prawa Kanonicznego legalizuje i reguluje instytucję separacji w treści kan. 1151-1155, Księga IV: *Uświęcające zadanie Kościoła*, oraz kan. 1692-1696, Księga VII: *Procesy*.

Traktując o separacji, należy pamiętać, iż małżeństwo między ochrzczonymi jest nierozzerwalne. Prawodawstwo kościelne dopuszcza wyjątki usankcjonowane instytucją separacji podczas trwania węzła małżeńskiego. W prawie małżeńskim separacja to zerwanie lub zaniechanie wspólnego pożycia małżonków pomimo dalszego trwania ich węzła małżeńskiego oraz wynikającej z tego przeszkody. Treść pierwszego kanonu regulującego instytucję małżeńską traktuje o tym, iż małżonkowie mają obowiązek oraz prawo, aby zachować współżycie małżeńskie. Wyjątkiem jest usprawiedliwienie ich przez zgodną z prawem przyczyną²⁰.

Przepis kanonu 1153 Kodeksu Prawa Kanonicznego traktuje o tym, że separacja możliwa jest, gdy ordynariusz miejsca wyda dekret separacyjny. Rozdział dokonany może być ponadto własną powagą pokrzywdzonego małżonka. Jednak wymaga się, aby niebezpieczeństwo grożące było bezpośrednio²¹.

Separacja wiąże się z oddzielnym zamieszkiwaniem przez małżonków. Rodzi się zatem pytanie, kto będzie opiekował się dziećmi? Dlatego też ustawodawca kościelny wychodzi naprzeciw powinności rodziców wobec dzieci i stanowi, że należy się zatroszczyć o odpowiednie utrzymanie i wychowanie dzieci, w momencie powzięcia decyzji o separacji małżonków²². Pomimo iż powyższa norma zobowiązuje rozstrzygających sprawę separacji, aby w dekrete czy wyroku uwzględnić kwestię utrzymania oraz wychowania dzieci, niemniej jest to problematyczne zagadnienie, wszak nie ma narzędzia, które egzekwowałoby nałożony obowiązek.

¹⁹ P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003, s. 29-30.

²⁰ KPK, kan. 1151.

²¹ KPK, kan. 1153 § 1; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1996, s. 227; W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 278; E. Szczot, *Ochrona rodziny w prawie kościoła łacińskiego*, Lublin 2010, s. 181; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie? Duszpasterze i wierni świeccy wobec małżeństw niesakramentalnych i kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Częstochowa 2005, s. 80; P. M. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2005, s. 250; W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 369; T. Rozkrut, *Separacja małżeńska w prawie kanonicznym oraz w prawie polskim*, „Polonia Sacra” 2000, nr 6, s. 215.

²² KPK, kan. 1154; W. Góralski, *Kościelne...*, s. 280.

Kościół oraz prawodawca kościelny zachęcają, w myśl postawy ewangelicznej i dojrzałej, aby małżonek winny, będący w separacji, starał się naprawić błędy, zrobił wszystko, aby możliwe było przywrócenie stanu poprzedniego, a z kolei współmałżonek niewinny pozwolił powrócić drugiej stronie do życia małżeńskiego. Jest to postawa godna pochwały. Niemniej jednak, w takim przypadku osoba niewinna zrzeka się tym samym prawa do separacji²³.

Powyżej przywołano treści prawa małżeńskiego materialnego odnoszącego się do separacji, natomiast poniżej zostaną przytoczone przepisy, które regulują proces dotyczący spraw o separację małżonków²⁴.

Separacja małżonków, którzy są osobami ochrzczonymi z reguły, może być zarządzona albo dekretem biskupa diecezjalnego, albo wyrokiem trybunału²⁵. z kolei tam, gdzie decyzja kościelna nie powoduje skutków cywilnych lub też wyrok cywilny najprawdopodobniej nie będzie przeciwny prawu Bożemu, może zezwolić na zwrócenie się do sądu świeckiego o udzielenie separacji. Dzieje się to tylko w warunkach wystąpienia szczególnych okoliczności²⁶.

Jeżeli zaś sprawa dotyczy tylko skutków czysto cywilnych małżeństwa, zaleca się, aby sędzia (zachowując przepisy powyższego paragrafu) postarał się, żeby sprawa została wniesiona od początku do sądu świeckiego²⁷. Sędzia powinien również starać się, zanim przyjmie sprawę i jeśli widzi nadzieję dobrego wyniku, zastosować środki pastoralne, aby doprowadzić do zgody między małżonkami i wznowili małżeńskie życie wspólne²⁸.

Biorąc pod uwagę fakt, iż sprawy o separację małżonków dotyczą ponadto dobra publicznego, wymaga się, aby uczestniczył w nich rzecznik sprawiedliwości²⁹. Pominięcie jego wezwania w tego typu sprawie powoduje nieważności akt, chyba że sam rzecznik sprawiedliwości (nawet

²³ KPK, kan. 1155; J. Hervada, *De separatione coniugum. Rozłączenie małżonków*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, P. Majer (red.), Kraków 2011, s. 866.

²⁴ KPK, kan. 1692-1696.

²⁵ KPK, kan. 1692 § 1.

²⁶ KPK, kan. 1692 § 2.

²⁷ KPK, kan. 1692 § 3; A. Sobczak, *Stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Poznań 2010, s. 235-236.

²⁸ KPK, kan. 1695; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, t. 3, s. 332.

²⁹ KPK, kan. 1696; L. Madero, *De causis separationis coniugum. Sprawy o separację małżonków* [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, P. Majer (red.), Kraków 2011, s. 1272.

niewezwany) faktycznie był obecny, lub przynajmniej miał możliwość wypowiedzieć swoje zdanie przejrząwszy przed wyrokiem akta³⁰.

Jeśli rzecznik sprawiedliwości lub któraś ze stron nie poprosi o zwyczajny proces sporny, wymaga się zastosowania ustnego procesu spornego³¹. z kolei, jeśli zastosowano zwyczajny proces sporny, a także zgłoszono apelację to wtedy trybunał drugiego stopnia, powinien postępować zgodnie z treścią kanonu 1682 § 2 oraz przepisów, które należy zachować³².

Z chwilą ustania przyczyny separacji wymaga się powrót współmałżonków do wspólnego współżycia małżeńskiego, chyba że władza kościelna postanowi inaczej³³.

Rodzaje separacji w prawie kanonicznym

Separacja w prawie kanonicznym służy przede wszystkim ochronie trwałości małżeństwa. Należy pamiętać, iż wraz z zawarciem małżeństwa zostaje ustanowiona wspólnota pomiędzy małżonkami, tj. węzeł małżeński. Ma on taką naturę oraz takie przymioty, że wymaga wspólnego zamieszkiwania oraz wspólnego życia. Jest to zarazem obowiązek, jak i prawo (Mt 19, 5-6).

Należy jednak pamiętać również o tym, że dochowanie wspólnoty małżeńskiej nie jest absolutne, tj. dopuszcza wyjątki. Dlatego właśnie kościelny prawodawca ustanowił instytucję separacji i dokonał jej podziału. Zatem prawo kanoniczne rozróżnia dwa rodzaje separacji: separację wieczystą (*separatio perpetua*) oraz separację czasową (*separatio ad tempus*).

Separacja wieczysta, nazywana także stałą albo dozgonną³⁴ powstać może pomiędzy małżonkami jedynie w sytuacji wystąpienia bardzo ważnej przyczyny. Może ona być ustanowiona dekretem biskupa diecezjalnego³⁵ albo wyrokiem sędziego. Dzieje się tak, gdy przyczyną separacji była

³⁰ KPK, kan. 1433.

³¹ KPK, kan. 1693 § 1; J. Krukowski, *Sprawy o separację małżonków*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, J. Krukowski (red.), t. 5, księga VII Procesy, Poznań 2007, s. 376.

³² „Kan. 1682 – § 1. Wyrok orzekający za pierwszym razem nieważność małżeństwa, wraz z apelacjami, jeśli takie są, i pozostałymi aktami sądowymi, należy przesać z urzędu do trybunału apelacyjnego, w ciągu dwudziestu dni od ogłoszenia wyroku; § 2. Jeżeli wyrok za nieważnością małżeństwa został wydany na pierwszym stopniu sądu, trybunał apelacyjny, po zapoznaniu się z uwagami obrońcy węzła i, jeżeli takie są, także stron, swoim dekretem albo bez zwłoki potwierdza, albo dopuszcza sprawę do zwyczajnego rozpatrzenia na nowym stopniu”.

³³ KPK, kan. 1153 § 2; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie...*, s. 82–83.

³⁴ P. M. Gajda, *Prawo...*, s. 246.

³⁵ KPK, kan. 1692 § 1; A. Sobczak, *Stwierdzenie...*, s. 235–236.

zdrada, natomiast strona niewinna nie była w stanie przebaczyć stronie winnej cudzołóstwa oraz tym samym zerwała wspólnotę życia małżeńskiego. Za zezwoleniem biskupa diecezjalnego miejsca pobytu małżonków, sprawa o separację rozpatrywana oraz rozstrzygnięta może być także przez sąd świecki. Taką formę szczególnie zaleca się w sytuacji, gdy mowa o cywilnych skutkach separacji, tj. utrzymanie oraz wychowanie dzieci, a także sprawy majątkowe albo te, które dotyczą przyszłego zamieszkania. Gdy sprawa została bezpośrednio wniesiona do biskupa diecezjalnego, ten z własnej inicjatywy podejmuje decyzję³⁶, lub też na wniosek kościelnego sędziego uznającego, iż dla uzyskania cywilnych skutków sprawę winien rozpatrzyć świecki sąd³⁷. Przed udzieleniem pozwolenia biskup diecezjalny winien upewnić się, czy decyzja świeckiego sądu nie będzie sprzeczna z prawem Bożym³⁸.

Separacja czasowa polega na czasowym, określonym – *ad certum tempus* lub nieokreślonym – *ad incertum tempus*, rozdzieleniu małżonków. Kończy się ona wraz z upływem terminu, na który została ustanowiona albo w razie ustania przyczyny jej orzeczenia. Należy pamiętać, iż jak sama nazwa wskazuje prawo do separacji, jest prawem, a nie obowiązkiem. Małżonek niewinny może zrezygnować z tego prawa poprzez dopuszczenie do wspólnego życia małżeńskiego współmałżonka³⁹, co z pewnością jest przejawem postawy chrześcijańskiej.

Separacja czasowa ustanowiona może być dekretem ordynariusza miejsca w sytuacji, gdy jej przyczyną jest bezpośrednio niebezpieczeństwo grożące współmałżonkowi albo dzieciom pochodzącym od współmałżonka, czy też w sytuacji, gdy współmałżonek winny w inny sposób wspólne życie czyni zbyt trudnym. W sytuacji, gdy niebezpieczeństwo jest bezpośrednio, istnieje możliwość, aby separacja ustanowiona została własną powagą strony zagrożonej⁴⁰. Separacja trwa wtedy tak długo, jak długo trwa

³⁶ KPK, kan. 1692 § 2.

³⁷ KPK, kan. 1692 § 3.

³⁸ KPK, kan. 1692 § 2; A. Sobczak, *Stwierdzenie...*, s. 235-236.

³⁹ KPK, kan. 1152 § 1 oraz T. Rakoczy, *Separacja kanoniczna jako gwarancja nierozzerwalności małżeństwa dla małżonków i społeczności Kościoła* [w:] *Małżeństwo na całe życie?*, R. Szytchmiller, J. Krzywkowska (red.), Olsztyn 2011, s. 199; KPK, kan. 1152 § 3 oraz T. Rozkrut, *Separacja...*, s. 213, a także J. Hervada, *De separatione coniugum...*, s. 864.

⁴⁰ KPK, kan. 1153 § 1; W. Góralski, *Małżeństwo...*, s. 369; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, t. 3, s. 227; T. Rozkrut, *Separacja...*, s. 215; więcej na temat kan. 1153 KPK: por. W. Góralski, *Kościelne...*, s. 278; E. Szczot, *Ochrona...*, s. 181; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie...*, s. 80; P. M. Gajda, *Prawo...*, s. 250.

jej przyczyna. Należy pamiętać, iż po ustaniu przyczyny trzeba wznowić wspólne życie, chyba że co innego zostało przez władzę kościelną postanowione⁴¹. Separacja czasowa możliwa jest ponadto w sytuacji, kiedy małżonek ustanowi ją własną powagą, gdy małżonek dopuści się cudzołóstwa⁴², wtedy jest ona ograniczona czasowo – trwać może maksymalnie sześć miesięcy. W tym okresie małżonek niewinny zobowiązany jest odnieść się do kompetentnej władzy kościelnej, aby ta orzekła separację na okres dłuższy⁴³.

Ponadto w literaturze można odnaleźć inną klasyfikację separacji, np. separacja częściowa i separacja całkowita. Separacja częściowa to zawieszenie określonego elementu wspólnoty małżeńskiej. Może nastąpić w przypadku rozłączenia małżonków od stołu oraz łoża. Separacja całkowita powstaje, gdy utrzymanie węzła małżeńskiego ze wszystkimi jego niezbędnymi elementami staje się niemożliwe⁴⁴.

Tomasz Rozkrut dzieli separację na jednostronną albo obustronną, separację czasową albo definitywną, a także separację częściową albo totalną⁴⁵. Natomiast Magdalena Maraszek dzieli separację na stałą oraz czasową, a także częściową oraz całkowitą⁴⁶.

Podsumowanie

Można przyjąć, iż ponownie wprowadzona instytucja separacji do przepisów prawa rodzinnego, nie zakorzeniła się w sposób wystarczający, zwłaszcza u osób gorzej wykształconych oraz nieznających prawa. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż niespełna 30 lat od wprowadzenia do ustawodawstwa instytucji separacji nie wywołuje ona już takich emocji jak w ciągu kilku pierwszych lat, kiedy to mówiono o niej w mediach.

Instytucji separacji nie można traktować jako tej, która prowadzi do ustania małżeństwa – zarówno na gruncie prawa świeckiego, jak i kanonicznego. Instytucja ta jest ostatecznym środkiem, który chroni małżeństwo przed zupełnym rozpadem. Ochrona rodziny jest kluczowa dla prawa

⁴¹ KPK, kan. 1153 § 2; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie...*, s. 82–83.

⁴² KPK, kan. 1152 § 1; T. Rakoczy, *Separacja...*, s. 199.

⁴³ KPK, kan. 1152 § 3; J. Hervada, *De separatione coniugum...*, s. 864; T. Rozkrut, *Separacja...*, s. 213.

⁴⁴ M. Łątkowski, *Jakie są rodzaje separacji w prawie kanonicznym?*, <https://www.infor.pl/prawo/rozwoj/rozwod-kościelny/277341,Jakie-sa-rodzaje-separacji-w-prawie-kanonicznym.html> (dostęp: 27.03.2025 r.).

⁴⁵ T. Rozkrut, *Separacja...*, s. 211.

⁴⁶ M. Maraszek, *Związek...*, s. 128–129.

kościelnego oraz świeckiego, czego wyrazem są postanowienia Konkordatu z 1983 r. Ponadto w Konstytucji RP mamy do czynienia z ochroną rodziny, małżeństwa oraz rodzicielstwa. Biorąc powyższe, rozwód traktowany winien być jako ostateczność. Separacja nie jest czasem poprzedzającym rozwód, jest natomiast czasem szansy i nadziei na naprawienie błędów. Dlatego też należy pamiętać, iż długotrwałe rozłączenie małżonków nie wpływa pozytywnie na odbudowanie więzi i wzajemnej relacji. Jednak mimo wszystko, aby można było naprawić to co zostało popsute wymaga się od małżonków chęci powrotu do wspólnoty małżeńskiej oraz konkretnych działań zmierzających doń.

SEPARACJA MAŁŻONKÓW W OBOWIĄZUJĄCYM PRAWIE POLSKIM

Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale podjęto próbę wskazania umiejscowienia instytucji separacji w przepisach prawa polskiego (w odniesieniu do prawa rodzinnego i konstytucyjnego), a także omówienie przyczyn separacji w tymże systemie. Ponadto zwrócono uwagę na skutki separacji, a w szczególności na pozycję dzieci w trudnym dla rodziny czasie. Podjęto ponadto próbę przedstawienia sylwetki mediatora, którego zadaniem jest pogodzenie małżonków, a także próba egzemplifikacji ustania separacji w prawie świeckim.

Miejsce instytucji separacji w przepisach prawa polskiego

Przepisy dotyczące separacji odnoszące się do prawa materialnego odnaleźć można w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, w dziale V *Separacja*, w tytule I, który nosi nazwę *Małżeństwo*, tj. w art. 61¹-61⁶ k.r.o. Ponadto część przepisów ustawodawca umieścił w dziale IV *Ustanie małżeństwa*, tj. w art. 57, art. 58, art. 60 – za wyjątkiem § 3.

Janina Panowicz-Lipska, a także Tadeusz Smoczyński twierdzą, że za celowym umieszczeniem przez ustawodawcę przepisów separacji przed przepisami regulującymi ustanie małżeństwa, przemawia argument dotyczący techniki legislacyjnej, ponieważ przepisy, które odnoszą się do separacji, odsyłają do przepisów dotyczących sprawy o rozwód, a także fakt,

iz separacja jest instytucją samodzielną¹. Można zatem dojść do wniosku, iż z takiego usytuowania instytucji rozwodu oraz separacji wywnioskować można, iż to rozwód nadal pozostał podstawowym sposobem, który reguluje sprawy destrukcji w małżeństwach.

Z kolei przepisy odnoszące się do postępowania w sprawach o separację małżeńską zostały uregulowane w Ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, w księdze pierwszej *Proces*, w tytule VII *Postępowanie odrębne*, w dziale i *Postępowanie w sprawach małżeńskich* – w rozdziale 1 *Przepisy ogólne* oraz w rozdziale 2 *Sprawy o rozwód i separację*.

Ponadto przepisy dotyczące separacji odnaleźć można w księdze drugiej *Postępowanie nieprocesowe*, w dziale II *Sprawy z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli*, w rozdziale 1 *Sprawy małżeńskie*, tj. w art. 567¹-567⁵.

Przyczyny separacji małżonków w obowiązującym prawie polskim

Przesłanki separacji w prawie polskim ujęte są w przepisie art. 61¹ k.r.o. Ustanowienie małżeńskiej separacji nastąpić może w sytuacji, gdy pomiędzy małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia, który jest zdarzeniem prawnym, ciągłym. Oznacza to, iż jest to pewien stan². Rozkład ten jest rozkładem w trzech płaszczyznach: duchowej; fizycznej; gospodarczej, natomiast, samo stanowcze domaganie się separacji (podobnie jak rozwodu) nie jest wystarczającym powodem, aby przyjąć, iż nastąpił rozkład zupełny pożycia małżeńskiego³.

W odróżnieniu od instytucji rozwodu, przy separacji nie wymaga się, aby rozkład pożycia charakteryzował się trwałością. Każdy z małżonków żądać może, ażeby sąd orzekł separację⁴.

Należy również pamiętać, iż w sytuacji, „jeżeli małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może orzec separację na podstawie zgodnego żądania małżonków”⁵.

---

¹ J. Panowicz-Lipska, *Instytucja separacji w polskim prawie rodzinnym*, „Państwo i Prawo”, 1999, z. 10, s. 16; T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001, s. 220.

² Nie jest to zatem zdarzenie w rozumieniu sytuacji występującej w jednej chwili.

³ Orzeczenie Sądu Najwyższego (dalej jako: SN) z 21 lipca 1958 r., I CR 337/57.

⁴ k.r.o., art. 61¹ § 1.

⁵ k.r.o., art. 61¹ § 3.

Przyjmuje się, iż istnieje jedna przesłanka pozytywna, tj. zupełny rozkład pożycia. Natomiast Joanna Grzebińska dokonuje podziału na dwie przesłanki pozytywne. Oprócz omówionej powyżej przesłanki wyróżnia oraz zgodne żądanie małżonków⁶.

Prawodawca kodeksowy nie dokonał definicji pojęcia „trwałego rozkładu pożycia”, ponieważ niemożliwe okazuje się w sposób jednoznaczny określenie, jakie okoliczności pociągają za sobą zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Jednak o tymże pożyciu kilkakrotnie wypowiedział się Sąd Najwyższy⁷. Według niego dopiero wtedy możemy mówić o zupełnym jego rozkładzie, gdy wszelkie więzy, które łączą małżonków, ulegają zerwaniu. Zatem współżycie małżonków ze sobą przekreśla możliwość mówienia o rozkładzie pożycia małżeńskiego, który jest definiowany jako trwały, mimo właściwych relacji między małżonkami⁸. „Pożycie małżeńskie wyraża się w szczególnego rodzaju wspólnocie duchowej, fizycznej i gospodarczej. W zasadzie ustanie któregokolwiek z elementów tej wspólnoty należy uznać za objaw stopnia rozkładu”⁹.

Ustawodawca nie definiuje ponadto przyczyn rozkładu pożycia, niemniej jednak sądy zobligowane są do dokładnego wyjaśnienia sprawy, a także ustalenia przyczyn zaniku wspomnianych więzi. Przyczyny rozkładu pożycia leżeć mogą po stronie męża albo żony, lub też po obu stronach. Zaliczyć do nich można: niedochowanie wierności małżeńskiej¹⁰ „nawet jednorazowy postępek małżonka może stać się przyczyną trwałego i zupełnego rozkładu, dotyczy to w szczególności takich faktów jak cudzołóstwo”¹¹; agresja; naganny stosunek do rodziny współmałżonka; zaniedbywanie rodziny; złe traktowanie członków rodziny¹²; narkomania; choroba fizyczna albo umysłowa; bezpłodność; różnica charakterów;

---

⁶ J. Grzebińska, *Rozwód i separacja pomiędzy małżonkami. Aspekty majątkowe i prawne*, Warszawa 2010, s. 17.

⁷ Więcej na ten rozkład pożycia małżonków oraz jego istoty: Uchwała SN z 28 maja 1955 r., I CO 5/55; orzeczenie SN z 7 listopada 1955 r., III CR 1328/54; orzeczenie SN z 9 marca 1956 r., IV CR 36/55; orzeczenie SN z 19 czerwca 1956 r., I CR 49/56.

⁸ Orzeczenie SN z 5 stycznia 1952 r., C 431/51.

⁹ Uchwała SN z 28 maja 1955 r., I CO 5/55.

¹⁰ „Nawet jednorazowy postępek małżonka może stać się przyczyną trwałego i zupełnego rozkładu, dotyczy to w szczególności takich faktów jak cudzołóstwo” (orzeczenie SN z 24 kwietnia 1951 r., C 667/50); także orzeczenie SN z 8 maja 1951 r., C 184/51.

¹¹ Orzeczenie SN z 24 kwietnia 1951 r., C 667/50.

¹² Orzeczenie SN z 9 marca 1956 r., IV CR 36/55.

impotencja; niedobór seksualny; homoseksualizm; nimfomania; satyryzm; transeksualizm; zmiana płci¹³; wyjazd małżonka za granicę; różnica wieku.

Przy orzeczeniu separacji istnieje możliwość powołania się na inne przyczyny, niewymienione wyżej, a które prowadzą do zupełnego rozkładu małżeństwa. Nie jest ponadto wykluczone powoływanie się na przyczyny separacji, wymienione w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku¹⁴, jeżeli tylko, zdaniem wnoszącego były one przyczyną zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego.

W piśmiennictwie spotyka się podział na przyczyny: zawinione, niezawinione oraz zawinione i niezawinione. Do zawinionych zalicza się: groźby, nieróbstwo, nieetyczne postępowania, odmowę współżycia płciowego, opuszczenie współmałżonka, odmowę wzajemnej pomocy, agresję, pijaństwo, zły stosunek do rodziny małżonka, zaniedbywanie rodziny, niewierność czy denuncjację. Do niezawinionych zalicza się, na przykład: chorobę, w tym chorobę psychiczną, niedobór seksualny, jak również różnicę charakterów. Natomiast do zawinionych i niezawinionych zalicza się: niewłaściwe zachowanie się rodziny współmałżonka, bezpłodność, wady oświadczenia woli, czy różnica wieku¹⁵.

Na podstawie zgodnego żądania małżonków, sąd może orzec separację, jeżeli małżonkowie nie posiadają wspólnych małoletnich dzieci¹⁶. Mówiąc o wspólnych małoletnich dzieciach rozumieć, należy dzieci, które zrodzone zostały ze związku małżeńskiego osób wnoszących o separację, a ponadto dzieci przysposobione przez nich, albo przysposobione dzieci przez jednego z małżonków, które są biologicznymi dziećmi drugiego z nich¹⁷.

Taki zapis prawny powoduje, iż w sytuacji, gdy jeden ze współmałżonków, wnoszący o separację, będzie rodzicem biologicznym dorosłych dzieci z innym partnerem, np. z poprzedniego związku albo jeden ze współmałżonków będący rodzicem własnego dziecka małoletniego, które nie zostało przysposobione przez współmałżonka, wtedy nie będziemy mieli do czynienia ze wspólnymi małoletnimi dziećmi małżonków. W takich przypadkach będzie możliwe orzeczenie separacji. Sąd działa wtedy

¹³ K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa 2000, s. 278-279.

¹⁴ KPK, kan. 1152 § 1, kan. 1153 § 1.

¹⁵ Z. Krzemiński, *Separacja. Komentarz do przepisów. Piśmiennictwo. Orzecznictwo. Wzory pism*, Warszawa 2000, s. 25-38; B. Sitek, *Trwałość i nierozzerwalność małżeństwa*, Olsztyn 2002, s. 93-94.

¹⁶ k.r.o., art. 61¹ § 3.

¹⁷ J. Grzelińska, *Rozwód...*, s. 17.

fakultatywnie, co oznacza, że może przychylić się, bądź nie, do prosby o orzeczenie separacji małżonków.

W polskim ustawodawstwie nie ma podanej ponadto konkretnej sytuacji, która obligowałaby sąd do odmowy orzeczenia separacji małżonków, pomimo zgodnych ich oświadczeń woli i braku posiadania przez nich własnych małoletnich dzieci.

Należy pamiętać, iż mówiąc o zgodnym żądaniu orzeczenia separacji, nie mamy na myśli żadnych domniemywań, chodzi o kategoryczność tego żądania. Sąd nie będzie domyślał się, jakie motywacje kierowały małżonkami zwracającymi się z prośbą o orzeczenie separacji. Sąd winien jednak zbadać, czy małżonkowie działają w pełni świadomie i swobodnie¹⁸, a także powinien ustalić, czy nastąpił zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Do uprawnień sądu należy ponadto ograniczenie postępowania do przesłuchania stron, a także oddalenie wniosku o orzeczenie separacji, w sytuacji, gdy dochodzi do przekonania, że postępowanie jest wynikiem zmywy małżonków, oraz że nie nastąpił zupełny rozkład ich małżeńskiego pożycia¹⁹.

Należy ponadto pamiętać o dwóch kwestiach: po pierwsze, sąd orzekając separację, w sytuacji zgodnego żądania małżonków, nie rozstrzyga o winie rozkładu ich pożycia, a skutki są takie, jak gdyby żaden z nich nie ponosił za rozkład winy²⁰; a po drugie, że z żądaniem orzeczenia separacji wystąpić może małżonek winny zupełnego rozpadu pożycia²¹.

Jeśli chodzi zaś o przesłanki negatywne, należy pamiętać, iż mimo zupełnego rozkładu pożycia, niedopuszczalne jest orzeczenie separacji, w sytuacji, gdy wskutek jej orzeczenia miałoby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków lub jeżeli z innych względów separacja byłaby sprzeczna z zasadami współżycia społecznego²². Zatem, co do zasady, spotyka się w doktrynie stanowisko, iż istnieją dwie przesłanki negatywne orzeczenia separacji, które ją wykluczają, tj.: dobro wspólnych małoletnich dzieci, a także zasady współżycia społecznego.

Zgodnie z treścią przepisu art. 61¹ § 2 k.r.o., orzeczenie separacji jest niedopuszczalne pomimo zupełnego rozkładu pożycia, w sytuacji, gdy mogłoby to skutkować cierpieniem dobra wspólnych dzieci współmałżonków

¹⁸ Z. Krzemiński, *Separacje...*, s. 51.

¹⁹ K. Piasecki, *Separacja w prawie polskim*, Warszawa 2000, s. 39-40.

²⁰ Z. Krzemiński, *Separacje...*, s. 51.

²¹ Tamże, s. 50.

²² k.r.o., art. 61¹ § 2.

lub orzeczenie separacji byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. O wspólnych małoletnich dzieciach mowa była powyżej, natomiast jeśli chodzi o stwierdzenie „dobro dzieci”, należy zaznaczyć, iż polski ustawodawca nie podjął próby jego zdefiniowania. Dziecko jako istota słabsza, wzbudzająca litość jest punktem odniesienia w prawie rodzinnym²³.

O granicach dobra dziecka traktuje przepis art. 96 k.r.o. stanowiący o tym, że „Rodzice wychowują dziecko pozostające pod ich władzą rodzicielską i kierują nim. Obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i przygotować je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień”²⁴, natomiast „Rodzice, którzy nie mają pełnej zdolności do czynności prawnych, uczestniczą w sprawowaniu bieżącej pieczy nad osobą dziecka i w jego wychowaniu, chyba że sąd opiekuńczy ze względu na dobro dziecka postanowi inaczej”²⁵. z treści powyższego artykułu wynika, że do rodziców należy wychowanie dziecka, pozostającego pod ich rodzicielską władzą oraz do nich należy kierowanie nim. Do nich należy ponadto obowiązek troski o prawidłowy rozwój fizyczny oraz duchowy dzieci, jak również przygotowanie ich w sposób odpowiedni do wykonywania przyszłej pracy, która ma służyć dobru wspólnemu, a która odpowiednia jest do ich uzdolnień.

Orzeczenie separacji nie jest zatem dopuszczalne wówczas, gdy wskutek niej miałyby ucierpieć dobro małoletnich, wspólnych dzieci. Do oceny tego, czy ucierpi dobro dzieci wskutek separacji, należy wziąć pod uwagę: wiek dzieci, a także ich dotychczasowe stosunki z rodzicami, a ponadto stan zdrowia oraz stopień ich wrażliwości²⁶. Nie chodzi tutaj o to, czy wskutek rozkładu pożycia małżonków ucierpi dobro dziecka, ponieważ z pewnością ucierpi. Chodzi natomiast o to, czy samo orzeczenie separacji będzie niosło negatywne skutki dla dobra dziecka. W niektórych sytuacjach dobro dziecka nie będzie zagrożone w przypadku separacji, a będzie stanowiło przeszkodę w orzeczeniu rozwodu. Bywa czasami, iż separacja stanowi mniejsze przeżycie dla dziecka niż rozwód. Henryk Haak uważa, iż chodzi tutaj o sytuację, w której na skutek orzeczenia separacji dobro dziecka może ucierpieć bardziej aniżeli wtedy, gdyby separacja nie została orzeczona. Biorąc powyższe, orzeczenie separacji przez sąd nie jest możliwe

²³ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009, s. 18.

²⁴ k.r.o., art. 96 § 1.

²⁵ k.r.o., art. 96 § 2.

²⁶ H. Haak, *Separacja. Komentarz*, Toruń 2000, s. 17.

w sytuacji, gdy z okoliczności wynika, że pogorszy się sytuacją małżonków separujących się²⁷.

Zgodnie z treścią przepisu art. 61¹ § 2 k.r.o., separacja (podobnie jak i rozwód²⁸) nie może zostać orzeczona, jeśli byłaby ona sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, z innych przyczyn niż dobro wspólnego małoletniego potomstwa współmałżonków.

Na początku należy wyjaśnić termin zasad współżycia społecznego. Otóż należy przez nie rozumieć „na ogół obowiązujące w stosunkach między ludźmi reguły postępowania, które za podstawę mają uzasadnienie aksjologiczne – ocenne, a nie prawne. Odwołują się one do powszechnie uznawanych w całym społeczeństwie lub w danej grupie społecznej wartości i ocen właściwego, przyzwoitego, rzetelnego, lojalnego czy uczciwego zachowania. Zasady te obejmują nie tylko reguły moralne, lecz także obyczajowe”²⁹. Są to uznane przez system prawny oraz ogół społeczeństwa wartości, a także zasady o charakterze moralnym, które stanowią jego dziedzictwo kulturowe; dotyczą zewnętrznego zachowania człowieka. Nie są normami prawnymi³⁰.

Przykładem sytuacji sprzecznej z zasadami współżycia społecznego może być ta, gdy orzeczenie separacji przyczyniłoby się do wywołania szczególnie negatywnych zmian w życiowej sytuacji współmałżonka. W takiej sytuacji istotne znaczenie może mieć zarówno wiek małżonków, jak i przewlekła choroba małżonka, zrezygnowanie z kariery zawodowej, czy poświęcenie się dla dobra rodziny³¹.

Zdaniem Zdzisława Krzemińskiego, celowe wydaje się skorzystanie z orzecznictwa Sądu Najwyższego dotyczącego rozwodów, także w sprawach o separację, gdzie możemy przeczytać, iż „niezgodne z zasadami moralności byłoby uznanie za ważny powód rozkładu pożycia małżeńskiego nieuleczalnej choroby małżonka, kiedy jego stan wymaga udzielenia mu materialnej i moralnej pomocy. Zasada ta nie może jednak mieć zastosowania do przypadku choroby psychicznej współmałżonka”³²

Sytuacja, w której „ustalone zostało, że niedługo po zawarciu związku małżeńskiego, gdy pozwana zaszła w ciążę, strony zgodnie zdecydowały

²⁷ Tamże; Orzeczenie SN z 20 listopada 1952 r., C 600/52.

²⁸ k.r.o., art. 56 § 2.

²⁹ Wyrok SA w Lublinie z 29 lipca 2014 r., I ACa 353/14.

³⁰ A. Kawałko, H. Witczak, *Prawo cywilne*, Warszawa 2008, s. 69.

³¹ K. Piasecki, *Separacja...*, s. 34.

³² Z. Krzemiński, *Separacje...*, s. 36; Orzeczenie SN z 2 lipca 1962 r., I CR 491/61.

spędzenie płodu i na skutek wykonania tej decyzji nastąpiło uszkodzenie wnętrzości pozwanej, która pozostała kaleką potrzebującą stałej opieki lekarskiej. Nieszczęście, jakie spotkało pozwaną, jest nieszczęściem wspólnym stron i w tych okolicznościach powód miał szczególny obowiązek nieporzucania strony”³³.

Z niedopuszczalnością rozwodu – również i separacji – ze względu na zasady współżycia społecznego mamy do czynienia wówczas, „gdy z zasadami tymi nie dałoby się pogodzić rażącej krzywdy, jakiej doznałby małżonek sprzeciwiający się żądaniu rozwodu, albo gdy przeciw rozwodowi przemawiają poważne względy natury społeczno-wychowawczej, które nie pozwalają na to, by orzeczenie rozwodu sankcjonowało stan faktyczny, powstały na tle złego traktowania i złośliwego stosunku do współmałżonka lub dzieci albo innych przejawów lekceważenia instytucji małżeństwa i rodziny lub obowiązków rodzinnych”³⁴.

Skutki orzeczenia separacji w przepisach prawa polskiego

Orzeczenie separacji skutkuje zmianą wielu aspektów życiowych, które niegdyś – przed ustanowieniem separacji – były wspólne dla dwóch bardzo bliskich sobie osób³⁵, zaś cała konstrukcja unormowania jej skutków oparta jest na fakcie, że po orzeczeniu separacji małżeństwo nie ulega rozwiązaniu – tylko pewne jego elementy ulegają zmianie.

Orzeczenie separacji pociąga za sobą takie same skutki jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że co innego wynika z ustawy³⁶. Należy jednak pamiętać, iż w kwestiach majątkowych oraz niemajątkowych skutki separacji nie są takie same jak przy rozwodzie. W związku z tym ta zasada nie może być wprost stosowana³⁷. Do małżonków pozostających w separacji, ze względu na treść powyższego przepisu, będą miały odpowiednio

³³ Orzeczenie SN z 15 lipca 1958 r., III CR 1225/57.

³⁴ Uchwała SN z 18 marca 1968 r., III CZP 70/66.

³⁵ P. Paleń, *Instytucja separacji w ujęciu polskiego prawa cywilnego oraz prawa kanonicznego*, [w:] *KPP MONOGRAFIE. Prawo małżeńskie i jego relacje z innymi gałęziami prawa*, I. A. Jaroszevska, G. Ćwikliński (red.), Olsztyn 2017, s. 172.

³⁶ J. Grzelińska, *Rozwód...*, s. 23; k.r.o., art. 61⁴ § 1.

³⁷ P. Kasprzyk, *Separacja małżonków: instytucja funkcjonująca w polskim prawie rodzinnym i w prawie kanonicznym*, „Ius Matrimoniale”, 8 (14), 2003, s. 112.

zastosowanie przepisy art. 23 k.r.o., np. jeśli chodzi o współdziałanie dla dobra rodziny³⁸.

Do najistotniejszych skutków separacji zaliczyć można: zakaz zawarcia nowego małżeństwa; obowiązek wierności; obowiązek wzajemnej pomocy; brak obowiązku pożycia małżeńskiego; obowiązek alimentacyjny; korzystanie ze wspólnego małżeństwa; władza rodzicielska; powstanie rozdzielnosci majątkowej oraz podział majątku; wyłączenie z dziedziczenia.

Małżonek, który pozostaje w separacji nie ma prawa zawierać kolejnego małżeństwa³⁹. Małżeństwo zawarte przez małżonków trwa nadal oraz jest ważne, pomimo orzeczonej separacji. Wzrost małżeński nie został przerwany i trwa nadal, natomiast przy rozwodzie następuje zniesienie tegoż węzła oraz jest możliwe ponowne zawarcie związku małżeńskiego.

W doktrynie istnieją dwa odmienne poglądy. Niektórzy badacze uważają, iż obowiązek wierności po orzeczeniu separacji istnieje, inni z kolei twierdzą, iż zostaje on w skutek separacji uchylony⁴⁰.

Małżonkowie, którzy pozostają w separacji obowiązani są sobie wzajemnie pomagać, gdy wymagają tego względy słuszności⁴¹. Przykładem sytuacji, która wymagałaby pomocy drugiego małżonka mógłby być, np. wypadek lub ciężka choroba. Małżonek niewinny rozkładu pożycia małżeńskiego uzasadniającego separację orzeczoną może wszak oczekiwać wsparcia psychicznego, np. w postaci odwiedzin drugiego małżonka. Dlatego nie można mówić jedynie o obowiązku wzajemnej pomocy materialnej. Nader istotna jest również sfera psychiczna, duchowa czy moralna⁴². Taki właśnie pogląd wyraził Sąd Najwyższy, który stwierdził, iż „obowiązek wzajemnej pomocy obejmuje świadczenie współmałżonkowi w razie potrzeby pomocy materialnej w celu zapewnienia jednakowej stopy życiowej obojga małżonków oraz udzielenie mu moralnego wsparcia w przewyższaniu trudności życiowych, w doznawanych niepowodzeniach, w chorobie, kalectwie, cierpieniu itp.”⁴³.

³⁸ k.r.o., art. 23: „Małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie. Są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli”.

³⁹ k.r.o., art. 61⁴ § 4.

⁴⁰ Ze szkodą dla niej samej, ponieważ jej celem jest przecież doprowadzenie do pojednania małżonków.

⁴¹ k.r.o., art. 61⁴ § 3.

⁴² K. Gromek, *Kodeks...*, s. 1178.

⁴³ Orzeczenie SN z 18 września 1952 r., C 1283/52.

Orzeczenie separacji znosi obowiązek wspólnego pożycia. Orzecznictwo na przestrzeni lat zmieniało się w zakresie interpretacji zachowania obowiązku wierności. Usprawiedliwienie pominięcia obowiązku wierności w sytuacji, gdy orzeczono separację, z pewnością powoduje pewne zdziwienie, ponieważ może prowadzić to do związków pozamażeńskich. Należy pamiętać również, iż po orzeczeniu separacji nie domniemywa się, iż dziecko pochodzi od męża matki, gdy urodziło się ono po trzystu dniach od orzeczenia separacji⁴⁴, a wtedy mężowi nie przysługuje powództwo o zaprzeczenie ojcostwa, co nie wyklucza jednak uznania dziecka⁴⁵.

Obowiązek dostarczenia odpowiednich środków utrzymania jednemu małżonkowi przez drugiego, podczas separacji, uregulowany został, za wyjątkiem § 3, w treści przepisu art. 60⁴⁶, który traktuje o tym, że „Małżonek rozwiedziony, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia i który znajduje się w niedostatku, może żądać od drugiego małżonka rozwiedzonego dostarczania środków utrzymania w zakresie odpowiadającym usprawiedliwionym potrzebom uprawnionego oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego”⁴⁷. Natomiast „jeżeli jeden z małżonków został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia, a rozwód pociąga za sobą istotne pogorszenie sytuacji materialnej małżonka niewinnego, sąd na żądanie małżonka niewinnego może orzec, że małżonek wyłącznie winny obowiązany jest przyczynić się w odpowiednim zakresie do zaspokajania usprawiedliwionych potrzeb małżonka niewinnego, chociażby ten nie znajdował się w niedostatku”⁴⁸. z orzeczeniem separacji związany jest, z istoty bezterminowy, obowiązek alimentacyjny, który ciąży na małżonkach. Jest on silniejszy w czasie trwania separacji, aniżeli po rozwodzie. Odpowiada to w pełni istocie separacji. Biorąc powyższe, kwestią istotną jest orzeczenie o winie rozkładu pożycia. Obowiązek alimentacyjny małżonka wyłącznie winnego przy orzeczeniu separacji⁴⁹ nie nastąpi nigdy, podczas gdy orzeczenie separacji nastąpiło na zgodny wniosek małżonków. Przy orzekaniu o separację, sąd nie orzeka o winie rozkładu pożycia na podstawie zgodnego żądania małżonków. Skorzystanie z trybu „zgodnej separacji” wyłącza możliwość obarczenia za

⁴⁴ k.r.o., art. 62 § 1 zd. 2.

⁴⁵ k.r.o., art. 72-86.

⁴⁶ J. Grzebińska, *Rozwód...*, s. 28; k.r.o., art. 61⁴ § 4.

⁴⁷ k.r.o., art. 60 § 1.

⁴⁸ k.r.o., art. 60 § 2.

⁴⁹ Tj. „szerszy obowiązek alimentacyjny”.

rozkład pożycia którąkolwiek ze stron – skutki są zatem takie jak w sytuacji, gdy żaden z małżonków nie ponosiłby winy za rozkład pożycia⁵⁰.

Przy orzekaniu o separacji stosuje się art. 58 § 1 k.r.o.⁵¹. Zatem w orzekającym separację wyroku sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim potomstwem obojga małżonków, a ponadto orzeka wysokość kosztów, które zobowiązani są ponosić małżonkowie celem utrzymania oraz wychowania dzieci⁵². Należy również pamiętać, iż sąd, rozstrzygając o władzy rodzicielskiej, może: pozostawić obojgu rodzicom władzę rodzicielską; powierzyć jednemu z rodziców władzę rodzicielską, a drugiemu ją tylko do określonych obowiązków oraz uprawnień względem potomstwa; zawiesić władzę rodzicielską jednego albo obojga rodziców; ograniczyć władzę rodzicielską jednego albo obojga rodziców; pozbawić władzy rodzicielskiej jednego albo oboje rodziców⁵³.

W sytuacji, gdy przed orzeczeniem separacji istniała wspólność ustawowa albo umowna pomiędzy małżonkami, to zgodnie z treścią przepisu art. 61⁵ k.r.o. orzeczenie separacji skutkowało będzie powstaniem rozdzielnosci majątkowej pomiędzy separowanymi małżonkami. Nie będzie miało znaczenia to czy już istniała rozdzielnosc majątkowa na podstawie umowy⁵⁴, czy orzeczenia sądu⁵⁵, czy ustawy⁵⁶. Od chwili, w której ustała wspólność majątkowa do majątku objętego dotychczas wspólnością łączną zastosowanie będą miały odpowiednio przepisy art. 195-221 kodeksu cywilnego⁵⁷ traktujące o wspólności w częściach ułamkowych, uwzględniając przy tym treść przepisów art. 43-45 k.r.o. Z powyższych przepisów wynika, iż każdy z małżonków ma prawo, nawet bez zgody współmałżonka, rozporządzać udziałem do niego należącym w majątku wspólnym. Dla przykładu: prawo odrębnej własności lokalu mieszkalnego nadal będzie prawem wspólnym współmałżonków, jednakże zmieni się jedynie charakter tej wspólności – ze wspólności łącznej zmieni się na wspólność w częściach ułamkowych. Przy orzeczeniu separacji rozdzielnosc majątkowa posiada charakter przymusowy. Rozdzielnosc, która powstała na skutek

⁵⁰ J. Grzelińska, *Rozwód...*, s. 30.

⁵¹ k.r.o., art. 61³ § 1.

⁵² K. Piasecki, *Prawo małżeńskie...*, 219.

⁵³ J. Grzelińska, *Rozwód...*, s. 24.

⁵⁴ k.r.o., art. 47 § 1.

⁵⁵ k.r.o., art. 52 § 1.

⁵⁶ k.r.o., art. 53.

⁵⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U.2024.0.1061, dalej jako k.c.).

uprawomocnienia się orzeczenia o separacji skuteczna staje się wobec wszystkich i powstaje z mocy prawa. Sąd nie wydaje żadnego rozstrzygnięcia w tym względzie, orzekając separację. Zgodnie z wykładnią art. 61⁴ § 1 k.r.o., separacja otwiera drogę do podziału wspólnego majątku małżonków⁵⁸. Przy podziale majątku wspólnego małżonków, każdy z nich, zgodnie z treścią art. 45 k.r.o., powinien zwrócić wydatki oraz nakłady, które poczynione zostały z majątku wspólnego na odrębny jego majątek. Mowa tu o przedmiotach nabytych przed powstaniem wspólności majątkowej oraz uzyskane przez dziedziczenie czy zapis albo darowiznę. Każdy ze współmałżonków ma prawo żądać zwrotów wydatków oraz nakładów, które zostały poczynione przez niego z majątku odrębnego na rzecz majątku wspólnego⁵⁹.

Należy pamiętać, iż nie stosuje się przepisów o powołaniu do dziedziczenia a ustawy do małżonka spadkodawcy, który pozostającego w separacji⁶⁰. Również od dziedziczenia wyłączony jest małżonek przed orzeczeniem separacji, w sytuacji, kiedy spadkodawca z takim żądaniem wystąpił oraz domagał się ustalenia winy małżonka, a jego żądanie było uzasadnione⁶¹. Oczywiście przepisy art. 940 k.c. nie będą miały zastosowania, gdy między małżonkami trwa postępowanie o separację w nieprocesowym trybie. Dzieje się tak, ponieważ separacja orzekana jest w tym trybie na zgodny wniosek małżonków, bez orzekania o winie któregokolwiek z nich. Na mocy orzeczenia sądu następuje wyłączenie małżonka od dziedziczenia. Wyłączenia tego żądać może każdy z pozostałych spadkobierców ustawowych, którzy zostali powołani do dziedziczenia razem z małżonkiem. Jednakże ustawodawca przewidział termin do wytoczenia powództwa w tym przypadku. Wynosi on sześć miesięcy od dnia, kiedy to spadkobierca dowiedział się o otwarciu spadku. Nie może to jednak nastąpić później niż w ciągu jednego roku od momentu otwarcia spadku⁶². Małżonek, który pozostaje w prawnej separacji traci prawo do zachowku⁶³, może jednak dziedziczyć na podstawie testamentu⁶⁴.

⁵⁸ Stosuje się przy tym przepisy: k.r.o., art. 42-46; k.c., art. 1037-1046.

⁵⁹ P. Kasprzyk, *Separacja prawna małżonków...*, s. 237-239; P. Kasprzyk, *Separacja małżonków...*, s. 114.

⁶⁰ k.c., art. 935¹.

⁶¹ k.c., art. 940 § 1.

⁶² k.c., art. 940 § 2.

⁶³ k.c., art. 991.

⁶⁴ k.c., art. 941-958.

Separacja małżonków w prawie polskim a pozycja prawna dzieci

W Polsce z pewnością mamy do czynienia z ochroną prawną dzieci ze strony zarówno ustrojodawcy, jak i ustawodawcy. Przepisy traktujące o ochronie dzieci zawarte są nie tylko w prawie materialnym. Ma to miejsce także w trybie procesowym. Co prawda, rozprawy w prawie polskim są jawne⁶⁵, jednakże w pewnych sytuacjach następuje wyłączenie tej jawności.

W sprawach cywilnych możliwe są dwie możliwości wyłączenia jawności: wyłączenie obligatoryjne oraz wyłączenie fakultatywne. Jeśli chodzi o wyłączenie obligatoryjne – sąd obligatoryjnie wyłącza jawność postępowania – całości lub części – gdy: jawność postępowania zagraża porządkowi publicznemu (następuje z urzędu); jawność postępowania zagraża moralności (następuje z urzędu); mogą zostać ujawnione okoliczności, które objęte zostały ochroną informacji niejawnych (następuje z urzędu); mogą zostać ujawnione okoliczności, które stanowią tajemnicę przedsiębiorstwa (następuje na wniosek strony)⁶⁶.

Natomiast traktując o wyłączeniu fakultatywnym – sąd może wyłączyć jawność postępowania, w całości lub części, na wniosek strony, w sytuacji, gdy: podane przez stronę przyczyny sąd uzna za uzasadnione lub mają być roztrząsane szczegóły życia rodzinnego.

Postępowanie dotyczące tego wniosku odbywa się przy drzwiach zamkniętych. Postanowienie w tym przedmiocie sąd ogłasza publicznie⁶⁷. Ponadto, w sprawach małżeńskich, jawność jest wyłączona. Może nie być wyłączana w przypadku, gdy obie strony zgodnie żądają publicznego rozpoznania i jednocześnie sąd uzna, iż takie rozpoznanie nie zagrazi moralności⁶⁸. Również posiedzenie, w całości lub w części, odbywa się przy drzwiach zamkniętych, w sprawach opiekuńczych osób małoletnich. Sąd obligatoryjnie z urzędu zarządza o tym, gdy dobro małoletniego przemawia przeciwko jawności rozpoznania sprawy⁶⁹. w sprawach prowadzonych z wyłączeniem jawności, na sali mogą obecne być: strony, interwenienci uboczni; ich przedstawiciele ustawowi; pełnomocnicy; prokurator; osoby zaufania – po dwie z każdej strony⁷⁰.

⁶⁵ Art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

⁶⁶ k.p.c., art. 153 § 1.

⁶⁷ k.p.c., art. 153 § 2.

⁶⁸ k.p.c., art. 427.

⁶⁹ k.p.c., art. 575¹.

⁷⁰ k.p.c., art. 154 § 1.

Warto pamiętać, iż w procedurze cywilnej istnieje zakaz przesłuchiwania w charakterze świadków małoletnich, którzy nie ukończyli jeszcze trzynastu lat, a w sytuacji zstępnych stron nie ukończyli siedemnastu lat⁷¹, a „sąd jest władny zarządzić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, wyznaczając odpowiednią do tego osobę, w celu ustalanie warunków życia oraz wychowywania się dzieci stron⁷².

Jeśli chodzi zaś o postępowanie nieprocesowe, ustawodawca nie przewiduje przepisów chroniących dzieci, ponieważ warunkiem orzeczenia separacji w postępowaniu nieprocesowym jest zgodny wniosek małżonków, którzy dzieci nie posiadają.

W treści art. 95 § 4 k.r.o. odnaleźć można wskazanie konieczności włączenia dziecka do dyskusji w kwestiach, które go dotyczą, jeśli tylko okoliczności na to pozwalają, tj. stopień dojrzałości dziecka oraz stan umysłowy. Taka rozmowa wszystkich członków rodziny oraz ustalenia dotyczące wspólnych dzieci, z pewnością przyczynią się do rozwiązania aktualnych konfliktów, a ponadto pozwolą zapobiec ich powstania, albo przynajmniej złagodzą ich przebieg.

Próba pogodzenia stron w przepisach prawa polskiego

Próba pogodzenia stron w przepisach prawa polskiego może nastąpić w postępowaniu procesowym oraz nieprocesowym. Orzeczenie separacji w polskim prawie w procesie może nastąpić⁷³ po wcześniejszym skierowaniu stron na mediację lub zawieszeniu postępowania; celem pojednania małżonków.

Ustawodawca w art. 436 § 1 k.p.c. stanowi, że jeżeli istnieje szansa, aby uratować małżeństwo, sąd może skierować strony do mediacji. Sąd może skierować strony do mediacji również wtedy, gdy zostało zawieszono postępowanie. W sytuacji, gdy sąd nabierze przekonania, iż można utrzymać pożycie małżeńskie małżonków, wtedy zawiesza postępowanie. Takie zawieszenie może nastąpić tylko raz w toku postępowania⁷⁴, natomiast sąd podejmuje zawieszono postępowanie na wniosek jednej ze stron⁷⁵.

---

⁷¹ k.p.c., art. 430.

⁷² k.p.c., art. 434.

⁷³ A. Zieliński, *Postępowanie odrębne w sprawach małżeńskich*, Warszawa 2010, s. 29-93.

⁷⁴ k.p.c., art. 440 § 1.

⁷⁵ Poza tym stosuje się odpowiednio art. 428 *nieusprawiedliwionego niestawiennictwa strony na posiedzenie* § 2; k.p.c., art. 440 § 2.

Pojednanie małżonków może być przedmiotem mediacji – wtedy przepisy o mediacji stosuje się odpowiednio⁷⁶. Skierowanie małżonków do mediacji w sprawach o rozwód albo separację jest możliwe w każdym stanie sprawy o rozwód albo separację. Wtedy sąd może skierować strony do mediacji w celu ugodowego załatwienia kwestii spornych, które dotyczą zaspokojenia różnego rodzaju potrzeb rodziny, np. sposoby sprawowania władzy rodzicielskiej, alimentów czy kontaktów z dziećmi i spraw majątkowych, które podlegają rozstrzygnięciu w wyroku orzekającym separację, czy rozwód⁷⁷.

W postępowaniu nieprocesowym sąd nakłania do pojednania małżonków. W sytuacji, gdy pojednanie nie nastąpi oraz odroczenie rozprawy okazałoby się niecelowe, w takiej sytuacji sąd przystępuje do rozpoznania sprawy⁷⁸.

W postępowaniu nieprocesowym jest również możliwość skorzystania z mediacji⁷⁹. Pojęcie mediacji rodzinnej zostało sformułowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości. W myśl tej definicji „mediacja rodzinna jest procedurą rozwiązywania konfliktu, w której bezstronny i neutralny mediator towarzyszy członkom rodziny w procesie uzgodnień za ich dobrowolną zgodą oraz przy zachowaniu poufności. Mediator pomaga stronom w zdefiniowaniu kwestii spornych, określeniu potrzeb i interesów stron oraz o ile taka jest ich wola, wypracowaniu wzajemnie satysfakcjonującego oraz świadomego porozumienia”⁸⁰.

Mediator to osoba pomagająca stronom zdefiniować kwestie sporne, określić potrzeby oraz ich interes, a także wypracować wzajemnie satysfakcjonujące i świadome porozumienie – o ile jest taka wola stron. Mediatorem może być osoba fizyczna, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych oraz korzysta z pełni praw publicznych⁸¹.

W przypadku, gdy strony nie ustaliły osoby mediatora, sąd przydziela do sprawy stałego mediatora, który posiada niezbędną wiedzę teoretyczną, a w szczególności wykształcenie z zakresu: psychologii i/lub; pedagogiki i/lub; socjologii i/lub prawa. Mediator musi posiadać także

---

⁷⁶ k.p.c., art. 436 § 2.

⁷⁷ k.p.c., art. 445²; Przepis art. 436 skierowanie małżonków do mediacji § 4 stosuje się odpowiednio.

⁷⁸ k.p.c., art. 567³ § 2.

⁷⁹ k.p.c., art. 436 § 2.

⁸⁰ A. Gójska, *Mediacja w sprawach rodzinnych*, https://www.zabrze.sr.gov.pl/userfiles/broszury/Med_w_spr_rodz.pdf (dostęp: 27.03.2025 r.).

⁸¹ k.p.c., art. 183² § 1.

umiejętności praktyczne dotyczące zakresu prowadzenia mediacji w sprawach rodzinnych⁸².

Ustanie separacji w przepisach prawa polskiego

Koniec separacji następuje z powodu ustania małżeństwa (wskutek śmierci jednego z małżonków lub unieważnienia małżeństwa) albo poprzez rozwiązanie małżeństwa (rozwód) lub poprzez zniesienia separacji⁸³. w sprawach małżeńskich, w przypadku postępowania procesowego, postępowanie umarza się w razie śmierci jednego z małżonków⁸⁴. w sytuacji, gdy separacja była jedynie okresem przejściowym, który stworzył małżonkom możliwości do przemyśleń i zażegnania konfliktu oraz zgodnego powrotu do małżeńskiego pożycia, wtedy sąd, w myśl art. 61⁶ § 1 k.r.o., orzeknie o zniesieniu separacji. Może odbyć się to tylko na zgodne żądanie małżonków przed sądem w postępowaniu nieprocesowym⁸⁵. z chwilą zniesienia separacji ustają jej skutki⁸⁶. Sąd, znosząc separację, rozstrzyga o władzy rodzicielskiej dotyczącej małoletnich dzieci małżonków⁸⁷. w razie cofnięcia wniosku czy wyrażenia braku zgody w inny sposób, jak również w razie śmierci jednego z małżonków, sąd umarza postępowanie⁸⁸.

Podsumowanie

Instytucja separacji małżonków w obowiązującym prawie polskim na gruncie prawa cywilnego uregulowała dopiero Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 16 grudnia 1999 r. Natomiast przepisy proceduralne odnoszące się do postępowania w sprawach o separację małżeńską, zostały

⁸² k.p.c., art. 436 § 4.

⁸³ K. Gromek, *Kodeks...*, s. 1182.

⁸⁴ k.c., art. 446.

⁸⁵ Zgodnie z treścią art. 567¹, właściwym rzeczowo do rozpoznania wniosku jest Sąd Okręgowy, w okręgu, którego małżonkowie wspólnie zamieszkują, natomiast w przypadku braku tejże podstawy – sąd miejsca ich wspólnego pobytu. Gdyby zaś niemożliwe było skorzystanie z powyższych rozwiązań, wtedy wniosek ten winien zgłoszony być w sądzie właściwym dla jednego z małżonków, zgodnie z treścią przepisu art. 508 k.p.c.

⁸⁶ k.r.o., art. 61⁶ § 2.

⁸⁷ Z. Krzemiński, *Separacje, Praktyczny komentarz, Orzecznictwo, Piśmiennictwo, Wzory pism, Wydanie III*, Warszawa 2006, s. 13; k.r.o., art. 61⁶ § 3.

⁸⁸ A. Bieliński, M. Pannert, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2011, s. 41; k.p.c., art. 567² § 2.

unormowane przez przepisy Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeksu postępowania cywilnego, które odnoszą się do rozwodu.

W polskim systemie prawnym separacja to porzucenie albo zaniechanie wspólnoty przez parę w trakcie trwania małżeństwa. Zgodnie z orzeczeniem sądu, akt separacji umożliwia mężowi i żonie separację w przypadku całkowitego rozpadu związku małżeńskiego bez zerwania związku. Innymi słowy, separacja zapobiega przedwczesnemu rozpadowi małżeństw z powodu rozwodu, a jednocześnie ułatwia nowe pożycie.

Celem separacji jest ochrona praw jednostki, w tym wolności wyznania oraz wolności sumienia. Tym, którzy z przyczyn światopoglądowych nie akceptują instytucji rozwodu, daje ona możliwość rozwiązania ich sytuacji osobistej zgodnie z własnymi przekonaniami, a także zapewnia w tym zakresie ochronę, obronę wolności wyznania i wolności sumienia.

Orzeczenie separacji pociąga za sobą takie same skutki jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że co innego wynika z ustawy.

SEPARACJA MAŁŻONKÓW W OBOWIĄZUJĄCYM PRAWIE KANONICZNYM

Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale podjęto próbę wskazania umiejscowienia instytucji separacji w przepisach prawa kanonicznego, a także omówienie przyczyn separacji w tymże systemie. Ponadto zwrócono uwagę na skutki separacji, a w szczególności na pozycję dzieci w trudnym czasie dla rodziny, która przeżywa kryzys. Aby móc uzewnętrznić to co jest w separacji istotą – powrót do wspólnego życia małżonków – zasadnym jest podjęcie prób zmierzających do pogodzenia często skłóconych ze sobą małżonków, dlatego też w niniejszym rozdziale zostanie omówiona także ta kwestia. Ponadto analizie został poddany wątek ustania separacji w prawie kanonicznym.

Miejsce instytucji separacji w przepisach prawa kanonicznego

Przepisy dotyczące separacji małżonków umiejscowione są w Kodeksie Prawa Kanonicznego, w Księdze IV *Uświęcające zadanie Kościoła*, w części i *Sakramenty*, w tytule VII *Małżeństwo*, w rozdziale IX zatytułowanym *Rozłączenie małżonków*, w art. 2 *Separacja podczas trwania węzła*. Przepisy dotyczące separacji obejmują kanony: 1151-1155 i zawierają normy prawa, które regulują jej przyczyny, a także sytuację małżonków po jej ustaniu, a ponadto sytuację dzieci w sytuacji separacji ich rodziców.

Przepisy odwołujące się do separacji odnaleźć ponadto można w Księdze VII *Procesy*, w części III *Niektóre procesy specjalne*, w tytule i *Procesy małżeńskie*, w rozdziale II *Sprawy o separację małżonków*. Obejmują one

kanony od 1692 do 1696. Niniejsze przepisy regulują sprawy proceduralne przy orzekaniu separacji.

Przyczyny separacji małżonków w obowiązującym prawie kanonicznym

Przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego stanowią, iż mąż i żona mają obowiązek oraz prawo do zachowania pożycia małżeńskiego, chyba że istnieje uzasadniony powód zgodny z prawem, który ich usprawiedliwia¹. w niniejszym przepisie mowa jest o istocie małżeństwa, które winno być trwałe do śmierci jednego z małżonków. Żadna przyczyna nie jest w stanie rozwiązać tego sakramentu. Należy jednak pamiętać, iż strony, w sytuacji zajścia usprawiedliwionej przyczyny, są uprawnione do ubiegania się o separację. „Istnieją jednak sytuacje, gdy wspólne życie małżeńskie z różnych powodów staje się praktycznie niemożliwe. W takich przypadkach Kościół dopuszcza fizyczną separację małżonków i zaprzestanie wspólnego życia. Małżonkowie w dalszym ciągu są przed Bogiem mężem i żoną oraz nie mogą zawrzeć nowego związku. W tej trudnej sytuacji najlepszym rozwiązaniem, jeśli to możliwe, byłoby pojednanie. Wspólnota chrześcijańska powinna pomagać tym osobom przeżywać po chrześcijańsku zaistniałą sytuację, z zachowaniem wierności wobec nierozzerwalnego węzła ich małżeństwa”².

W małżeństwie istnieje pięć zasad, oprócz praw, a także obowiązków małżeńskich rozumianych w sensie ścisłym, które wyznaczają życie małżeńskie, tj. ogólnych wytycznych zachowań małżonków. Winni oni: dochowywać wzajemnej wierności; zmierzać ku wzajemnemu doskonaleniu cielesnemu; zmierzać ku wzajemnemu doskonaleniu duchowemu; żyć wspólnie; dążyć do dobra posiadanych dzieci w sferze materialnej oraz duchowej. Zatem zachowania, które w jakikolwiek sposób godzą w jedną z powyższych zasad, stanowią przyczyny separacji³.

Stąd też doktryna wyróżnia cztery klasyczne kategorie przyczyn separacji. Należą do nich: cudzołóstwo, niedochowanie wierności małżeńskiej⁴; poważne niebezpieczeństwo dla duszy albo ciała współmałżonka (którego

¹ KPK, kan. 1151.

² *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002 (dalej: KKK), nr 1649.

³ J. Hervada, *De separatione coniugum...*, s. 863-864.

⁴ KPK, kan. 1152.

źródłem jest współmałżonek winny zagrażający współmałżonkowi niewinnemu); poważne niebezpieczeństwo dla duszy albo ciała potomstwa – jego źródłem jest współmałżonek winny zagrażający potomstwu; współmałżonek winny czyni życie wspólne zbyt trudne dla drugiej strony⁵.

W literaturze przedmiotu, w ostatnich latach, wyodrębniła się piąta przyczyna separacji. Jest nią złośliwe porzucenie współmałżonka. Wynika ona z ogólnych zasad, a wypracowana została przez doktrynę kanoniczną oraz orzecznictwo⁶.

Dodatkowo można wyróżnić inne przyczyny ustanowione prawem partykularnym Kościoła *sui iuris*, które podyktowane są obyczajami ludzi albo okolicznościami miejsca.

Na potrzeby niniejszej pracy warto dokonać podziału na przyczyny separacji formalne oraz nieformalne. Wymienione powyżej przyczyny można nazwać przyczynami formalnymi, ponieważ odnoszą się do przepisów prawa. Natomiast przyczyny separacji nieformalnej nie wynikają wprost z nich. Do nieformalnych przyczyn separacji zaliczyć można, np. odległość między małżonkami wynikająca z podjętej przez nich pracy, studiów, itp., czy dążenie do doskonałości poprzez chęć naśladowania Chrystusa lub czynienie dzieł miłosierdzia, itd.

Zgodnie z przepisami Katechizmu Kościoła Katolickiego – „Cudzołóstwo. Słowo to oznacza niewierność małżeńską. Gdy dwoje partnerów, z których przynajmniej jeden jest w związku małżeńskim, nawiązuje stosunki płciowe, nawet przelotne, popełniają oni cudzołóstwo. Chrystus potępia cudzołóstwo nawet w postaci zwykłego pożądania. Szóste przykazanie i Nowy Testament bezwzględnie zakazują cudzołóstwa. Prorocy ukazują jego ciężar. Widzą w cudzołóstwie figurę grzechu bałwochwaltwa”⁷. „Cudzołóstwo jest niesprawiedliwością. Ten, kto je popełnia, nie dotrzymuje podjętych zobowiązań. Rani znak przymierza, jakim jest węzeł małżeński, narusza prawo współmałżonka i godzi w instytucję małżeństwa, nie dotrzymując umowy znajdującej się u jego podstaw. Naraża na niebezpieczeństwo dobro rodzicielstwa ludzkiego oraz dzieci, które potrzebują trwałego związku rodziców”⁸.

⁵ KPK, kan. 1153.

⁶ J. Hervada, *De separatione coniugum...*, s. 864; A. Sobczak, *Stwierdzenie...*, s. 230-231.

⁷ KKK, nr 2380.

⁸ KKK, nr 2381.

Cudzołóstwo, czyli niedochowanie wierności małżeńskiej, jest to obcowanie cielesne z osobą inną niż współmałżonek. W Ewangelii czytamy: „Słyszeliście, że powiedziano: nie cudzołóż!” (Mt 5, 27-28). w wierze katolickiej głosi się naukę o nierozzerwalności małżeństwa zawartego ważnie i dopełnionego. Nie dopuszcza się wyjątków. Takie stanowisko potwierdził już Sobór Trydencki, który stwierdził, że cudzołóstwo jednego z małżonków nie jest podstawą do zerwanie węzła małżeńskiego: „Kan. 5. Jeśli ktoś twierdzi, że z powodu herezji lub przykrego pożycia albo celowego odsunięcia się małżonka może być rozwiązany węzeł małżeński – niech będzie wyklęty. Kan. 6. Jeśli ktoś twierdzi, że małżeństwo zawarte, lecz nie dopełnione, nie może być rozwiązane przez uroczyste śluby zakonne jednego z małżonków – niech będzie wyklęty. Kan. 7. Jeśli ktoś twierdzi, że Kościół myli się, gdy głosił i głosi zgodnie z nauką Ewangelii i Apostołów (Mk 10; 1 Kor 7), że węzeł małżeński nie może być rozwiązany z powodu cudzołóstwa jednego z małżonków i że żadna ze stron, nawet niewinna, która nie dała powodu do cudzołóstwa, nie może zawrzeć innego małżeństwa za życia drugiego małżonka, i że cudzołoży ten, kto opuściwszy cudzołożną żonę, weźmie sobie drugą, lub ta, która opuściwszy cudzołożnego męża, wyjdzie za innego – niech będzie wyklęty. Kan. 8. Jeśli ktoś twierdzi, że Kościół się myli, gdy z wielu przyczyn pozwala na separację małżonków co do współżycia małżeńskiego lub co do wspólnego mieszkania na określony lub nieokreślony czas – niech będzie wyklęty”⁹. W czasach współczesnych, Kongregacja Nauki Wiary w 1973 r. przypomniała tę doktrynalną zasadę¹⁰.

W obowiązującym prawodawstwie kościelnym, cudzołóstwo traktowane jest również jako podstawowa przyczyna, która upoważnia do ubiegania się o separację. Mimo, iż obowiązujące prawo nie dokonuje szczegółowego wyliczenia przyczyn separacji, to cudzołóstwo z pewnością mieści się w kategorii¹¹ poważnych źródeł niebezpieczeństwa dla duszy albo ciała dla drugiej strony¹².

Odnosnie niedochowania wierności małżeńskiej – cudzołóstwa, Kodeks Prawa Kanonicznego stanowi, iż pomimo zaleceń, ażeby

⁹ Sobór Trydencki..., s. 505.

¹⁰ Święta Kongregacja Nauki Wiary, *List o nierozzerwalności małżeństwa Haec Sacra Congregatio z dnia 11 kwietnia 1973 r.*, [w:] *W trosce o Pełnię Wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966-1994*, Z. Zimowski, J. Królikowski (tłumaczenie i opracowanie), Tarnów 1995, s. 52.

¹¹ B. Sitek, *Trwałość...*, s. 110–111.

¹² KPK, kan. 1153 § 1.

współmałżonek poruszony chrześcijańską miłością oraz troską o dobro rodziny, osobie cudzołożnej nie odmawiał przebaczenia i nie kończył z tą osobą pożycia małżeńskiego, jeśli nie czyni tego w sposób wyraźny lub dorozumiany i nie przebaczył współmałżonkowi, ma prawo do rozwiązania współżycia małżeńskiego, chyba że był przyczyną tego cudzołóstwa lub też popełnił cudzołóstwo¹³.

Zatem należy przyjąć, iż akt cudzołóstwa, może być powodem separacji w sytuacji, gdy strona niewinna nie przebaczyła stronie winnej. Akt cudzołóstwa musi być ponadto świadomy oraz w pełni dobrowolny. Zatem nie wystarczy gwałt albo działanie pod wpływem środków odurzających. Dodatkowo fakt cudzołóstwa powinien być pewny, tj. nie może opierać się jedynie na podejrzeniach, nawet uzasadnionych. Dlatego też tego rodzaju sprawy rozpatrywane są na drodze postępowania sądowego albo administracyjnego¹⁴.

Akt zdrady małżeńskiej musi być dopełniony, tzn., że nieprzyzwolite czyny, które nie są stosunkiem cielesnym nie wystarczą w tej sytuacji. Pewność moralna z kolei wymagana jest, aby można było mówić o konsekwencjach prawnych czynu. Jest to możliwe dzięki, tzw. mocnemu domniemaniu. Chodzi tutaj o udowodnienie faktów związanych najczęściej z cudzołóstwem. Należy pamiętać, iż z cudzołóstwem na ogół zrównuje się akty wynikające z zoofilii oraz akty homoseksualne¹⁵.

Milczące darowanie zachodzi, w sytuacji, gdy osoba niewinna, przekonana o niewierności małżeńskiej, bez przymusu współżyje z miłością małżeńską z osobą, która zawiniła. Wnioskuje się zaś je, kiedy osoba przez czas sześciu miesięcy pozostawała we współżyciu małżeńskim i nie zwróciła się do władzy kościelnej albo państwowej¹⁶.

Należy jednak pamiętać, że strona niewinna traci prawo do separacji, w sytuacji, gdy w sposób wyraźny albo milczący darowała winę współmałżonkowi; sama wyraziła zgodę na cudzołóstwo współmałżonka; sama stała się przyczyną aktu cudzołóstwa ze strony współmałżonka; sama popełniła cudzołóstwo¹⁷.

¹³ KPK, kan. 1152 § 1.

¹⁴ W. Góralski, *Kościelne...*, s. 277.

¹⁵ J. Hervada, *De separatione coniugum...*, s. 865.

¹⁶ KPK, kan. 1152 § 2.

¹⁷ W. Góralski, *Kościelne...*, s. 277.

Jeżeli mówimy o wyraźnym sposobie komunikacji darowania winy współmałżonkowi, należy pamiętać, iż powinno ono być zakomunikowane współmałżonkowi winnemu dobitnie, dosłownie, wprost. Z kolei o milczącym darowaniu możemy mówić, w sytuacji, gdy współmałżonek niewinny, dowiedziawszy się o zdradzie małżonka winnego, w dalszym ciągu dobrowolnie współżyje z nim po małżeńsku. Jeśli strona niewinna, od momentu powzięcia wiadomości o przewinieniu współmałżonka, w ciągu sześciu miesięcy nie wniosła skargi do sądu kościelnego albo państwowego, należy przyjąć, iż mamy do czynienia z domniemaniem prawnym – zwykłym przebaczenia¹⁸. Tym sposobem małżonek niewinny zrzeka się prawa do separacji.

Natomiast zgoda małżonka na cudzołóstwo drugiej strony świadczy o aprobachie takiego zachowania przez współmałżonka. Taka zgoda może mieć charakter zgody milczącej. Mamy z nią do czynienia wówczas, gdy małżonek nie przeciwstawia się, choć może, takiemu zamiarowi współmałżonka¹⁹.

Z kolei, małżonek stać się może przyczyną zdrady współmałżonka wprost lub pośrednio. Jeśli współmałżonek poleca popełnienie cudzołóstwa współmałżonkowi, np. prostytuowanie się, w takiej sytuacji taki współmałżonek sam staje się przyczyną aktu cudzołóstwa. Natomiast w sytuacji, gdy współmałżonek odmawia współżycia z drugim współmałżonkiem dla mało istotnych powodów, wtedy współmałżonek sam staje się przyczyną cudzołóstwa. Swoim zachowaniem naraża drugą stronę na niebezpieczeństwo zdrady małżeńskiej²⁰.

Traktując o popełnieniu przez stronę niewinną zdrady, należy pamiętać, iż popełnienie również zdrady małżeńskiej musi być pewne, tj. nie budzące wątpliwości wyrównanie winy współmałżonka, który pierwszy dopuścił się cudzołóstwa²¹.

Z kolei, jeżeli niewinny małżonek, który dobrowolnie rozwiązał pozycje małżeńskie, winien w okresie sześciu miesięcy skierować sprawę separacji do kompetentnego organu kościelnego, który weźmie pod uwagę wszystkie przyczyny rozważy, czy niewinny małżonek może przebaczyć i nie przedłużać separacji na stałe²².

---

¹⁸ Tamże, s. 277-278

¹⁹ Tamże, s. 278.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² KPK, kan. 1152 § 3.

Prawo przewiduje ponadto sytuację, w której zerwanie współżycia małżeńskiego przez małżonka niewinnego może być spontaniczne oraz dokonane z własnej inicjatywy. Jest ono następstwem niedochowania wierności małżeńskiej przez współmałżonka winnego. W takiej sytuacji małżonek niewinny zobowiązany jest, w ciągu sześciu miesięcy od momentu faktycznego rozdziału, złożyć skargę o separację do kościelnego sądu. Ten z kolei rozważa, oparłszy się na znanych okolicznościach, czy istnieje możliwość pogodzenia współmałżonków. W sytuacji pomyślnego pogodzenia współmałżonków, sprawa o separację stałaby się bezprzedmiotowa. W sytuacji zaś braku pomyślnego pogodzenia współmałżonków, sąd jest władny orzec separację wieczystą. Należy nadmienić, że biskup diecezjalny dekretem ma możliwość zarządzenia separacji małżonków²³.

Cudzołstwo, w okolicznościach omówionych powyżej, jest jedyną przesłanką separacji pozwalającą ustanowić ją pomiędzy małżonkami na stałe. Dlatego właśnie strona niewinna oraz – za zgodą strony niewinnej – strona cudzołożna, mają możliwość wybrania innej drogi życiowej, tj. innego stanu pozamałżeńskiego. Dla przykładu mogą wstąpić do zakonu, czy przyjąć święcenia kapłańskie, po uzyskaniu wcześniejszej dyspensy Stolicy Apostolskiej²⁴.

Pozostałe trzy przesłanki: poważne niebezpieczeństwo dla duszy lub ciała współmałżonka; poważne niebezpieczeństwo dla duszy lub ciała potomstwa; inne zachowania czyniące zbyt trudnym życie wspólne, można określić wspólnym mianownikiem, tj. niewypełnieniem podstawowych obowiązków małżeńskich, które godzą w dobro wspólnoty życia małżeńskiego – w tym współmałżonka i potomstwa²⁵.

Powyższe przesłanki zostały kwalifikowane jako poważne niebezpieczeństwo dla duszy albo ciała współmałżonka, potomstwa, czy inny sposób, który czyni wspólne życie trudnym²⁶. Jeżeli jeden z małżonków jest źródłem istotnego niebezpieczeństwa dla duszy bądź ciała drugiej osoby lub dla dzieci albo utrudnia wspólne życie, w konsekwencji daje on drugiej osobie słuszny powód do odejścia, albo dekretem ordynariusza miejsca lub kiedy jest bezpośrednio niebezpieczeństwo, także własną powagą²⁷.

²³ KPK, kan. 1692 § 1; W. Góralski, *Kościelne...*, s. 278.

²⁴ J. Gołąb, *Instytucja separacji małżeńskiej w obowiązującym prawie kanonicznym*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej”, 9-10, 2002-2003, s. 289.

²⁵ KPK, kan. 1153, J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie...*, s. 82-83.

²⁶ Do grona tych kanonistów należą, m. in.: T. Pawluk, W. Góralski, E. Szczot, P. M. Gajda.

²⁷ KPK, kan. 1153 § 1.

„Po ustaniu przyczyny separacji we wszystkich wypadkach należy wznowić współżycie małżeńskie, chyba że władza kościelna co innego postanowi”²⁸.

Mowa o sytuacjach, gdy jedna ze stron nie jest pomocna w procesie wzajemnego doskonalenia małżonków oraz właściwego wychowywania dzieci, natomiast swoim zachowaniem powoduje zagrożenie dla ww. wartości. Negatywne zachowania jednego ze współmałżonków naraża na niebezpieczeństwo drugiego z nich. Należy jednak pamiętać, iż w sytuacji, gdy obie strony ponoszą winę za faktyczny stan rzeczy, wtedy nie moglibyśmy mówić o podstawach do separacji, wszak podstawę do separacji stanowi pewna wina jednej ze stron.

Poważne niebezpieczeństwo dla duszy albo ciała współmałżonka rozpatrywać można jako poważne zagrożenie dla zdrowia oraz życia jednego ze współmałżonków albo poważne narażanie na duchowe niebezpieczeństwo.

Jeśli chodzi o pierwszy rodzaj przyczyn, to do nich zaliczyć można: molestowanie współmałżonka; częste niebezpieczne kłótnie; poniżanie; brutalność w objęciu; stosowanie przemocy fizycznej²⁹; sytuacje, które mogą spowodować utratę zdrowia fizycznego i/lub psychicznego³⁰.

Drugi rodzaj przyczyny to stwarzanie zagrożeń dla duchowego niebezpieczeństwa, np.: niewypełnianie obowiązków, które wynikają z przynależności do kościelnej wspólnoty; nietolerancja oraz prowokacja do stałych grzechów, co powoduje narażenie dobra współmałżonka; przystąpienie do sekty albo do innego Kościoła, niebędącego w łączności z Kościołem łacińskim³¹.

Z kolei do poważnych niebezpieczeństw dla duszy albo ciała potomstwa można zaliczyć: dopuszczenie się stosunków kazirodczych; różne rodzaje znęcania się nad dziećmi – poprzez działanie oraz zaniechanie³².

Odnośnie niniejszej tematyki Kodeks Prawa Kanonicznego traktuje o potomstwie, nie zaś o małoletnich³³. Wynika to z tego, że prawodawca kodeksowy nie dokonuje podziału na dzieci własne małżonków oraz dzieci wspólne małżonków. Chodzi tu o każde potomstwo, tj. zarówno o dzieci wspólne, jak i poszczególne współmałżonków.

²⁸ KPK, kan. 1153 § 2.

²⁹ E. Szczot, *Ochrona...*, s. 183.

³⁰ S. Kasprzak, *Wybrane zagadnienia z Prawa Kościelnego*, Lublin 2000, s. 741.

³¹ Tamże, s. 741-742.

³² Tamże.

³³ KPK, kan. 1153.

Ponadto można wyróżnić inne zachowania, które czynią zbyt trudnym życie wspólne. Należą do nich, np.: prowadzenie przez małżonka życia przestępczego, które naraża na zniesławienie albo przykrość drugą stronę; marnotrawstwo; trwonienie pieniędzy; trwanie w alkoholizmie i/lub narkomanii jednego ze współmałżonków; różnego rodzaju nadużycia, dewiacje czy zboczenia seksualne³⁴; niezgodność charakterów; nienawiść; wrogość; chorobę zakaźną. Chodzi głównie tutaj o weneryczne choroby – zawinione najczęściej przez współmałżonka. Choroby te stanowią realną groźbę ich przeniesienia na drugą stronę, zatem powodują one niemożliwość kontynuowania współżycia małżeńskiego³⁵.

W sytuacji, gdy małżonkowie wiedzą przed zawarciem małżeństwa o swoich ciężkich chorobach i je akceptują, wtedy nie będą one stanowić przyczyn separacji, ponieważ świadomie ślubują sobie oni dozonną pomoc, również w czasie choroby. Wyjątek stanowią tylko choroby psychiczne, niosące zagrożenie dla otoczenia³⁶.

Po ustaniu przyczyn separacji, za wyjątkiem cudzołóstwa, prawo wymaga wznowienie współżycia małżeńskiego, chyba że władza kościelna w tym przedmiocie postanowi co innego³⁷.

Obecnie obowiązujący kodeks nie wymienia konkretnych powodów – za wyjątkiem cudzołóstwa, które uzasadniają ustanowienie separacji małżeńskiej. Zatem wydaje się słuszne pozostawienie przez prawodawcę kościelnego otwartego katalogu przyczyn separacji. Taka konstrukcja przepisu kan. 1153 § 1 wskazuje na zastosowanie normy blankietowej, która pozwala na zaistnienie innych powodów separacji, które stanowią poważne niebezpieczeństwa dla duszy albo ciała, czy też w inny sposób czynią życie wspólne zbyt trudnym. Gdyby kodeks zawierał katalog zamknięty przyczyn separacji, stworzyłoby to sytuację, w której niemożliwe byłoby skorzystanie z jej orzeczenia, w przypadkach, kiedy kościelny prawodawca jej nie przewidział. To pozwala dojść do wniosku, iż ustawodawca kościelny, konstruując treść przepisu kan. 1153 § 1, daje możliwość interpretacji, czy konkretna przyczyna w danej sprawie mieści się w dyspozycji omawianego przepisu. Ustawodawca nie wymienia konkretnych przyczyn, a jedynie określa ich skutek. Zatem, można przyjąć, iż takie zachowanie

³⁴ S. Kasprzak, *Wybrane...*, s. 742.

³⁵ B. Sitek, *Trwałość...*, s. 111.

³⁶ Tamże, s. 112.

³⁷ KPK, kan. 1153 § 2.

ustawodawcy świadczy o ewaluacji norm prawa kanonicznego, a także jego rozwoju³⁸.

W treści poprzednich norm traktowano o zachowaniach nagannych małżonka, które dawały niewinnej stronie prawo do separacji. Poprzez aktywność strony winnej nastąpiła separacja faktyczna – chodzi tu o zdarzenie, w którym współmałżonek winny porzucił niewinnego współmałżonka³⁹.

Aby można było przyjąć, iż złośliwe porzucenie współmałżonka jest przyczyną orzeczenia separacji prawnej, wymaga się spełnienia, aby nastąpiło faktyczne porzucenie lub separacja⁴⁰; nastąpił zamiar zrezygnowania ze wszystkich praw, a także obowiązków małżeńskich⁴¹; wystąpił brak słusznej przyczyny⁴². Zatem można przyjąć, iż orzeczenie separacji z powodu złośliwego porzucenia przez małżonka ma w konsekwencji doprowadzić do zmiany: z separacji faktycznej – ustanowionej w sposób niesprawiedliwy przez małżonka winnego – w separację prawną⁴³.

Skutki orzeczenia separacji w przepisach prawa kanonicznego

Małżonkowie po orzeczeniu separacji mają możliwość do życia w rozłączeniu. Każdy z nich może mieć własne albo tymczasowe zamieszkanie. Należy jednak pamiętać, iż pomimo orzeczenia separacji, węzeł małżeński trwa nadal i w związku z tym małżonkowie przebywający w separacji w dalszym ciągu zachowują uprawnienia do korzystania z sakramentów świętych, jak również udziału w życiu Kościoła⁴⁴.

Małżonkowie przebywający w separacji zwolnieni są od obowiązku oraz prawa intymnego współżycia w małżeństwie. Jednakże w dalszym ciągu małżonkowie zobowiązani są do wierności małżeńskiej, ponieważ ich małżeństwo, na mocy prawa kanonicznego, wciąż istnieje, zachowując przy tym trwałość bezwzględną, wieczystość oraz wyłączność⁴⁵.

³⁸ M. Maraszek, *Związek...*, s. 128.; J. Gręźlikowski, *Co po rozwodzie...*, s. 83; T. Rozkrut, *Separacja...*, s. 215.

³⁹ A. Sobczak, *Stwierdzenie...*, s. 230.

⁴⁰ Przykładem może być wyrzucenie współmałżonka z mieszkania.

⁴¹ Nie będzie porzuceniem sytuacja dłuższej rozłąki z brakiem chęci powrotu.

⁴² Chodzi o sytuację, w której strona porzuczona nie dostarczyła wcześniej powodów do jej porzucenia, nie była powodem opuszczenia.

⁴³ A. Sobczak, *Stwierdzenie...*, s. 231.

⁴⁴ Osoby rozwiedzione nie posiadają takich praw.

⁴⁵ Np.: P. Kasprzyk, *Instytucja...*, s. 29.

Jak wynika z powyższego, separacja skutkuje zawieszeniem wspólnoty życia, a także obowiązku życia wspólnego, jak również – z wyjątkiem niektórych aspektów – zawieszeniem całości praw oraz obowiązków małżeńskich. Zatem, można dojść do wniosku, iż tym co wyraża małżeństwo w stanie separacji jest zawieszenie wspólnoty życia oraz współżycia małżeńskiego⁴⁶.

Należy pamiętać ponadto, iż orzeczenie sądu kościelnego dotyczące separacji⁴⁷ zgodnie z treścią kan. 1692 § 2 stanowi, iż biskup diecezjalny pobytu małżonków, po rozważeniu szczególnych okoliczności, może udzielić zezwolenia na zwrócenie się do sądu świeckiego tam, gdzie decyzja kościelna nie powoduje skutków cywilnych albo jeżeli przewiduje się, że wyrok cywilny nie będzie przeciwny prawu Bożemu⁴⁸.

Jednym ze skutków separacji jest brak wspólnego zamieszkiwania małżonków. A zatem, w związku z zaistnieniem separacji, należy zatroszczyć się o odpowiednie utrzymanie oraz wychowanie dzieci⁴⁹.

Separacja małżonków w prawie kanonicznym a pozycja prawna dzieci

Sytuacja małżonków w czasie trwania separacji jest skomplikowana, zwłaszcza gdy do osobistych problemów i rozterek dochodzi problem dzieci. Rodzice, którzy są zobowiązani do troski i opieki nad dzieckiem, w czasie separacji mają utrudnione zadanie. Mimo wszystko nie wolno rodzicom zaniedbywać dzieci oraz przedkładać osobistego szczęścia ponad szczęście dzieci. Zatem rodzice, chcący wystąpić o separację, powinni mieć na uwadze przede wszystkim dobro dzieci.

Troska o odpowiednie utrzymanie oraz wychowanie dzieci w czasie separacji jest nader istotna. Norma kan. 1154 domaga się uregulowania spraw dotyczących dzieci małżonków pozostających w separacji. Ci, którzy rozstrzygają sprawy separacji⁵⁰, zobowiązani są zatem uwzględnić w wyroku czy dekrete kwestię związaną z utrzymaniem oraz wychowaniem potomstwa małżonków pozostających w separacji. Także gdyby

⁴⁶ J. Hervada, *De separatione coniugum...*, s. 863–864.

⁴⁷ Separacja ochrzczonych małżonków zarządzona może być dekretem biskupa diecezjalnego, lub wyrokiem sądu kościelnego albo państwowego (KPK, kan. 1692).

⁴⁸ Dotyczących, np.: spraw majątkowych, alimentacyjnych, wychowania dzieci, itp.

⁴⁹ KPK, kan. 1154.

⁵⁰ Sędzia orzeczeniem sądowym albo ordynariusz miejsca dekretem.

strona własną powagą wprowadziła separację, powinna mieć na uwadze dobro potomstwa. Z zasady dziećmi powinien się zająć małżonek niewinny. Mając jednak na względzie dobro potomstwa, możliwe jest inne rozstrzygnięcie w tej sprawie. Dla przykładu dzieci mogą trafić do krewnych, powinowatych albo placówki opiekuńczej⁵¹. Ponadto należy pamiętać, iż prawodawca nie precyzuje o jakie dzieci chodzi. Domniemywa się zatem, iż chodzi tutaj o dzieci małżonków w ogóle, tj. niezależnie od tego czy są one dziećmi wspólnymi obojga małżonków, czy jednego z nich. Prawodawca ponadto nie określił wieku dzieci, zatem można przyjąć, iż chodzi o każde dziecko wymagające troski i opieki, bez względu na wiek⁵².

Omawiane zagadnienie, co do zasady, reguluje państwowe ustawodawstwo, np. w kwestii alimentów na utrzymanie dzieci. Możliwe są ponadto alimenty dla małżonka niewinnego, który znajduje się w trudnych warunkach materialnych.

Próba pogodzenia stron w przepisach prawa kanonicznego

Procedura uzyskania separacji małżonków winna być poprzedzona próbą ugody⁵³. w sytuacji, gdy sędzia dostrzeże nadzieję dobrego wyniku, zobowiązany jest zastosować środki pastoralne, umożliwiające pogodzenie się małżonków i ich powrót do wspólnego życia małżeńskiego. W takiej sytuacji wymagane jest aby duszpasterz, choćby nawet były słuszne powody do separacji, nie kierował stron od razu do sądu kościelnego, lecz aby dołożył wszelkich starań by małżonkowie się pogodzili⁵⁴. Przyjmuje się, iż obowiązek pojednania małżonków (tych, którzy już zerwali wspólnotę życia małżeńskiego albo tych, którzy chcą ją zerwać) należy do proboszcza. Jest on zobowiązany wpływać na pogodzenie się małżonków, niezależnie od tego czy chcą oni pocieszenia, czy nie. To proboszcz parafii spośród duszpasterzy zna najlepiej małżonków, dlatego też może pomóc im często w usunięciu przeszkody uniemożliwiającej wspólne życie małżonków. Należy pamiętać, iż przy separacji bardzo ważne jest dobro dzieci, dlatego też separacja jest środkiem ostatecznym, wyjątkowym.

---

⁵¹ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, s. 227.

⁵² KPK, kan. 97.

⁵³ KPK, kan. 1695.

⁵⁴ T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 215.

Powyższy przepis koresponduje z przepisami kan. 1676 KPK. W przypadku możliwości orzeczenia separacji dekretem, sędzia oraz biskup diecezjalny, w pierwszej kolejności, zanim przyjmie sprawę o separację do rozpatrzenia, powinien przeprowadzić uprzednio stosowną rozmowę o charakterze duszpasterskim z małżonkami.

Podczas rozmowy należy pamiętać o tym, że separacja jest środkiem nadzwyczajnym, który umożliwi przywrócenie w życiu niewinnego małżonka naruszonej przestępstwem równowagi albo złem grożącym ze strony drugiego małżonka; nikt nie ma obowiązku skorzystania ze środka jakim jest separacja; występuje ryzyko, iż orzeczona separacja utrudniłaby wznowienie pożycia małżeńskiego. Możliwe jest ponadto narażenie współmałżonka winnego oraz dzieci na większe zło w sytuacji, gdy wspólne życie małżonków to nadzieja na naprawienie zła i jego przezwyciężenie; koniecznym elementem odnowienia małżeńskiego życia jest wielkoduszne przebaczenie win współmałżonkowi, a jednocześnie zrozumienie własnej winy przez winnego małżonka⁵⁵.

Sędzia albo biskup diecezjalny winien dogłębnie zbadać poszczególne sprawy, tak aby możliwe było ich rozróżnienie, ponieważ każda sprawa jest indywidualna, a ten sam problem może w poszczególnych przypadkach mieć różne skutki. Wymaga się ponadto, aby wymienione wyżej założenia były skutecznie zastosowane.

Należy mieć również na uwadze, iż proces godzenia małżonków jest dość skomplikowany, dlatego też sędzia albo biskup diecezjalny musi mieć przekonanie, że próby godzenia małżonków mają sens. Osoba rozpatrująca sprawę występuje nie tylko w charakterze sędziego, ale także psychologa, dlatego tak bardzo istotna jest umiejętność komunikacji. To ona pozwala wytłumaczyć małżonkom, na czym polega problem, iż konieczne jest wzajemne zrozumienie, pomoc, a przede wszystkim wybaczenie. Podczas rozmów istotne jest przekonywanie, iż separacja nie zawsze jest czymś dobrym, że może ona spowodować więcej szkody, aniżeli przynieść pożytku. Separacja wszak jest bardzo często ostatecznością. Wzajemne zrozumienie, gotowość wybaczenia to fundamenty pozwalające przetrwać w małżeństwie. Brak świadomości swoich obowiązków przez małżonków również wpływa negatywnie na trwałość związku małżeńskiego, dlatego tak istotna jest rozmowa duszpasterska. Takich rozmów może być kilka, dlatego też

---

⁵⁵ T. Pawlúk, *Prawo kanoniczne...*, s. 332.

wznowienie wspólnoty życia małżeńskiego musi wymagać w takich sytuacjach czasu.

Częstą występuje taka sytuacja, w której małżonkowie rozwodzą się w sądzie świeckim, a postępowanie pojednawcze przed tym sądem nie przyniosło oczekiwanych rezultatów. Następnie małżonkowie żądają separacji w sądzie kościelnym, po czym dochodzą jednak do wniosku, iż rozwód był pochopny. W takich sytuacjach następuje ponowne zawarcie przez nich małżeństwa według prawa polskiego, a tym samym nie dochodzi do separacji.

Należy mieć ponadto na uwadze, iż małżeństwo jest częścią społeczności ludzkiej, a zatem, gdy w jego istnieniu zachodzą przesłanki powodujące separację, można dojść do wniosku, iż to małżeństwo ingeruje negatywnie w życie publiczne. Biorąc powyższe uczestnictwo rzecznika sprawiedliwości, w procesie ustanawiania *divortium semiplenum*, jest obligatoryjne. Treść kan. 1696 KPK odsyła do przepisu kan. 1433 KPK, który stanowi, iż w sprawach, w których wymaga się udziału rzecznika sprawiedliwości albo obrońcy węzła, a pominie się ich wezwanie – skutkuje to nieważnością akt, chyba że sami byli faktycznie obecni, mimo, iż nie zostali wezwani lub przynajmniej przed wydaniem wyroku mieli możliwość przejrzenia akt oraz wyrażenia swojego zdania.

Biorąc powyższe, w tego typu sprawach niedopuszczalne jest stosowanie ugody w znaczeniu ścisłym ani także kompromisu⁵⁶. Oczywiście kanoniczne prawo procesowe przewiduje możliwość pogodzenia się stron, jednakże może to nastąpić przed wszczęciem kościelnego postępowania o separację. W tego typu sprawach, zawsze winien brać udział rzecznik sprawiedliwości, ponieważ jego obowiązkiem jest zabezpieczenie dobra publicznego. To czy dobro publiczne może być zagrożone czy też nie należy, w sprawach spornych, do kompetencji biskupa diecezjalnego⁵⁷.

Ustanie separacji w przepisach prawa kanonicznego

W prawie kościelnym separacja ustaje, gdy małżonek niewinny wybaczy winnemu oraz przyjmie go ponownie do wspólnoty małżeńskiej;

⁵⁶ KPK, kan. 1715; L. Madero, *De causis separationis coniugum...*, s. 1272.

⁵⁷ KPK, kan. 1430-1431.

ustanie przyczyna separacji albo upływie termin czasowej separacji; umrze jedno z separowanych małżonków⁵⁸.

Współmałżonek niewinny może dopuścić ponownie drugą stronę do życia małżeńskiego, co jest godne pochwały. Jest to równoznaczne z rzeczeniem się prawa do separacji. Ponadto małżonek niewinny może ponownie podjąć życie małżeńskie z drugą stroną – z własnej inicjatywy albo na prośbę drugiej strony⁵⁹. z kolei w przypadku separacji czasowej, po upływie określonego czasu, a także gdy przyczyna separacji ustaje, wznowienie małżeńskiego życia jest obowiązkiem, za wyjątkiem sytuacji, gdy władza kościelna postanowiła inaczej⁶⁰.

Podsumowanie

Już od pierwszych wieków stosowano separację w Kościele. Nastąpiło to poprzez stopniowe usuwanie rozwodów uznawanych przez prawo narodów oraz prawo rzymskie. Ojcowie Kościoła pod zarzutem łamania wiary porzucali rozwód, uznając tym samym separację⁶¹.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 regulował instytucję separacji w kan. 1128-1132, natomiast obecny Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. traktuje o separacji w kan. 1151-1155 (przyczyny, sytuacja małżonków po ustaniu wspólnoty, sytuacja dzieci podczas separacji ich rodziców) oraz kan. 1692 do 1696 (sprawy proceduralne przy orzekaniu separacji). Mogło by się wydawać, iż kwestia separacji małżonków w prawie kanonicznym została potraktowana po „macoszemu” zważywszy na niewielką ilość kanonów poświęconych przedmiotowej problematyce – nic bardziej mylnego. Problematyka ta jest fundamentalna dla prawa małżeńskiego wchodzącego w skład prawa kanonicznego.

Separacja wprowadzona została do Kodeksu Prawa Kanonicznego jako środek zaradczy pomagający utrzymać węzeł małżeński, wszak pomiędzy ochrzczonymi, małżeństwo ważne zawarte oraz dopełnione (*ratum* i *consumatum*) jest aż do śmierci jednej ze stron nierozzerwalne⁶².

⁵⁸ P. M. Gajda, *Prawo...*, s. 251.

⁵⁹ KPK, kan. 1155.

⁶⁰ J. Hervada, *De separatione coniugum...*, s. 866.

⁶¹ M. Zołnierczuk, *Zarys Prawa Rzymskiego. Skrypt dla studentów prawa*, Lublin 1995, s. 107-109; W. Rozwadowski, *Prawo Rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 207 i 430-431.

⁶² KPK, kan. 1141.

Małżeństwo jako trwała instytucja, winno realizować się w codziennym życiu poprzez zachowanie oraz pielęgnowanie wspólnoty. Małżonkowie mają w niej prawa i obowiązki. Jednak, jeśli zachodzi określona prawem przyczyna (*causa legitima*), w sytuacjach wyjątkowych, prawo kanoniczne dopuszcza separację.

ANALIZA DANYCH STATYSTYCZNYCH DOTYCZĄCA INSTYTUCJI SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM

Wprowadzenie

W niniejszym rozdziale podjęto próbę przedstawienia i analizy danych statystycznych ogólnie dostępnych, które związane są z instytucją separacji, tj. przede wszystkim danych statystycznych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny w latach 2003–2024 (za okres 2002–2023)¹. Dane, które zostaną przedstawione w niniejszym rozdziale są aktualne na dzień 28.03.2025 r.

Podczas analizy danych statystycznych istotne jest zwrócenie uwagi na ogólną sytuację charakteryzującą dany okres w dziejach państwa, w tym stan świadomości obywateli (prawny, moralny, itp.), a także ogół czynników społeczno-gospodarczych, pośród którego funkcjonowało społeczeństwo.

Prawomocne orzeczenia separacji w latach 2002–2023

Tabela przedstawia liczbę prawomocnie orzeczonych separacji w Polsce w latach 2002–2023, zarówno w ujęciu ogólnym, jak i z podziałem na miasta i wsie. Dodatkowo, ukazano liczbę separacji przypadającą na 1000 zawartych małżeństw, co pozwala na względną ocenę skali zjawiska.

---

¹ Baza Demografia GUS, <https://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/Tables.aspx> (dostęp: 28.03.2025 r.).

Tabela 1. Liczba prawomocnie orzeczonych separacji w latach 2002–2023.

Rok	Liczba prawomocnie orzeczonych separacji			Liczba prawomocnie orzeczonych separacji na 1000 zawartych małżeństw		
	ogółem	w miastach	na wsi	ogółem	w miastach	na wsi
2002	2649	2217	430	13,8	19,1	6,6
2003	3027	2517	510	15,5	21,2	6,6
2004	5891	4270	1620	30,7	36,7	21,5
2005	11600	7700	3899	56,1	61,3	48,0
2006	7978	5572	2404	35,3	40,6	27,0
2007	4927	3560	1363	19,8	23,7	13,8
2008	3791	2743	1040	14,4	17,7	10,1
2009	3233	2288	938	12,9	15,0	9,6
2010	2789	1984	790	12,2	14,5	8,7
2011	2843	2058	777	13,8	16,8	9,3
2012	2515	1801	707	12,3	15,1	8,4
2013	2216	1642	564	12,3	15,5	7,6
2014	1918	1395	515	10,2	12,7	6,6
2015	1700	1216	478	9,0	10,9	6,2
2016	1612	1142	459	8,3	10,0	5,8
2017	1569	1102	460	8,1	15,2	3,8
2018	1254	865	383	6,5	7,5	4,9
2019	1182	824	345	6,4	7,5	4,7
2020	720	511	205	5,0	5,9	3,5
2021	751	497	249	4,5	4,9	3,7
2022	693	460	226	4,4	4,8	3,7
2023	608	420	179	4,2	4,7	3,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W latach 2002–2005 nastąpił gwałtowny wzrost liczby separacji – z 2649 w 2002 r. do 11600 w 2005 r. Po 2005 r. liczba separacji zaczęła systematycznie spadać, osiągając poziom 608 separacji w 2023 r. Poziom separacji na 1000 małżeństw również wykazuje tendencję spadkową – w 2005 r. wynosił 56,1, a w 2023 r. zaledwie 4,2.

Zarówno w miastach, jak i na wsiach odnotowano największą liczbę separacji w 2005 r. w miastach liczba separacji zawsze była wyższa niż na wsiach – w 2005 r. było ich 7700, a na wsiach 3899. Wskaźnik separacji

na 1000 małżeństw w miastach był wyższy niż na wsiach, ale różnica ta z biegiem lat malała.

Po gwałtownym wzroście, od 2006 r. widoczny jest systematyczny spadek liczby separacji. Możliwą przyczyną może być spadek zainteresowania separacją jako formą rozstania – rozwód stał się bardziej preferowanym rozwiązaniem.

Wnioski:

1. Zmniejszająca się liczba separacji sugeruje, że instytucja separacji traci na znaczeniu w Polsce.
2. Większa liczba separacji w miastach może wynikać z różnic kulturowych, większej świadomości prawnej oraz większej liczby zawieranych małżeństw w miastach.
3. Największy wzrost w latach 2002–2005 może być efektem zmian w prawie, większej dostępności separacji lub zmiany postaw społecznych.
4. Stabilizacja po 2015 roku i dalszy spadek po 2020 r. może być efektem spadku liczby zawieranych małżeństw oraz zmiany podejścia do separacji.

Separacja w Polsce była szczególnie popularna na początku, gdy ją wprowadzono do polskiego porządku prawnego, ale z biegiem lat traciła na znaczeniu, co może sugerować, że społeczeństwo coraz częściej wybiera rozwód lub inne sposoby rozwiązania problemów małżeńskich.

Prawomocne orzeczenia separacji w poszczególnych województwach

Tabela poniżej przedstawia liczbę prawomocnie orzeczonych separacji w poszczególnych województwach Polski w latach 2002–2012. Dane te pozwalają na ocenę rozkładu geograficznego separacji oraz zmian ich liczby na przestrzeni lat.

Tabela 2. Prawomocne orzeczenia separacji według województw w latach 2002–2012.

Województwo	Rok										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie	250	271	377	752	504	334	255	214	175	159	141
Kujawsko-pomorskie	160	179	462	853	537	326	205	195	163	147	168
Lubelskie	89	131	219	648	272	293	159	164	150	130	128

ROZDZIAŁ 5

Lubuskie	103	83	167	329	221	120	87	62	56	64	44
Łódzkie	236	246	460	860	645	351	239	276	263	220	210
Małopolskie	183	224	406	1087	728	376	286	253	222	262	242
Mazowieckie	291	372	650	1422	1062	677	472	428	311	366	328
Opolskie	60	74	88	203	132	84	62	51	41	45	34
Podkarpackie	146	147	554	823	459	261	236	209	149	189	151
Podlaskie	84	87	308	418	190	145	146	117	105	107	78
Pomorskie	206	232	271	624	461	274	191	185	145	135	100
Śląskie	389	532	845	1615	1396	873	797	528	514	518	436
Świętokrzyskie	2	7	16	248	153	94	71	60	85	65	57
Warmińsko-mazurskie	109	112	290	597	373	209	155	130	115	138	84
Wielkopolskie	272	250	601	835	563	365	319	274	198	210	239
Zachodniopomorskie	67	80	176	285	280	141	103	80	82	80	68

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W latach 2002–2005 liczba separacji znacząco wzrosła we wszystkich województwach. 2005 r. był szczytowym rokiem pod względem liczby separacji – np. w śląskim odnotowano aż 1615 przypadków, a w mazowieckim 1422. Po 2005 r. nastąpił wyraźny spadek liczby separacji, który był kontynuowany przez kolejne lata. W 2012 r. liczba separacji we wszystkich województwach była znacznie niższa niż w 2005 r.

Województwa o największej liczbie separacji to: śląskie, mazowieckie, małopolskie i wielkopolskie. Jest to zgodne z oczekiwaniami, ponieważ są to regiony o dużej liczbie mieszkańców i większej liczbie zawieranych małżeństw.

Najmniej separacji odnotowano w województwach: opolskim, świętokrzyskim i lubuskim. W szczególności województwo świętokrzyskie miało bardzo niską liczbę separacji – np. w 2002 r. tylko 2 przypadki, a w 2012 r. 57 przypadków.

W 2005 r. liczba separacji osiągnęła maksimum w każdym województwie, po czym nastąpił gwałtowny spadek. Przykładowo: śląskie: 1615 separacji w 2005 r. a 436 w 2012 r.; mazowieckie: 1422 separacje w 2005 r. a 328 w 2012 r.; małopolskie: 1087 separacji w 2005 r. a 242 w 2012 r. Oznacza to, że separacja była stosunkowo popularnym rozwiązaniem na początku XXI wieku, ale stopniowo traciła na znaczeniu.

Wnioski:

1. Separacja była szczególnie popularna do 2005 r., po tym okresie liczba separacji systematycznie spadała w każdym województwie.
2. Najwięcej separacji odnotowywano w województwach o dużej populacji (śląskie, mazowieckie, małopolskie), a najmniej w województwach o mniejszej liczbie mieszkańców (opolskie, świętokrzyskie).
3. Szczyt separacji w 2005 r. może wynikać ze zmian prawnych lub społecznych, które ułatwiły jej orzekanie – jednak z czasem zainteresowanie separacją zaczęło maleć.
4. Proces spadku liczby separacji od 2006 r. sugeruje, że separacja nie stała się popularnym długoterminowym rozwiązaniem w Polsce, a pary częściej decydują się na rozwód lub inne formy rozwiązania problemów małżeńskich.

Podsumowując, separacja miała swój szczyt w 2005, ale z biegiem czasu stała się coraz rzadsza, co widać na podstawie danych z poszczególnych województw.

Tabela poniżej przedstawia liczbę prawomocnie orzeczonych separacji w poszczególnych województwach Polski w latach 2013–2023. Pozwala to na ocenę regionalnych różnic oraz długoterminowego trendu dotyczącego separacji.

Tabela 3. Prawomocne orzeczenia separacji według województw w latach 2013–2023.

Województwo	Rok										
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Dolnośląskie	122	141	102	102	88	63	67	45	37	51	41
Kujawsko-pomorskie	154	139	110	104	93	59	48	38	44	41	31
Lubelskie	126	92	77	82	83	58	79	35	46	36	35
Lubuskie	50	35	32	30	16	8	26	11	18	20	21
Łódzkie	195	145	105	115	95	80	109	58	52	56	47
Małopolskie	180	150	173	153	151	98	123	78	65	63	59
Mazowieckie	297	233	207	177	169	145	114	88	70	74	95
Opolskie	29	37	28	40	30	24	22	17	25	12	12
Podkarpackie	109	103	109	99	122	96	74	52	52	35	29
Podlaskie	94	78	81	70	68	52	62	37	34	36	23
Pomorskie	117	60	90	69	64	40	36	31	25	41	25
Śląskie	391	336	275	250	267	267	212	120	133	106	78

Świętokrzyskie	41	68	43	45	60	50	24	21	34	26	16
Warmińsko-mazurskie	78	89	73	71	67	51	42	15	30	29	20
Wielkopolskie	174	152	148	140	140	122	91	46	54	32	49
Zachodniopomorskie	49	52	41	54	49	35	40	24	27	28	18

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W większości województw obserwujemy znaczny spadek liczby separacji w latach 2013–2023. Przykładowo: mazowieckie: 297 separacji w 2013 r. a 95 w 2023 r.; śląskie: 391 separacji w 2013 r. a 78 w 2023 r.; dolnośląskie: 122 separacje w 2013 r. a 41 w 2023 r. w większości województw separacje osiągnęły najniższy poziom w 2023 r.

Województwa o najwyższej liczbie separacji: śląskie, mazowieckie, małopolskie i wielkopolskie – w tych województwach separacji było najwięcej przez cały analizowany okres. Śląskie jako jedno z największych województw, miało najwyższe wartości w większości lat, choć liczba separacji mocno spadła (z 391 w 2013 r. do 78 w 2023 r.).

Województwa o najniższej liczbie separacji: opolskie, lubuskie, świętokrzyskie i podlaskie – województwa te miały przez cały czas stosunkowo niską liczbę separacji. W 2023 r. np. opolskie odnotowało tylko 12 separacji, a lubuskie – 21.

Największy spadek separacji po 2020 roku mógł być po części spowodowany pandemią COVID-19 w 2020 r. W tym czasie mogliśmy zaobserwować utrudnienia z dostępem do sądów oraz innych instytucji. W latach 2020–2023 liczba separacji dalej malała, a w niektórych województwach osiągnęła historyczne minimum.

Wnioski:

1. Długoterminowy spadek liczby separacji sugeruje, że separacja jako rozwiązanie staje się coraz mniej popularna w Polsce. Pary decydują się od razu na rozwód, zamiast korzystać z separacji.
2. Najwięcej separacji orzekano w województwach o największej liczbie mieszkańców, co jest zgodne z ogólnymi trendami demograficznymi.
3. Województwa o najmniejszej liczbie separacji to te o mniejszej populacji, co sugeruje, że separacja jest rzadziej stosowana w mniejszych społecznościach.

4. Pandemia mogła przyspieszyć trend spadkowy, wpływając na podejście ludzi do rozwiązywania problemów małżeńskich.
5. W 2023 roku separacja osiągnęła najniższy poziom w historii, co może sugerować, że w przyszłości stanie się bardzo rzadką formą rozwiązywania małżeńskich problemów.

Separacja jako instytucja straciła na znaczeniu w Polsce, a w przyszłości może stać się wręcz marginalnym rozwiązaniem w porównaniu do rozwodów.

Inicjatorzy postępowania w sprawach o separacje

Inicjatorem postępowania o orzeczenie separacji może być jeden z małżonków (tryb procesowy) lub zgodnie wnosząc oboje małżonkowie (tryb nieprocesowy).

Tabela przedstawia liczbę separacji w Polsce w latach 2002–2023, uwzględniając: separacje z powództwa męża, separacje z powództwa żony, separacje na zgodny wniosek stron. Dane te pozwalają ocenić, kto częściej inicjuje separację oraz jakie trendy zachodziły na przestrzeni lat.

Tabela 4. Inicjatorzy procesu o orzeczenie separacji w latach 2002–2023.

Rok	Liczba separacji			
	ogółem	z powództwa męża	z powództwa żony	na zgodny wniosek stron
2002	2649	428	2031	190
2003	3027	503	2290	234
2004	5891	687	4893	311
2005	11600	933	10378	289
2006	7978	810	6843	325
2007	4927	611	3949	367
2008	3791	551	2920	320
2009	3233	528	2442	263
2010	2789	452	2059	278
2011	2843	441	2062	340
2012	2515	400	1797	318
2013	2216	344	1515	357

2014	1918	314	1295	309
2015	1700	277	1139	284
2016	1612	310	1129	173
2017	1569	329	1218	22
2018	1254	239	905	110
2019	1182	212	796	174
2020	720	163	426	131
2021	751	126	478	147
2022	693	112	461	120
2023	608	100	376	132

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W latach 2002–2005 liczba separacji gwałtownie rosła, osiągając szczyt w 2005 roku (11600 separacji). Po 2005 r. nastąpił stopniowy spadek liczby separacji, który trwa do dziś. W 2023 roku odnotowano tylko 608 separacji, co oznacza spadek o prawie 95% względem 2005 roku.

Żony zdecydowanie częściej składają pozwy o separację niż mężowie. Na przykład w 2005 r. 10378 separacji było z powództwa żony, podczas gdy mężowie zainicjowali tylko 933 przypadki. Proporcja ta utrzymuje się przez cały okres – w 2023 r. kobiety wniosły o separację w 376 przypadkach, a mężczyźni tylko w 100.

Separacje na zgodny wniosek stron nigdy nie stanowiły większości przypadków. W 2005 roku było ich tylko 289, co stanowiło ok. 2,5% wszystkich separacji. Po 2016 roku liczba takich separacji dramatycznie spadła – w 2017 roku było ich tylko 22, a w ostatnich latach utrzymują się na poziomie ok. 110–170 rocznie.

Do 2016 roku liczba separacji spadała stopniowo. Po 2016 roku widoczny jest gwałtowny spadek, szczególnie w separacjach na zgodny wniosek stron. W latach 2016–2023 liczba separacji zmniejszyła się o ponad 60%.

Wnioski:

1. Separacja jako rozwiązanie traci na popularności: w 2005 roku orzeczono 11600 separacji, a w 2023 r. już tylko 608. Wskazuje to na zmniejszające się zainteresowanie separacją jako sposobem rozwiązania problemów małżeńskich.

2. To kobiety najczęściej wnoszą o separację. Od początku analizowanego okresu to żony dominują jako inicjatorki separacji. W 2023 r. ponad 60% separacji było z powodztwa żony, co potwierdza wieloletni trend.
3. Separacje na zgodny wniosek stron nie są popularne. Mimo że teoretycznie mogłyby być najłatwiejszym sposobem na formalne rozdzielenie się małżonków, liczba takich przypadków była stosunkowo niska przez cały okres. Po 2016 r. ich liczba znacząco spadła, co może wynikać ze zmian prawnych lub rosnącej skłonności do rozwodów zamiast separacji.
4. Możliwe przyczyny spadku liczby separacji: zmiana postaw społecznych – ludzie częściej wybierają rozwód jako definitywne rozwiązanie problemów małżeńskich, zamiast separacji; zmiany prawne – ewentualne ułatwienia w uzyskiwaniu rozwodów mogły wpłynąć na spadek liczby separacji; pandemia COVID-19 – mogła wpłynąć na ograniczony dostęp do sądów, ale także zmiany w podejściu do relacji małżeńskich.

Separacja w Polsce była popularna od momentu jest wprowadzenia do porządku prawnego, ale od 2005 roku jej znaczenie systematycznie malało. W 2023 roku liczba separacji osiągnęła najniższy poziom w historii, co sugeruje, że instytucja ta może stopniowo zanikać. Współcześnie pary częściej decydują się na rozwód niż na separację.

Informacje o małżonkach w sprawach o separacje

Dane dotyczące małżonków, którzy zostali objęci separacją, umożliwiają stworzenie statystycznego obrazu separowanych małżeństw w określonym okresie. Ważnymi informacjami są te, które odnoszą się do wieku małżonków w chwili zawarcia małżeństwa, ich wieku w momencie złożenia pozwu oraz poziomu wykształcenia.

Tabela przedstawia liczbę separacji w Polsce w latach 2002–2023, z podziałem na grupy wiekowe małżonków. Pozwala to ocenić, które grupy wiekowe najczęściej decydowały się na separację i jak ten trend zmieniał się na przestrzeni lat.

ROZDZIAŁ 5

Tabela 5. Wiek separowanych małżonków w momencie zawierania związku małżeńskiego w latach 2002–2023.

Rok	Liczba separacji ogółem	Wiek małżonków (w latach)							
		poniżej 25	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55 i więcej
2002	2649	1949	379	154	79	38	24	18	8
2003	3027	2219	458	180	74	46	24	13	13
2004	5891	4355	931	332	151	66	34	12	10
2005	11600	8719	1698	656	316	117	44	27	23
2006	7978	5861	1240	482	206	100	53	21	15
2007	4927	3625	777	275	108	70	39	15	18
2008	3791	2755	660	204	76	39	24	19	14
2009	3233	2347	535	170	72	46	30	22	11
2010	2789	1995	486	133	69	42	36	17	11
2011	2843	1938	547	157	91	59	24	16	11
2012	2515	1707	462	178	78	40	19	16	16
2013	2216	1450	435	149	70	35	31	21	25
2014	1918	1277	369	122	71	30	17	17	15
2015	1700	1090	348	123	52	33	29	13	12
2016	1612	990	346	125	74	23	20	20	14
2017	1569	946	374	117	67	24	19	10	12
2018	1254	734	309	90	57	29	16	7	12
2019	1182	676	260	106	59	29	28	9	15
2020	720	402	165	81	30	16	6	13	7
2021	751	404	200	66	29	20	12	8	12
2022	693	375	175	59	31	16	16	11	10
2023	608	317	147	66	27	16	17	9	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

Liczba separacji do 2005 dynamicznie rosła. W 2005 osiągnęła szczyt (11600 separacji). Od 2006 roku widoczny jest systematyczny spadek, a w 2023 roku odnotowano tylko 608 separacji, czyli ponad 19 razy mniej niż w 2005 roku.

W każdej analizowanej dekadzie największy odsetek separacji dotyczył osób poniżej 25. roku życia. w rekordowym 2005 roku w tej grupie wiekowej było 8719 separacji, co stanowiło aż 75% wszystkich separacji.

W 2023 roku ta liczba spadła do 317 przypadków, ale wciąż stanowi największą grupę.

Osoby powyżej 50. roku życia bardzo rzadko decydowały się na separację. W 2005 roku w grupie 55 lat i więcej było tylko 23 separacje, a w 2023 roku – 9 przypadków. Pokazuje to, że starsze małżeństwa, jeśli mają problemy, częściej decydują się na rozwód lub pozostają w małżeństwie mimo trudności.

Każda grupa wiekowa odnotowała znaczny spadek liczby separacji w latach 2005–2023. w najmłodszej grupie (poniżej 25 lat) liczba separacji zmniejszyła się 27-krotnie (z 8719 w 2005 r. do 317 w 2023 r.). w grupach 40 lat i więcej separacje występowały rzadko i ich liczba utrzymuje się na niskim poziomie.

Wnioski:

1. Separacje są domeną młodych małżeństw: małżeństwa zawarte w bardzo młodym wieku są najbardziej narażone na separację; to w tej grupie wiekowej dochodzi do największej liczby separacji, choć w ostatnich latach zjawisko to mocno osłabło.
2. Spadek separacji jest wyraźny i długofalowy: separacja jest coraz rzadziej wybieranym rozwiązaniem – prawdopodobnie małżonkowie wolą od razu się rozwieść zamiast przechodzić przez separację.
3. Starsze małżeństwa rzadko korzystają z instytucji separacji: po 40. roku życia występuje ona bardzo rzadka. Jeśli małżonkowie nie rozstali się wcześniej, zwykle pozostają w związku lub decydują się na rozwód.
4. Zmiany społeczne wpływają na spadek liczby separacji: zmniejszenie liczby zawieranych małżeństw oraz starszy wiek nowożeńców mogą wpływać na to, że mniej młodych par doświadcza problemów prowadzących do separacji; zmiany kulturowe i prawne mogą sprawiać, że separacja traci na znaczeniu na rzecz bezpośrednich rozwodów.

Dane pokazują, że separacja była najczęściej stosowana przez młode małżeństwa, ale z czasem jej popularność drastycznie zmalała. w 2023 roku separacje stały się bardzo rzadkim zjawiskiem i niemal przestały dotyczyć starszych par. Współczesne małżeństwa, zamiast separacji, częściej decydują się na rozwód jako ostateczne rozwiązanie konfliktów.

Tabela przedstawia liczbę separacji w Polsce w latach 2002–2023, z podziałem na grupy wiekowe małżonków. Dane te pozwalają ocenić, w których grupach wiekowych separacje występowały najczęściej i jak zmieniały się trendy na przestrzeni lat.

Tabela 6. Wiek separowanych małżonków w momencie wniesienia pozwu o orzeczenie separacji w latach 2002–2023.

Rok	Liczba separacji ogółem	Wiek małżonków (w latach)							
		poniżej 25	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55 i więcej
2002	2649	145	322	393	404	483	425	282	195
2003	3027	136	347	461	466	536	493	332	256
2004	5891	257	676	1042	1062	1072	910	533	319
2005	11600	517	1311	1935	2375	2225	1834	941	462
2006	7978	302	850	1249	1476	1362	1315	830	594
2007	4927	219	557	840	858	778	711	531	433
2008	3791	179	424	600	657	557	529	422	423
2009	3233	130	344	522	528	465	440	398	406
2010	2789	104	304	421	444	384	390	333	409
2011	2843	106	297	397	468	396	342	345	492
2012	2515	91	264	366	404	350	288	315	437
2013	2216	63	203	294	353	309	270	268	456
2014	1918	69	168	259	298	269	224	248	383
2015	1700	35	141	225	256	241	198	209	395
2016	1612	23	129	209	237	236	221	197	360
2017	1569	25	123	202	255	251	202	180	331
2018	1254	20	85	166	207	186	149	137	304
2019	1182	15	77	140	163	186	180	135	286
2020	720	13	45	65	88	126	106	79	198
2021	751	4	39	82	108	113	124	98	183
2022	693	3	28	60	94	114	130	89	175
2023	608	5	24	69	90	94	91	71	164

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W latach 2002–2010 największą liczbę separacji notowano w grupach 30–34, 35–39 oraz 40–44 lata. W szczytowym 2005 roku w grupie 30–34 lata separacji było 1935, w grupie 35–39 lat aż 2375, a w grupie 40–44 lat – 2225. Oznacza to, że separacje najczęściej dotyczyły małżeństw

z kilkunastoletnim stażem, które wchodziły w okres największych wyzwań rodzinnych i zawodowych.

Liczba separacji ogółem zaczęła spadać po 2005 roku i w 2023 roku wyniosła już tylko 608 przypadków. Zmniejszenie liczby separacji jest widoczne w każdej grupie wiekowej, ale szczególnie wśród młodszych małżonków. W grupie 25–29 lat w 2005 roku było 1311 separacji, a w 2023 roku już tylko 24 – to spadek ponad 50-krotny.

Na początku wprowadzenia instytucji separacji stosunkowo duża ich liczba dotyczyła osób poniżej 30 lat. Jednak w ostatnich latach liczba ta drastycznie spadła – w 2023 roku w grupie poniżej 25 lat było tylko 5 separacji, a w grupie 25–29 lat – 24 separacje. Może to wynikać z faktu, że młodzi ludzie później wchodzi w związki małżeńskie, a ci, którzy się pobierają, są bardziej dojrzały i świadomi swojego wyboru.

W pierwszych latach analizowanego okresu osoby powyżej 50 lat rzadko decydowały się na separację – np. w 2002 roku w tej grupie było tylko 195 separacji. Jednak w kolejnych latach liczba ta stopniowo rosła – w 2023 roku separacji w tej grupie wiekowej było już 164. Może to wskazywać, że starsze małżeństwa coraz częściej podejmują decyzję o rozstaniu po wielu latach wspólnego życia.

Wnioski:

1. Separacje w Polsce stały się coraz rzadsze: od 2005 roku liczba separacji znacząco zmalała – w 2023 roku było ich niemal 20 razy mniej niż w rekordowym 2005 roku; prawdopodobnie małżonkowie częściej decydują się na rozwód zamiast separacji, traktując separację jako zbędny etap.
2. Zmniejszenie liczby separacji wśród młodych małżeństw: współczesne młode pary rzadziej przechodzą przez separację – albo nie wchodzi w małżeństwo po chopnie, albo od razu decydują się na rozwód w razie problemów.
3. Starsi małżonkowie częściej podejmują decyzję o separacji: w ostatnich latach widać wzrost liczby separacji w grupie 50+, co może wynikać ze zmieniających się norm społecznych i większej akceptacji dla rozstań w późniejszym wieku.
4. Zmiany kulturowe i prawne miały wpływ na spadek separacji: coraz więcej par żyje w związkach nieformalnych, co zmniejsza ogólną liczbę małżeństw i tym samym potencjalnych separacji;

separacja stała się mniej popularnym rozwiązaniem – pary wolały od razu podejmować decyzję o rozwodzie.

Dane pokazują, że separacja była najczęściej stosowana przez osoby w wieku 30–44 lat, ale z biegiem lat jej znaczenie malało. Młode małżeństwa obecnie rzadko się separują, a starsze pary coraz częściej podejmują taką decyzję. Ogólny trend wskazuje na wyraźny spadek liczby separacji w Polsce, co sugeruje, że zmieniają się sposoby radzenia sobie z kryzysami małżeńskimi – rozwód stał się częstszym wyborem niż separacja.

Tabela przedstawia liczbę separacji w Polsce w latach 2002–2023 z podziałem na poziom wykształcenia małżonków. Dane te pozwalają zidentyfikować grupy społeczne, w których separacje występowały najczęściej, oraz zobaczyć, jak zmieniały się te tendencje na przestrzeni lat.

Tabela 7. Poziom wykształcenia separowanych małżonków w latach 2002–2023.

Rok	Liczba separacji ogółem	Wykształcenie małżonków			
		wyższe	średnie	podstawowe	niepełne podstawowe/ nieustalone
2002	2649	413	1847	377	12
2003	3027	470	2130	417	10
2004	5891	544	4131	1170	46
2005	11600	756	8133	2616	95
2006	7978	765	5488	1666	59
2007	4927	694	3370	784	79
2008	3791	600	2579	537	75
2009	3233	573	2093	428	139
2010	2789	536	1741	319	193
2011	2843	592	1828	346	77
2012	2515	536	1656	307	16
2013	2216	509	1460	240	7
2014	1918	505	1210	190	13
2015	1700	449	1087	156	8
2016	1612	443	1002	145	22
2017	1569	431	1001	126	11
2018	1254	385	787	72	10
2019	1182	375	724	69	14
2020	720	242	429	38	11
2021	751	282	284	27	30

2022	693	229	270	29	11
2023	608	229	216	39	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W każdym roku najczęściej separacji dotyczyło osób z wykształceniem średnim. W 2005 roku (rekordowym pod względem liczby separacji) aż 8133 separacji (ponad 70%) miało miejsce w tej grupie. Nawet w ostatnich latach, mimo ogólnego spadku liczby separacji, osoby z wykształceniem średnim nadal stanowią największą grupę – w 2023 roku było to 216 separacji.

Liczba separacji ogółem systematycznie malała po 2005 roku. W 2023 roku liczba separacji wyniosła 608, czyli prawie 20 razy mniej niż w 2005 roku (11600). Podobny spadek widać we wszystkich grupach wykształcenia – nawet wśród osób z wykształceniem średnim, gdzie liczba separacji spadła z 8133 w 2005 roku do 216 w 2023 roku.

W porównaniu do innych grup liczba separacji wśród osób z wyższym wykształceniem była mniej zmienna. W latach 2002–2019 utrzymywała się na poziomie 400–700 separacji rocznie. W 2023 roku wyniosła 229 separacji, co oznacza spadek, ale nie tak gwałtowny, jak w innych grupach. Może to oznaczać, że osoby z wyższym wykształceniem rzadziej wchodziły w małżeństwa skutkujące separacją lub częściej korzystały z innych metod rozwiązywania problemów.

W latach 2002–2005 liczba separacji w tej grupie była stosunkowo wysoka (np. 2616 separacji w 2005 roku). Jednak po 2005 roku nastąpił gwałtowny spadek – w 2010 roku było ich już tylko 319, a w 2023 roku jedynie 39. Osoby z wykształceniem podstawowym częściej mogą unikać formalnej separacji, preferując inne rozwiązania (np. rozwód lub rozstanie bez formalności).

Niska, ale stabilna liczba separacji w grupie z niepełnym wykształceniem podstawowym. W latach 2002–2009 liczba separacji w tej grupie była minimalna (maksymalnie 195 przypadków rocznie). W ostatnich latach liczba ta oscyluje wokół kilku–kilkunastu przypadków rocznie (np. 12 separacji w 2023 roku).

Wnioski:

1. Najwięcej separacji wśród osób z wykształceniem średnim: ta grupa przez cały analizowany okres stanowiła największy odsetek separacji, choć ich liczba znacznie spadła po 2005 roku; możliwe, że osoby z wykształceniem średnim wchodzą w małżeństwa wcześniej niż osoby z wykształceniem wyższym, co może wpływać na większą liczbę separacji.
2. Separacje wśród osób z wyższym wykształceniem są mniej zmienne: chociaż separacje w tej grupie również malały, to zmiany były mniej gwałtowne niż w innych grupach; może to oznaczać większą stabilność małżeństw w tej grupie społecznej.
3. Najmniej separacji wśród osób z podstawowym i niepełnym podstawowym wykształceniem: spadek liczby separacji w tych grupach sugeruje, że osoby z niższym wykształceniem rzadziej decydują się na separację, być może częściej wybierając rozwód lub nieformalną separację.
4. Ogólny spadek liczby separacji w Polsce: bez względu na wykształcenie, liczba separacji systematycznie malała, co wskazuje na zmieniające się podejście do rozstań – rozwód stał się bardziej popularnym rozwiązaniem niż separacja.

Dane pokazują, że separacje najczęściej dotyczyły osób z wykształceniem średnim, ale ich liczba znacząco spadła od 2005 roku. Osoby z wykształceniem wyższym rzadziej przechodziły przez separację, a w ostatnich latach widać wyraźny spadek separacji wśród osób z podstawowym i niepełnym wykształceniem. Ogólny trend wskazuje, że w Polsce separacje stały się rzadkością, co sugeruje, że zmieniły się sposoby radzenia sobie z kryzysami małżeńskimi – separacja została zastąpiona rozwodem lub innymi formami rozstania.

Czas trwania małżeństwa w momencie wniesienia pozwu

Czas trwania małżeństwa w momencie orzeczenia separacji, obok wieku małżonków, stanowi jedną z kluczowych zmiennych, które kształtują demograficzny obraz omawianej instytucji.

Tabela przedstawia liczbę separacji w Polsce w latach 2002–2023 z podziałem na długość trwania małżeństwa w momencie separacji. Dzięki

temu można zobaczyć, czy separacje częściej występują na wczesnym etapie małżeństwa, czy po wielu latach wspólnego życia.

Tabela 8. Czas trwania małżeństwa w momencie wniesienia pozwu o separację w latach 2002–2023.

Rok	Liczba separacji ogółem	Czas trwania małżeństwa (w latach)							
		1 rok i mniej	2–4	5–9	10–14	15–19	20–24	25–29	30 i więcej
2002	2649	88	267	417	493	432	428	300	224
2003	3027	91	275	468	522	527	464	386	294
2004	5891	155	522	892	1183	1212	906	579	442
2005	11600	284	876	1812	2302	2698	1962	994	672
2006	7978	191	630	1196	1370	1621	1388	853	729
2007	4927	152	446	823	771	908	772	540	515
2008	3791	190	293	565	599	692	508	450	494
2009	3233	149	268	479	480	547	436	408	466
2010	2789	134	226	448	394	417	393	334	443
2011	2843	148	314	406	369	402	390	330	484
2012	2515	105	314	335	349	320	321	304	467
2013	2216	84	252	299	315	273	287	237	469
2014	1918	73	226	299	221	219	235	218	427
2015	1700	66	165	278	202	192	195	178	424
2016	1612	72	135	279	195	189	166	190	386
2017	1569	70	145	269	187	195	172	170	361
2018	1254	69	118	185	172	136	139	128	307
2019	1182	50	120	180	153	139	131	126	283
2020	720	36	67	97	86	70	90	72	202
2021	751	29	64	112	105	93	81	81	186
2022	693	18	62	84	103	85	75	98	168
2023	608	21	48	103	97	52	71	56	160

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W większości lat separacje najczęściej dotyczyły par będących w związku od 5 do 19 lat. W rekordowym roku 2005 najwięcej separacji miało miejsce w grupach 5–9 lat (1812 separacji) oraz 10–14 lat (2302 separacje). Po 2010 roku tendencja ta stopniowo malała, ale nadal największy odsetek separacji przypadał na te grupy.

Na początku analizowanego okresu liczba separacji w pierwszych latach małżeństwa była stosunkowo wysoka (np. 876 separacji w grupie 2–4 lata w 2005 roku). Od 2010 roku liczba separacji w pierwszych latach małżeństwa systematycznie malała. W 2023 roku w tej grupie było tylko 48 separacji, co stanowi ogromny spadek w porównaniu z latami wcześniejszymi.

Liczba separacji w tej grupie była zawsze stosunkowo niska, ale nie spadała tak drastycznie jak w innych grupach. W latach 2005–2023 utrzymywała się na poziomie 160–672 separacji rocznie. w ostatnich latach widać tendencję do wzrostu separacji w długoletnich małżeństwach – w 2023 roku było ich 160, a w 2020 roku aż 202.

Od 2005 roku liczba separacji w każdej grupie czasowej malała. W 2023 roku było tylko 608 separacji, podczas gdy w 2005 roku było ich 11600 – oznacza to spadek o ponad 94%. Zmniejszenie liczby separacji może wynikać z preferowania rozwodów zamiast separacji, zmian społecznych oraz większej stabilności małżeństw.

Wnioski:

1. Separacje najczęściej występują w małżeństwach trwających od 5 do 19 lat; może to wynikać z tego, że pierwsze lata to okres adaptacji, a po dekadzie wspólnego życia pojawiają się różne problemy (np. wypalenie relacji, obowiązki rodzinne, finansowe).
2. Coraz mniej separacji w krótkotrwałych małżeństwach: zjawisko to może oznaczać, że osoby decydujące się na ślub są bardziej świadome swojego wyboru lub że zamiast separacji decydują się od razu na rozwód.
3. Większa liczba separacji w długoletnich małżeństwach: choć ich liczba nie jest wysoka, separacje w związkach trwających ponad 30 lat utrzymują się na stałym poziomie; może to być związane z rozchodzeniem się dróg życiowych partnerów po odchowaniu dzieci lub zmianami priorytetów na późniejszym etapie życia.
4. Ogólny spadek separacji – separacja rzadziej wybierana opcją: zmniejszenie liczby separacji sugeruje, że coraz więcej osób przechodzi od razu do rozwodu, zamiast wybierać separację jako etap pośredni.

Dane pokazują, że separacje najczęściej występują w małżeństwach trwających od 5 do 19 lat, ale ich liczba gwałtownie spada od

2005 roku. Separacje w pierwszych latach małżeństwa stały się znacznie rzadsze, a w długoletnich związkach (ponad 30 lat) ich liczba pozostaje stabilna. Ogólnie separacja jest coraz mniej popularnym rozwiązaniem, co może wynikać ze zmiany podejścia do kryzysów małżeńskich oraz większej liczby rozwodów.

Małoletnie dzieci pozostające pod władzą rodzicielską separowanych małżonków

Orzeczenie separacji małżonków wpływa również na życie ich dzieci, wywołując istotne konsekwencje. Ustawodawca uwzględnia ten aspekt, przykładając szczególną wagę do dobra wspólnych małoletnich dzieci. Ich interesy nie mogą uciepnieć w wyniku decyzji o separacji. z tego powodu zagrożenie ich dobra zostało uznane za negatywną przesłankę, która może uniemożliwić orzeczenie separacji.

Tabela przedstawia liczbę separacji w Polsce w latach 2002–2023, z podziałem na średnią liczbę dzieci, liczbę małżeństw bezdzietnych oraz liczbę wspólnych małoletnich dzieci w małżeństwach. Dane pozwalają na zrozumienie, w jaki sposób liczba dzieci w małżeństwach wpływa na decyzję o separacji oraz jak zmienia się struktura rodzin w kontekście separacji.

Tabela 9. Orzeczone separacje według liczby małoletnich dzieci pozostających pod władzą rodzicielską w latach 2002–2023.

Rok	Liczba separacji ogółem	Średnia liczba dzieci	Liczba małżeństw bezdzietnych	Liczba wspólnych małoletnich dzieci			
				1	2	3	4 i więcej
2002	2649	1,68	912	896	622	151	68
2003	3027	1,68	1112	984	662	196	73
2004	5891	1,96	1392	1804	1644	674	377
2005	11600	2,09	1900	3497	3517	1649	1037
2006	7978	1,94	2155	2480	2034	841	468
2007	4927	1,85	1564	1503	1212	438	210
2008	3791	1,79	1334	1145	870	313	129
2009	3233	1,77	1264	926	715	235	93
2010	2789	1,72	1172	795	582	172	68
2011	2843	1,74	1247	785	564	171	76
2012	2515	1,67	1138	708	488	129	52

2013	2216	1,66	1104	566	409	104	33
2014	1918	1,64	954	519	325	90	30
2015	1700	1,65	915	396	301	66	22
2016	1612	1,67	825	392	298	71	26
2017	1569	1,61	788	406	294	67	14
2018	1254	1,62	629	311	254	46	14
2019	1182	1,60	618	293	217	45	9
2020	720	1,69	425	134	128	25	8
2021	751	1,71	426	152	131	30	12
2022	693	1,78	395	121	136	34	7
2023	608	1,69	336	132	99	37	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

Średnia liczba dzieci w małżeństwach z separacją miała tendencję wzrostu od 2002 do 2005 roku, osiągając wartość 2,09 w 2005 roku. Po 2005 roku średnia liczba dzieci spadła i w 2023 roku wyniosła 1,69, co może wskazywać na mniejszą liczbę dzieci w rodzinach przechodzących przez separację. Największa średnia liczba dzieci miała miejsce w 2005 roku (2,09), a najmniejsza w 2019 roku (1,60).

W pierwszych latach analizy (2002–2004), liczba małżeństw bezdzietnych wynosiła około 900–1100 rocznie. Po 2005 roku liczba małżeństw bezdzietnych zaczęła maleć, osiągając 336 w 2023 roku, co może wskazywać na mniejszy odsetek separacji w małżeństwach bez dzieci. W 2023 roku małżeństwa bezdzietne stanowiły ok. 55% wszystkich separacji, co jest spadkiem w porównaniu do poprzednich lat, w których ich odsetek był wyższy.

Większość separacji dotyczyła małżeństw z dwójką dzieci, z 1804 separacjami w 2004 roku oraz 3497 w 2005 roku. W latach późniejszych liczba separacji związanych z rodzinami z dwójką dzieci spadała, ale wciąż dominowała. W 2023 roku liczba separacji z dwójką dzieci wyniosła 132, co stanowiła około 20% wszystkich separacji.

W latach 2005–2009 nastąpił wzrost liczby wspólnych dzieci w rodzinach z separacją, a w 2005 roku liczba dzieci wynosiła 3517 w przypadku rodzin z dwójką dzieci. Z biegiem lat liczba ta malała, a w 2023 roku wyniosła 99 dzieci w małżeństwach z 3 dziećmi i 37 dzieci w małżeństwach z 4 lub więcej dziećmi.

Widać, że w 2020 roku średnia liczba dzieci w rodzinach z separacją była najwyższa, wynosząc 1,69, ale liczba wspólnych małoletnich dzieci była na stosunkowo niskim poziomie.

W 2023 roku liczba wspólnych dzieci w małżeństwach z separacją wciąż jest stosunkowo niska, a liczba tych dzieci w grupach 3 i więcej dzieci, po szczycie w 2005 roku, jest znacząco mniejsza.

Wnioski:

1. Coraz mniej dzieci w małżeństwach z separacją: zmniejszenie średniej liczby dzieci w małżeństwach, które przechodzą przez separację, może sugerować, że separacje są coraz bardziej związane z młodsze i mniej liczne rodziny, które nie mają dużych zobowiązań w postaci dzieci.
2. Mniejsza liczba separacji w małżeństwach bezdzietnych: wzrost liczby małżeństw bezdzietnych w pierwszych latach analizy sugeruje, że separacje częściej dotyczyły rodzin bez dzieci. Jednak z biegiem lat liczba tych separacji zmniejszyła się; w 2023 roku była to znaczna mniejszość w porównaniu do lat wcześniejszych.
3. Przeważają separacje w rodzinach z dwójką dzieci: rodziny z dwójką dzieci wciąż stanowią dużą część separacji, ale ich liczba stopniowo malała w ostatnich latach, co może wskazywać na spadek liczby separacji w rodzinach z dziećmi.
4. Zwiększona liczba separacji w małżeństwach z mniejszą liczbą dzieci: w 2020 roku nastąpił wzrost liczby separacji w rodzinach z jednym dzieckiem i malejąca liczba małżeństw z większą liczbą dzieci, co może wskazywać na zmieniające się podejście do rozwiązywania problemów w rodzinach z mniejszą liczbą dzieci.

Dane wskazują, że w Polsce separacje coraz rzadziej dotyczą rodzin z większą liczbą dzieci, a w szczególności tych, które mają 4 i więcej dzieci. Ponadto, liczba małżeństw bezdzietnych z separacją zmniejsza się, podobnie jak średnia liczba dzieci w rodzinach z separacją. Od 2005 roku średnia liczba dzieci spadła z 2,09 do 1,69 w 2023 roku. Warto zauważyć, że najwięcej separacji dotyczy rodzin z dwójką dzieci, a najmniej tych, które mają 4 i więcej dzieci.

Tabela przedstawia liczbę małoletnich dzieci w Polsce w latach 2002–2023, z podziałem na grupy wiekowe: 0–2, 3–6, 7–15 oraz

16–17 lat. Dane pozwalają na ocenę, jak liczba dzieci w różnych przedziałach wiekowych zmieniała się w kontekście separacji w rodzinach.

Tabela 10. Małoletnie dzieci separowanych małżonków w latach 2002–2023.

Rok	Liczba małych dzieci	Wiek małych dzieci (w latach)			
		0–2	3–6	7–15	16–17
2002	2916	368	593	1700	255
2003	3225	387	676	1894	268
2004	8831	921	1731	5289	890
2005	20254	1854	3760	12553	2087
2006	11226	1094	2042	6986	1104
2007	6206	818	1289	3532	567
2008	4406	588	878	2510	430
2009	3489	471	740	1927	351
2010	2779	406	622	1480	271
2011	2777	466	592	1467	252
2012	2301	375	549	1172	205
2013	1845	276	479	927	163
2014	1577	235	427	792	123
2015	1295	181	312	695	107
2016	1315	184	331	705	95
2017	1259	171	310	688	90
2018	1015	157	240	547	71
2019	904	125	216	493	70
2020	499	72	129	271	27
2021	557	78	142	311	26
2022	529	50	125	325	29
2023	459	55	122	250	32

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W 2002 roku liczba małych dzieci wynosiła 2916, a w 2003 roku wzrosła do 3225, co oznacza wzrost o 10%. Najwyższy wzrost liczby małych dzieci odnotowano w 2005 roku, kiedy liczba ta osiągnęła 20254, co stanowiło ogromny skok w porównaniu do poprzednich lat. Po 2005 roku liczba dzieci stopniowo malała, osiągając 459 w 2023 roku. Liczba małych dzieci w ostatnich latach (2020–2023) jest znacznie niższa w porównaniu do okresu szczytowego w latach 2005–2007. W 2023 roku liczba dzieci wynosiła 459.

Wiek od urodzenia do 2 lata: Liczba dzieci w tej grupie wiekowej wykazywała trend spadkowy od 2005 roku, osiągając najniższą wartość w 2023 roku (55 dzieci), co może świadczyć o mniejszej liczbie dzieci w tak młodym wieku w rodzinach przechodzących przez separację. Wiek 3–6 lata: Liczba dzieci w tej grupie zmieniała się, ale zauważalny był spadek po 2005 roku. W 2023 roku wyniosła 122 dzieci. Wiek 7–15 lat: Dzieci w tej grupie wiekowej stanowiły największą część małoletnich dzieci przez większość lat analizy. W 2023 roku wyniosła 250 dzieci. Wiek 16–17 lat: Najmniejsza liczba dzieci w tej grupie wiekowej była obecna w 2020 roku i późniejszych latach. W 2023 roku wyniosła 32 dzieci, co wskazuje na mniejszą liczbę nastolatków w rodzinach separujących się.

Najwięcej dzieci małoletnich było w 2005 roku, szczególnie w grupach wiekowych 7–15 lat (12553 dzieci) i 3–6 lat (3760 dzieci). Po 2005 roku liczba ta spadła, z czego największy spadek zanotowano w grupach dzieci starszych (7–15 lat).

Wnioski:

1. Wzrost liczby małoletnich dzieci do 2005 roku, a potem spadek: zauważalny wzrost liczby dzieci małoletnich w 2005 roku może wynikać z większej liczby separacji w rodzinach, które miały większą liczbę dzieci. Po 2005 roku liczba małoletnich dzieci zaczęła spadać, co może sugerować mniejszą liczbę dzieci w rodzinach separujących się w późniejszych latach.
2. Spadek liczby małoletnich dzieci w młodszych grupach wiekowych: liczba dzieci w najniższych grupach wiekowych (0–2 lata, 3–6 lat) zmniejszała się w ciągu ostatnich lat, co może sugerować, że separacje w tych latach dotyczą coraz mniejszej liczby małych dzieci; w grupie 7–15 lat liczba dzieci pozostaje relatywnie stabilna, choć także stopniowo maleje.
3. Mniejsza liczba dzieci w rodzinach z separacją w latach 2020–2023: w ostatnich latach liczba małoletnich dzieci zmniejszyła się do 459 dzieci w 2023 roku, co może wskazywać na mniejszą liczbę separacji w rodzinach z dziećmi w ogóle oraz na trend spadkowy liczby dzieci w separowanych rodzinach.

Liczba małoletnich dzieci w rodzinach przechodzących przez separację w Polsce spada od 2005 roku, osiągając najniższą wartość w 2023 roku. Spadek dotyczy głównie najmłodszych dzieci (0–2 i 3–6

lat), podczas gdy dzieci w grupie wiekowej 7–15 lat stanowią najliczniejszą grupę w rodzinach separujących się, choć również ich liczba malała w ostatnich latach. W ciągu ostatnich kilku lat liczba małoletnich dzieci zmniejszyła się, co może sugerować mniejszą liczbę rodzin z dziećmi przechodzących przez separację.

Przyczyny żądania orzeczenia separacji

Tabela przedstawia przyczyny separacji w małżeństwach, podzielone na różne kategorie, takie jak brak wierności, alkohol, naganny stosunek do rodziny, trudności mieszkaniowe, nieporozumienia na tle finansowym, niezgodność charakterów oraz inne. Każdy z tych czynników jest analizowany dla lat 2002–2023, z podziałem na dwie kategorie: główne przyczyny (wyłączne) rozkładu pożycia (W) oraz przyczyny współistniejące z innymi przyczynami (R).

Tabela 11. Separacje orzeczone w latach 2002–2023 według przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego.

Rok	Przyczyny rozkładu pożycia												
	brak wierności		alkohol		naganny stosunek do rodziny		trudności mieszkaniowe		nieporozumienia na tle finansowym		niezgodność charakterów		inne
	W	R	W	R	W	R	W	R	W	R	W	R	W
2002	283	168	382	374	164	85	15	28	171	169	729	20	61
2003	274	200	501	443	147	91	22	43	229	204	770	24	78
2004	431	424	1001	1219	301	193	32	76	359	321	1344	60	130
2005	700	732	2131	3077	669	343	45	161	522	582	2239	92	307
2006	566	495	1493	2003	468	252	11	90	374	386	1555	67	218
2007	369	459	784	1100	156	166	7	52	151	264	936	190	266
2008	305	368	633	809	139	92	4	24	99	183	660	199	276
2009	238	304	461	738	70	107	9	30	112	157	613	185	209
2010	190	258	395	581	53	100	9	38	103	193	536	151	75
2011	179	271	361	556	59	101	5	38	109	163	657	154	83
2012	140	230	296	560	49	94	8	24	94	181	532	160	131
2013	124	184	253	417	37	82	4	22	97	163	512	181	121
2014	96	166	195	312	33	70	3	25	74	145	464	210	90
2015	99	121	196	298	35	59	3	16	56	122	404	161	120

ANALIZA DANYCH STATYSTYCZNYCH DOTYCZĄCA INSTYTUCJI SEPARACJI W PRAWIE POLSKIM

2016	86	109	162	279	10	50	3	20	56	136	364	196	127
2017	66	132	110	309	14	57	1	23	23	137	335	225	121
2018	42	110	92	258	13	49	1	26	25	101	277	179	75
2019	57	97	82	201	10	65	3	18	18	102	260	163	97
2020	32	55	46	92	6	30	1	10	17	57	182	133	55
2021	20	61	52	130	8	31	1	6	10	60	152	154	42
2022	24	40	36	128	11	33	b.d.	10	6	51	147	150	39
2023	19	44	35	96	7	20	b.d.	11	8	31	171	121	33

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

Niezgodność charakterów (R) była najczęstszą przyczyną separacji w Polsce przez większość lat. W 2005 roku była to przyczyna dla aż 2239 separacji. Warto zauważyć, że liczba separacji związanych z niezgodnością charakterów w 2023 roku wyniosła 171 – nadal jest to dominująca przyczyna, choć zauważalny jest spadek w porównaniu do wcześniejszych lat. Brak wierności (R) i alkohol (R) również były częstymi przyczynami rozkładu pożycia. W 2005 roku brak wierności i alkohol przyczynił się do 700 i 732 separacji odpowiednio w przypadku niewierność oraz 2131 i 3077 separacji odpowiednio w przypadku alkoholu. W 2023 roku przyczyny te wyniosły 19 i 44 dla niewierność oraz 35 i 96 dla alkoholu.

W 2005 roku wystąpił najwyższy wzrost liczby separacji, osiągając rekordową liczbę 11600. Wzrost ten był widoczny w różnych kategoriach przyczyn rozkładu pożycia, takich jak niezgodność charakterów, alkohol, czy naganny stosunek do rodziny.

Po 2005 roku liczba separacji zaczęła spadać. Zmniejszenie liczby separacji może wynikać z różnych czynników, w tym zmian w podejściu do małżeństwa, poprawy sytuacji ekonomicznej lub większej stabilności rodzinnej. W 2023 roku liczba separacji wyniosła 608, co stanowi spadek w porównaniu do szczytu z 2005 roku.

Kategoria „inne” również odgrywała pewną rolę, zwłaszcza w początkowych latach analizy. W 2005 roku wyniosła 307 separacji, a w 2023 roku wynosiła 33, co wskazuje na spadek znaczenia innych przyczyn.

Trudności mieszkaniowe, choć stanowiły marginalną przyczynę separacji, były widoczne w pierwszych latach analizy (np. 2004–2006). Jednak ich wpływ na liczbę separacji z roku na rok malał. Problemy finansowe

były częściej wymieniane jako przyczyna w 2005 roku, a później ich wpływ również maleje, osiągając stosunkowo niski poziom w 2023 roku (np. 8 separacji z powodu trudności finansowych).

Wnioski:

1. Niezgodność charakterów pozostaje główną przyczyną separacji w Polsce, choć jej znaczenie spadło w ostatnich latach, szczególnie po roku 2005.
2. Brak wierności i alkohol były znaczącymi przyczynami separacji, jednak ich liczba również stopniowo malała.
3. Największy wzrost liczby separacji nastąpił w 2005 roku, a potem nastąpił trend spadkowy.
4. Po 2015 roku liczba separacji z powodu trudności mieszkaniowych i finansowych zmniejszyła się.
5. W ostatnich latach (2020–2023) liczba separacji spadła, co może sugerować zmianę podejścia do małżeństwa oraz większą stabilność w rodzinach.

Wnioski wskazują na zmieniające się przyczyny i dynamikę separacji w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem spadku liczby rozwodów i separacji od 2005 roku. Natomiast warto zwrócić uwagę na niezgodność charakteru. Przyczyna ta może wskazywać na niewystarczający poziom poznania się małżonków przed zawarciem małżeństwa; ukrywaniu rzeczywistej przyczyny; destrukcja wspólnoty w miarę upływu czasu.

Rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej nad małoletnimi dziećmi w wyroku orzekającym separację

Zgodnie z art. 61³ kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, przy rozstrzygnięciu o separacji należy zastosować przepisy zawarte w art. 57 i 58 k.r.o. Na mocy art. 58 k.r.o. sąd ma obowiązek uregulowania kwestii wykonywania władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków. Poniższa tabela przedstawia omawiane rozstrzygnięcie w analizowanym okresie.

Tabela przedstawia dane dotyczące liczby orzeczeń sądowych w sprawach związanych z władzą rodzicielską oraz pieczęcią zastępczą. Dane są podzielone na różne kategorie, takie jak podmiot, któremu sąd powierzył wykonywanie władzy rodzicielskiej (matka, ojciec, oboje rodzice, inne),

oraz decyzje o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej (rodzina zastępcza, placówka opiekuńcza).

Tabela 12. Rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem małżonków w wyroku orzekającym separację w latach 2002–2023.

Rok	Liczba orzeczeń ogółem	Rodzaj rozstrzygnięcia sądu						inne rozstrzygnięcie
		podmiot, któremu sąd powierzył wykonywanie władzy rodzicielskiej				umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej		
		matka	ojciec	oboje wspólnie	oddzielnie ojcu i matce	rodzina zastępcza	placówka opiekuńcza	
2002	1737	1082	28	617	8	1	1	0
2003	1915	1192	28	680	7	3	1	0
2004	4499	2728	58	1689	14	6	2	2
2005	9700	6377	128	3149	28	3	4	11
2006	5823	3838	99	1844	20	7	6	9
2007	3363	2004	71	1265	12	6	1	4
2008	2457	1497	59	884	9	4	4	0
2009	1969	1040	41	866	9	6	2	5
2010	1617	934	37	624	13	5	2	2
2011	1596	1002	33	546	5	3	1	6
2012	1377	872	34	459	9	0	2	1
2013	1112	706	30	365	10	0	1	0
2014	964	608	20	327	3	3	1	2
2015	785	475	16	287	4	3	0	0
2016	787	349	16	413	3	4	1	1
2017	781	327	20	429	1	1	1	2
2018	625	239	12	366	2	0	2	4
2019	564	198	12	346	6	2	0	0
2020	295	93	5	194	0	1	1	1
2021	325	100	2	219	2	2	0	0
2022	298	68	4	221	2	1	0	2
2023	272	61	2	207	0	0	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W latach 2002–2005 nastąpił znaczny wzrost liczby orzeczeń sądowych, co może być związane z intensyfikacją przypadków dotyczących rozwodów, separacji oraz innych spraw rodzinnych. Na przykład w 2002

roku liczba orzeczeń wynosiła 1737, a w 2005 roku już 9700. w tym okresie większość orzeczeń dotyczyła powierzenia władzy rodzicielskiej matce lub obojgu rodzicom wspólnie. W 2005 roku matce powierzone zostało wykonywanie władzy rodzicielskiej w aż 6377 przypadkach.

Po 2005 roku liczba orzeczeń sądowych zaczęła maleć. w 2015 roku wynosiła 785, a w 2023 roku tylko 272. To może sugerować zmniejszenie liczby spraw rozwodowych, separacji, a także większą stabilność w kwestiach związanych z władzą rodzicielską i pieczę nad dziećmi.

Matka była najczęściej wskazywana jako podmiot, któremu sąd powierzał wykonywanie władzy rodzicielskiej. W latach 2002–2005 powierzenie władzy rodzicielskiej matce było standardową decyzją sądu. W 2005 roku liczba takich przypadków wyniosła 6377, a w 2023 roku spadła do 61. Ojciec był wskazywany jako podmiot władzy rodzicielskiej w znacznie mniejszej liczbie przypadków. Jednak w latach 2002–2005 liczba przypadków, gdzie to ojciec otrzymał władzę rodzicielską, wzrosła, choć pozostawała marginalna w porównaniu do decyzji na korzyść matki. W 2023 roku, tylko 2 przypadki dotyczyły powierzenia władzy rodzicielskiej ojcu.

Liczba orzeczeń o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej była stosunkowo mała, ale w okresie wzrostu liczby orzeczeń, jak w 2005 roku (11 przypadków), była widoczna. W 2023 roku liczba orzeczeń w tej kategorii wynosiła 1, co sugeruje zmniejszenie przypadków wymagających takiej interwencji. W przypadku placówek opiekuńczych liczba orzeczeń była jeszcze mniejsza. Zauważalny jest również spadek liczby takich orzeczeń w latach 2010–2023.

W 2004 roku po raz pierwszy zauważono zwiększoną liczbę decyzji o powierzeniu władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom wspólnie, co stało się jednym z trendów w kolejnych latach. W 2005 roku wyniosła ona 3149 przypadków, a w 2023 roku wynosiła 207 przypadków.

Kategoria „inne rozstrzygnięcia” w ostatnich latach miała marginalne znaczenie, z wyjątkiem lat takich jak 2005 i 2006, kiedy liczba tych decyzji była wyższa.

Wnioski:

1. W latach 2002-2005: wzrost liczby orzeczeń, ze szczególnym uwzględnieniem powierzenia władzy rodzicielskiej matce oraz decyzji o wspólnej władzy rodzicielskiej. Wzrost liczby spraw sądowych związanych z pieczę zastępczą.

2. W latach 2005-2015: po 2005 roku liczba orzeczeń sądowych stopniowo malała, szczególnie w kategoriach takich jak piecza zastępcza. Równocześnie zmniejszała się liczba decyzji o powierzeniu władzy rodzicielskiej matce, podczas gdy liczba przypadków wspólnej władzy rodzicielskiej rosła.
3. W latach 2015-2023: spadek liczby orzeczeń sądowych, ze szczególnym uwzględnieniem zmniejszenia liczby spraw dotyczących pieczy zastępczej oraz powierzenia władzy rodzicielskiej. Mimo spadku liczby orzeczeń, władza rodzicielska najczęściej pozostaje w rękach matki.

Liczba spraw sądowych wskazuje na poprawę stabilności w kwestiach dotyczących władzy rodzicielskiej, choć wciąż pozostaje istotnym tematem społecznym. Zmniejszenie liczby orzeczeń sądowych w ostatnich latach może świadczyć o większej stabilności w polskich rodzinach oraz skuteczniejszych metodach mediacji i rozwiązywania problemów poza sądami.

Zniesienie separacji

Na wniosek małżonków jest możliwość zniesienia separacji (wyłącznie w drodze orzeczenia sądu), które to zniesienie bywa konsekwencją funkcji instytucji separacji jaką jest funkcja pojednawcza.

Biorąc pod uwagę fakt, iż sąd bada tylko swobodę oraz świadomość małżonków, którzy pragną zniesienia separacji, możliwe jest zniesienie separacji nawet w przypadku trwania zupełnego rozkładu pożycia między małżonkami.

Przy skutecznym zniesieniu separacji ustają wszystkie jej skutki. Należy jednak pamiętać, że przy zgodnym wniosku obojga małżonków o utrzymaniu rozdzielności majątkowej, sąd orzeka zgodnie z wnioskiem, natomiast przy separacji zniesionej z urzędu, sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi.

Tabela poniżej przedstawia dane dotyczące liczby zniesionych separacji w latach 2002–2023. Zniesienie separacji jest procesem, w którym małżonkowie decydują się na powrót do wspólnego życia po okresie separacji, co może wskazywać na próbę ratowania małżeństwa.

Tabela 13. Zniesienie separacji w latach 2002–2023.

Rok	Liczba zniesionych separacji
2002	18
2003	24
2004	26
2005	51
2006	129
2007	215
2008	252
2009	230
2010	253
2011	285
2012	278
2013	263
2014	253
2015	284
2016	228
2017	277
2018	242
2019	258
2020	198
2021	203
2022	174
2023	244
Ogółem	4385

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W latach 2002–2007 liczba zniesionych separacji rosła z roku na rok. W 2002 roku wynosiła 18, a w 2007 roku wzrosła do 215. Wzrost ten może być wynikiem większej liczby separacji, które miały miejsce w tym okresie, oraz rosnącej liczby osób próbujących ratować swoje małżeństwa. 2007 roku był jednym z lat o najwyższym wskaźniku zniesionych separacji, z 215 przypadkami.

Po 2007 roku liczba zniesionych separacji stabilizowała się na wysokim poziomie. W 2008 roku wynosiła 252, a w 2011 roku osiągnęła

wartość 285. Wzrost o 30 przypadków w ciągu 3 lat może wskazywać na dalszą próbę ratowania małżeństw, mimo trudności.

Po 2011 roku liczba zniesionych separacji zaczęła spadać, a w 2020 roku osiągnęła najniższy poziom w badanym okresie, wynoszący 198. To może być efektem mniejszej liczby małżonków, którzy decydują się na separację, bądź też spadku liczby prób ratowania małżeństw.

Zauważalny jest wzrost liczby zniesionych separacji w 2023 roku, wynoszący 244. Może to sugerować, że po kilku latach spadku, małżonkowie ponownie próbują odzyskać stabilność w swoich związkach.

Ogólna liczba zniesionych separacji w latach 2002–2023 wynosi 4385, co wskazuje na dość dużą liczbę prób ratowania małżeństw w Polsce w tym okresie. Średnia liczba zniesionych separacji rocznie wynosi około 250.

Wnioski:

1. W latach 2002–2007: wzrost liczby zniesionych separacji, osiągnięty szczyt w 2007 roku (215 przypadków).
2. W latach 2008–2011: stabilizacja liczby zniesionych separacji na poziomie ponad 250 przypadków rocznie.
3. W latach 2012–2020: spadek liczby zniesionych separacji, osiągnięty najniższy poziom w 2020 roku (198 przypadków).
4. Od 2023 r.: wzrost liczby zniesionych separacji do 244, sugerujący próbę odbudowy relacji małżeńskich po latach spadku.

Dane wskazują na zmienność liczby zniesionych separacji, z tendencją wzrostu w pierwszej połowie analizowanego okresu, a następnie stabilizacją i niewielkim spadkiem w ostatnich latach. Należy ponadto zwrócić uwagę na fakt, że liczba orzekanych separacji systematycznie maleje od 2006 r. Istotne jest to, że nie przekłada się to na liczbę orzeczeń w przedmiocie zniesienia separacji. Fakt, iż pomimo znacznego spadku orzekanych separacji odsetek zniesionych separacji pozostaje na porównywalnym poziomie, może wskazywać na pewnego rodzaju fenomen, wpływający na pozytywny odbiór instytucji separacji.

Tabela 14 przedstawia dane dotyczące liczby zniesionych separacji w różnych województwach w Polsce w latach 2002–2012.

Tabela 14. Zniesienie separacji według województw w latach 2002–2012.

Województwo	Rok										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie	3	3	5	8	9	22	27	17	21	38	32
Kujawsko-pomorskie	1	0	2	6	7	14	28	20	17	20	18
Lubelskie	0	0	0	1	6	4	4	5	11	12	7
Lubuskie	0	2	4	4	6	15	8	4	6	5	7
Łódzkie	4	6	6	6	12	27	23	23	21	35	20
Małopolskie	3	1	0	4	7	15	14	10	17	21	11
Mazowieckie	1	2	2	4	21	15	23	26	34	26	36
Opolskie	0	2	0	2	2	2	7	4	4	3	4
Podkarpackie	2	0	1	2	5	6	9	8	7	5	6
Podlaskie	0	0	0	2	4	8	7	5	9	9	7
Pomorskie	0	2	0	3	5	21	11	19	18	20	9
Śląskie	4	4	4	1	17	31	44	44	35	42	49
Świętokrzyskie	0	7	0	0	0	1	2	0	6	4	2
Warmińsko-mazurskie	0	0	0	1	8	7	15	13	19	14	14
Wielkopolskie	0	1	1	7	13	22	25	23	16	21	35
Zachodnio-pomorskie	0	0	1	0	7	5	5	9	12	10	19

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W województwie dolnośląskim liczba zniesionych separacji wzrastała w analizowanym okresie, osiągając 38 przypadków w 2011 roku i 32 w 2012 roku. Wzrost ten jest zauważalny, szczególnie od 2007 roku, kiedy liczba separacji wynosiła 22.

Śląskie wyróżnia się jednym z najwyższych wzrostów liczby zniesionych separacji. W 2012 roku województwo to zanotowało 49 zniesionych separacji, co stanowi najwyższy poziom w analizowanym okresie. Szczególnie zauważalny jest wzrost po 2006 roku.

Mazowieckie w ciągu całego okresu wykazywało stabilny poziom zniesionych separacji, a liczba ta w 2012 roku wyniosła 36. Warto zauważyć wzrost od 2005 roku, kiedy to liczba zniesionych separacji wynosiła 4.

Liczba zniesionych separacji w województwie wielkopolskim wzrosła w 2012 roku do 35. Wcześniej, w 2002 roku, wynosiła zaledwie 0, a później w kolejnych latach była stosunkowo niska, by w końcu w 2011 roku wynieść 21.

Województwo kujawsko-pomorskie zanotowało spory wzrost liczby zniesionych separacji w 2008 roku, osiągając 28 zniesionych separacji, a w 2012 roku liczba wyniosła 18.

Liczba zniesionych separacji w województwie pomorskim wzrastała w analizowanym okresie, osiągając szczyt w 2007 roku (21), a następnie spadła, wynosząc 9 w 2012 roku.

W województwie warmińsko-mazurskim liczba zniesionych separacji wykazywała większą zmienność, szczególnie w 2006 roku (7 zniesionych separacji), a w 2012 roku osiągnęła poziom 14.

Jeśli chodzi zaś o województwa: lubelskie, podkarpackie i podlaskie – miały stosunkowo małą liczbę zniesionych separacji w porównaniu z innymi. W 2012 roku liczba zniesionych separacji w lubelskim wyniosła 7, w podkarpackim 6, a w podlaskim 7.

Najwięcej zniesionych separacji w 2012 roku odnotowano w województwach: dolnośląskim (32), śląskim (49), mazowieckim (36) i wielkopolskim (35). Wzrost liczby zniesionych separacji w większości województw był szczególnie widoczny od 2007 roku, kiedy to w Polsce można zauważyć ogólny wzrost liczby zniesionych separacji. Województwa o najmniejszej liczbie zniesionych separacji to lubelskie, podkarpackie, podlaskie oraz świętokrzyskie, gdzie w 2012 roku liczba ta była stosunkowo niska.

Wnioski:

1. Województwa o największej liczbie zniesionych separacji w 2012 roku to śląskie, mazowieckie, dolnośląskie oraz wielkopolskie, gdzie liczba separacji była stosunkowo wysoka w porównaniu do innych województw.
2. Województwa z najniższymi liczbami zniesionych separacji to te, w których liczba ta nie przekroczyła 10 przypadków rocznie (np. lubelskie, podkarpackie, podlaskie).
3. Trend wzrostu liczby zniesionych separacji może sugerować rosnącą liczbę małżeństw przechodzących kryzysy w różnych częściach Polski, zwłaszcza w większych województwach, takich jak śląskie, dolnośląskie i mazowieckie.

Tabela 15 przedstawia dane dotyczące liczby zniesionych separacji w różnych województwach w Polsce w latach 2013–2023.

Tabela 15. Zniesienie separacji według województw w latach 2013–2023.

Województwo	Rok										
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Dolnośląskie	21	26	20	25	17	23	22	18	12	16	15
Kujawsko-pomorskie	19	22	15	16	18	15	19	11	13	13	17
Lubelskie	8	12	8	5	9	10	12	13	10	7	16
Lubuskie	5	2	4	4	1	3	3	0	5	7	13
Łódzkie	31	19	26	15	35	15	34	21	20	18	31
Małopolskie	12	12	17	14	17	13	16	15	8	9	13
Mazowieckie	42	31	39	29	21	30	42	22	26	13	38
Opolskie	4	7	5	4	8	6	3	2	6	6	5
Podkarpackie	3	6	11	12	6	8	5	2	16	8	7
Podlaskie	13	9	15	9	18	9	11	9	9	11	8
Pomorskie	18	11	34	12	22	13	13	14	12	11	24
Śląskie	36	43	28	34	39	34	36	37	30	23	20
Świętokrzyskie	8	8	11	9	14	7	6	4	9	5	2
Warmińsko-mazurskie	8	7	3	9	9	13	5	9	2	5	6
Wielkopolskie	25	31	28	23	30	26	15	15	18	13	18
Zachodnio-pomorskie	10	7	20	8	13	17	16	6	7	9	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

Dolnośląskie utrzymywało stosunkowo wysoką liczbę zniesionych separacji przez cały okres, osiągając szczyt w 2017 roku (25 zniesionych separacji). W 2023 roku liczba ta wyniosła 15, co stanowi spadek w porównaniu z wcześniejszymi latami.

Mazowieckie przez cały okres charakteryzowało się najwyższą liczbą zniesionych separacji, osiągając 42 zniesionych separacje w 2013 roku i 38 w 2023 roku. W latach 2017 i 2019 również zanotowano wysokie wyniki (42 i 42 zniesione separacje). W 2022 roku liczba ta spadła do 13. Województwo łódzkie miało zmienną liczbę zniesionych separacji. Najwięcej odnotowano w 2017 roku (35), natomiast w 2022 roku wyniosła ona 18. W 2023 roku liczba wyniosła 31.

W województwie śląskim liczba zniesionych separacji w latach 2013-2016 była wysoka, osiągając 39 w 2017 roku, a w 2023 roku wyniosła 20. W 2020 roku liczba ta była wysoka (37).

Pomorskie miało duży wzrost zniesionych separacji w 2015 roku (34) i spadek w latach późniejszych, szczególnie w 2022 roku (11). W 2023 roku liczba wyniosła 24.

Województwo wielkopolskie zanotowało stabilną liczbę zniesionych separacji przez większość lat, w tym w 2023 roku, gdzie wyniosła ona 18.

W województwie zachodniopomorskim liczba zniesionych separacji w latach 2020-2023 była stosunkowo niska (6-11 separacji rocznie), z wyjątkiem 2015 roku (20).

Województwa takie jak: lubuskie, opolskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie czy podkarpackie miały mniejsze liczby zniesionych separacji, z wynikiem poniżej 15 w większości lat.

Lubuskie zanotowało 13 zniesionych separacji w 2023 roku, co stanowi wzrost w porównaniu z wcześniejszymi latami.

Województwa z najwyższą liczbą zniesionych separacji w 2023 roku to mazowieckie (38), dolnośląskie (15) oraz śląskie (20). Województwa o najmniejszej liczbie zniesionych separacji w 2023 roku to świętokrzyskie (2), opolskie (5) oraz podkarpackie (7). Województwo pomorskie i województwo wielkopolskie wykazywały zmienną liczbę zniesionych separacji, przy czym w 2023 roku wyniosła ona odpowiednio 24 i 18.

Wnioski:

1. Mazowieckie i dolnośląskie miały w ciągu ostatnich kilku lat stabilną liczbę zniesionych separacji, z mazowieckiem jako na pierwszym miejscu.
2. W wielu województwach, takich jak lubuskie, świętokrzyskie, opolskie, liczba zniesionych separacji spadała, zwłaszcza w latach 2020-2023.
3. Mazowieckie i śląskie miały stosunkowo wysoką liczbę zniesionych separacji, szczególnie w latach 2013–2017.

Tabela 16 przedstawia dane dotyczące liczby zniesionych separacji oraz czasu ich trwania w latach 2002-2023.

Tabela 16. Czas trwania separacji w latach 2002–2023.

Rok	Liczba zniesionych separacji ogółem	Czas trwania separacji			
		Do 6 miesięcy	Od 7 do 12 miesięcy	Od 1 roku do 2 lat	Powyżej 2 lat
2002	18	2	2	12	2
2003	24	4	2	8	10
2004	26	2	3	7	14
2005	51	8	7	11	25
2006	129	10	18	43	58
2007	215	19	11	61	124
2008	252	16	15	39	182
2009	230	106	9	13	102
2010	253	140	5	18	90
2011	285	180	12	11	82
2012	278	188	11	13	66
2013	263	185	4	6	68
2014	253	160	4	9	80
2015	284	180	3	9	92
2016	228	141	6	5	76
2017	277	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2018	242	136	14	8	84
2019	258	137	11	8	102
2020	198	100	17	8	73
2021	203	90	10	7	96
2022	174	85	6	4	79
2023	244	123	14	8	99

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W latach 2002-2008 liczba zniesionych separacji systematycznie rosła, osiągając szczyt w 2008 roku z 252 zniesionymi separacjami. Szczególnie duży wzrost nastąpił w latach 2005-2007 (od 51 w 2005 roku do 215 w 2007 roku).

Jeśli chodzi o czas trwania separacji:

1. Do 6 miesięcy: w latach 2009-2011 widoczny był znaczny wzrost liczby zniesionych separacji trwających do 6 miesięcy, z 140 zniesionymi separacjami w 2010 roku do 180 w 2011 roku.

2. Od 7 do 12 miesięcy: przez większość lat dominowały separacje trwające od 1 roku do 2 lat, szczególnie w 2008-2012, gdzie ich liczba przekraczała 100 w większości lat.
3. Powyżej 2 lat: separacje trwające powyżej 2 lat stanowiły dość dużą część całkowitej liczby zniesionych separacji, osiągając najwyższą liczbę w 2008 roku (182). w ostatnich latach liczba tych separacji spadała, na przykład w 2022 roku wyniosła 79.

W 2009 roku wystąpił duży wzrost separacji trwających do 6 miesięcy, kiedy to wyniosły one 106. w 2010 roku wyniosły 140, a w 2011 roku 180. Ponadto w tych latach zniesienie separacji trwających ponad rok było na poziomie od 70 do 100 separacji.

W latach 2020-2022 liczba zniesionych separacji spadła do poziomu poniżej 200 (np. 198 separacji w 2020 roku, 174 w 2022 roku). W tym czasie również zmniejszył się odsetek separacji trwających powyżej 2 lat.

W 2023 roku liczba zniesionych separacji wyniosła 244, z czego 123 dotyczyły separacji trwających do 6 miesięcy. Liczba separacji trwających powyżej 2 lat wyniosła 99, co pokazuje wzrost w stosunku do poprzednich lat.

W latach 2008-2011 liczba zniesionych separacji była najwyższa, osiągając szczyt w 2008 roku (252 separacje). Najwięcej separacji trwających do 6 miesięcy miało miejsce w latach 2009-2011. W 2023 roku liczba separacji trwających do 6 miesięcy wyniosła 123. Po 2008 roku liczba separacji zaczęła spadać, osiągając najniższy poziom w 2022 roku (174 separacje), a w 2023 roku wzrosła ponownie do 244. Od 2008 roku liczba separacji trwających powyżej 2 lat miała tendencję wzrostu do około 90-100 w latach 2018-2023.

Wnioski:

1. Na początku funkcjonowania instytucji separacji jej rola rosła, co przedstawiała coraz wyższa liczba orzekanych separacji, a ich czas trwania wydłużał się, osiągając szczyt w latach 2008-2011.
2. Po 2011 roku liczba zniesionych separacji zaczęła spadać, a w ostatnich latach (2020-2023) liczba zniesionych separacji utrzymywała się na poziomie poniżej 250, co wskazuje na stabilizację.
3. Warto zauważyć, że separacje krótkoterminowe (do 6 miesięcy) były dominującą kategorią w ostatnich latach, co może wskazywać na krótsze okresy rozbieżności w związkach.

Tabela 17 przedstawia dane dotyczące liczby orzeczeń sądowych w sprawach o wykonywanie władzy rodzicielskiej oraz umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej w latach 2002-2023.

Tabela 17. Rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej nad małoletnim dzieckiem przy zniesieniu separacji w latach 2002–2023.

Rok	Liczba orzeczeń ogółem	Rodzaj rozstrzygnięcia sądu					
		Podmiot, któremu sąd powierzył wykonywanie władzy rodzicielskiej			Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej		Inne decyzje
		Matka	Ojciec	Oboje wspólnie	Rodzina zastępcza	Placówka opiekuńcza	
2002	8	2	0	6	0	0	0
2003	5	0	0	5	0	0	0
2004	7	0	0	7	0	0	0
2005	19	3	0	16	0	0	0
2006	70	6	0	64	0	0	0
2007	95	15	0	80	0	0	0
2008	118	12	2	103	0	0	0
2009	75	8	0	66	0	0	0
2010	93	11	0	82	0	0	0
2011	78	4	0	74	0	0	0
2012	77	3	1	73	0	0	0
2013	65	3	0	62	0	0	0
2014	65	5	0	60	0	0	0
2015	59	1	0	58	0	0	0
2016	50	2	1	47	0	0	0
2017	55	5	0	49	1	0	0
2018	34	7	0	27	0	0	0
2019	30	3	0	26	1	0	0
2020	38	2	0	36	0	0	0
2021	27	1	0	25	1	0	0
2022	17	1	0	16	0	0	0
2023	23	1	0	21	1	0	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Baza Demografia GUS. Dane w latach 2003–2024.

W pierwszych latach (2002-2007) liczba orzeczeń była stosunkowo niewielka, z najniższą wartością w 2003 roku (5 orzeczeń). Jednak w 2007 roku liczba orzeczeń znacząco wzrosła do 95. W latach 2008-2011 liczba orzeczeń utrzymywała się na poziomie około 70-100, z najwyższym wynikiem w 2008 roku (118 orzeczeń). Po 2011 roku liczba orzeczeń zaczęła spadać, osiągając najniższy poziom w 2022 roku (17 orzeczeń), a w 2023 roku wyniosła 23 orzeczenia.

Przez cały okres dominowały orzeczenia, w których sąd powierzał wykonywanie władzy rodzicielskiej matce. W pierwszych latach (2002-2005) liczba takich orzeczeń wynosiła 0-6, ale w późniejszych latach, zwłaszcza po 2007 roku, rosła, osiągając 21 orzeczeń w 2023 roku. Liczba orzeczeń, w których sąd powierzał wykonywanie władzy rodzicielskiej ojcu, była zdecydowanie mniejsza. W większości lat wynosiła 0 lub 1 orzeczenie. Największa liczba miała miejsce w 2005 roku (3 orzeczenia). Liczba orzeczeń, w których władza rodzicielska była powierzona obojgu rodzicom wspólnie, była niska przez cały okres (z wyjątkiem 2008 roku, kiedy wyniosła 2).

W przypadku orzeczeń dotyczących umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, dominowały orzeczenia o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej. Najwięcej takich orzeczeń miało miejsce w latach 2007-2013, gdzie liczba wynosiła od 62 do 103. Liczba orzeczeń dotyczących umieszczenia dziecka w placówkach opiekuńczych była znacznie mniejsza i wynosiła zazwyczaj 0 w latach 2002-2016, a jedynie w 2017 roku pojawiło się 1 orzeczenie w tej kategorii.

Zauważalny wzrost liczby orzeczeń miał miejsce po 2007 roku, osiągając najwyższy poziom w 2008 roku (118 orzeczeń), po czym liczba orzeczeń stopniowo malała. W większości przypadków sądy powierzały władzę rodzicielską matce. Liczba takich orzeczeń rosła z czasem. Władza rodzicielska została powierzona ojcu tylko w kilku przypadkach. Zdecydowana większość orzeczeń dotyczyła umieszczenia dzieci w rodzinach zastępczych. Najwięcej takich decyzji zapadło w latach 2007-2013. Od 2011 roku liczba orzeczeń stopniowo malała, osiągając najniższy poziom w 2022 roku z 17 orzeczeniami.

Wnioski:

1. Na początku funkcjonowania instytucji separacji liczba orzeczeń rosła, zwłaszcza w odniesieniu do władzy rodzicielskiej przyznawanej matkom i umieszczeniu dzieci w rodzinach zastępczych.

2. W późniejszych latach liczba orzeczeń wykazuje tendencję spadkową, co może wskazywać na stabilizację w tym zakresie.

Wnioski końcowe

Największe nasilenie separacji przypada na lata 2002–2005, po czym następuje systematyczny spadek we wszystkich wymiarach – liczbowym, demograficznym i regionalnym. Może to sugerować, że separacja jako forma rozstania traci na znaczeniu na rzecz bezpośrednich rozwodów lub innych metod rozwiązywania kryzysów małżeńskich.

Młode małżeństwa (szczególnie osoby poniżej 25. roku życia) oraz pary o średnim wykształceniu były najbardziej narażone na separację, natomiast stabilność wydaje się być wyższa wśród osób z wyższym wykształceniem i w starszych małżeństwach. Województwa o większej urbanizacji (mazowieckie, śląskie, dolnośląskie, wielkopolskie) notują wyższe liczby separacji, co może być efektem większej liczby zawieranych małżeństw oraz różnic kulturowych i ekonomicznych. Dominujące przyczyny, takie jak niezgodność charakterów, brak wierności i problemy alkoholowe, również wykazują trend spadkowy – zarówno liczbowy, jak i procentowy, co odzwierciedla ogólną tendencję spadkową w liczbie separacji. Decyzje sądów dotyczące władzy rodzicielskiej oraz umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej także wykazują trend spadkowy, co może świadczyć o mniejszej liczbie spraw rodzinnych wymagających interwencji sądowej oraz o ewolucji podejścia do rozwiązywania problemów rodzicielskich.

Analiza zbiorcza wskazuje, że separacje w Polsce osiągnęły swój szczyt w połowie pierwszej dekady XXI wieku, po czym nastąpił wyraźny spadek we wszystkich aspektach – liczbowym, demograficznym, regionalnym oraz proceduralnym. Zmiany te sugerują, że separacja jako instytucja traci na popularności, a małżonkowie coraz częściej wybierają rozwód lub inne sposoby rozwiązywania konfliktów małżeńskich. Równocześnie obserwujemy zmiany w profilu demograficznym (młodsze pary, średnie wykształcenie) oraz regionalne różnice, które odzwierciedlają złożoność zjawiska rozkładu pożycia w kontekście społecznym i ekonomicznym. Decyzje sądowe dotyczące władzy rodzicielskiej oraz pieczy zastępczej również odzwierciedlają ten trend, wskazując na stabilizację i ewolucję sposobu rozwiązywania spraw rodzinnych.

W efekcie, analiza wszystkich tabel razem pokazuje, że współczesne podejście do kryzysów małżeńskich w Polsce ulega zmianie – separacja ustępuje miejsca bardziej bezpośrednim rozwiązaniom, co znajduje odzwierciedlenie w spadających liczbach we wszystkich badanych kategoriach.

Podsumowanie

W pierwszej dekadzie XXI wieku obserwujemy gwałtowny wzrost liczby separacji, osiągając rekordowe wartości (m.in. około 11600 separacji w 2005 roku). Od tego momentu – zarówno całkowita liczba separacji, jak i wskaźniki (np. na 1000 małżeństw) – systematycznie maleją. Obecnie separacja jest stosunkowo rzadkim rozwiązaniem, co może świadczyć o zmianach w sposobach rozwiązywania kryzysów małżeńskich (np. bezpośredni rozwód). Wzrost liczby zniesionych separacji (czyli przypadków, w których małżonkowie decydują się na powrót do wspólnego życia) osiągnął swój szczyt w latach 2007–2008, a następnie nastąpiła pewna stabilizacja z rocznymi wartościami oscylującymi wokół 200–250 przypadków (ostatnio w 2023 roku – 244).

Separacje najczęściej dotyczą młodszych małżeństw – szczególnie osób poniżej 25. roku życia. W latach 2005 liczba separacji w tej grupie była bardzo wysoka, natomiast w ostatnich latach obserwujemy drastyczny spadek. Starsze małżeństwa (powyżej 50. roku życia) stanowią marginalną część rozkładu pożywania. Najwięcej separacji odnotowano wśród osób ze średnim wykształceniem. Małżeństwa z wykształceniem wyższym wykazują nieco większą stabilność, a liczba separacji wśród osób z podstawowym lub niepełnym wykształceniem była najniższa i również ulegała spadkowi. Najczęściej separacje miały miejsce w małżeństwach trwających od 5 do 19 lat, co wskazuje, że pary doświadczają kryzysów po kilku latach wspólnego życia. Separacje w bardzo krótkich małżeństwach (do 4 lat) oraz w długotrwałych związkach (powyżej 30 lat) są mniej liczne. Średnia liczba dzieci w rodzinach, które przechodzą separację, osiągnęła swój szczyt około 2005 roku (około 2,09 dziecka) i od tego czasu systematycznie spada. Dominującą grupą są rodziny z dwójką dzieci. Zarówno liczba małżeństw bezdzietnych, jak i liczba wspólnych małoletnich dzieci, uległa zmniejszeniu.

Dane według województw pokazują, że separacje były częstsze w regionach o większej liczbie mieszkańców i większej urbanizacji (np. mazowieckie, śląskie, dolnośląskie, wielkopolskie). W województwach o mniejszej

populacji (lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie) liczba separacji była zdecydowanie niższa. W okresie 2002–2012 obserwujemy wyraźny wzrost liczby separacji w większych województwach, a w kolejnych latach (2013–2023) dane wskazują na stabilizację lub niewielki spadek. Regiony takie jak województwo mazowieckie regularnie osiągały wyższe wyniki, choć w niektórych latach (np. 2022) zanotowano spadki.

Wśród przyczyn rozkładu pożycia najczęściej wskazywano niezgodność charakterów, brak wierności, problemy związane z alkoholem oraz naganny stosunek do rodziny. W 2005 roku te przyczyny były szczególnie nasilone, a później – wraz ze spadkiem ogólnej liczby separacji – ich znaczenie także malało. Po 2005 roku obserwuje się nie tylko spadek liczby separacji, ale i zmianę struktury przyczyn – zarówno ich liczba, jak i intensywność wykazywały tendencję do obniżania się, co może być związane z większą skłonnością do rozwiązywania konfliktów poprzez rozwód lub inne formy mediacji.

Przez cały okres dominowało przekazanie władzy rodzicielskiej matce – liczby te były znacznie wyższe niż orzeczenia przyznające władzę ojcu lub obojgu rodzicom wspólnie. Decyzje o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej dotyczyły głównie rodziny zastępczej, natomiast orzeczenia o umieszczeniu w placówkach opiekuńczych były sporadyczne. W ostatnich latach liczba takich orzeczeń systematycznie spadała. Od 2008 roku liczba orzeczeń sądowych w tej sferze, podobnie jak ogólna liczba separacji, ulegała spadkowi – co może wskazywać na większą stabilizację rodzin po rozpadzie pożycia lub na zmiany w procedurach sądowych i mediacyjnych.

Na koniec rozważań na temat instytucji separacji warto zadać sobie pytanie, dlaczego tak się dzieje? Biorąc powyższe należy dojść do wniosku, iż zmiana w zakresie instytucji separacji wydaje się konieczna.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzone badania pozwoliły zaaprobować i potwierdzić tezy postawione we wstępie niniejszej monografii.

Reasumując, małżeństwo w prawie świeckim jest to trwały związek kobiety oraz mężczyzny, który został uregulowany przepisami prawa, a w którym są oni sobie równi. Z kolei w prawie kanonicznym małżeństwo to wspólnota całego życia, która tworzona jest przez kobietę i mężczyznę, a która skierowana jest na ich dobro oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa.

Separacja w prawie polskim powstaje poprzez orzeczenie sądu, gdy pomiędzy małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia małżeńskiego, wtedy każdy z nich może żądać, aby sąd orzekł separację. Instytucja separacji ma na celu sprzyjanie trwałości małżeństwa. Koniec separacji następuje wskutek ustania małżeństwa albo przez rozwiązanie małżeństwa lub przez zniesienie separacji.

Separacja w prawie kanonicznym to zerwanie lub zaniechanie wspólnego pożycia małżonków pomimo dalszego trwania ich węzła małżeńskiego i wynikającej z tego przeszkody. Instytucja separacji małżonków z zasadą nierozzerwalności małżeństwa nie koliduje, ponieważ małżeństwo zawarte przez małżonków trwa nadal oraz jest ważne, pomimo orzeczonej separacji. Wyróżnia się cztery kategorie przyczyn separacji w systemie prawa kanonicznego: cudzołóstwo, niedochowanie wierności małżeńskiej, poważne niebezpieczeństwo dla duszy albo ciała współmałżonka, poważne niebezpieczeństwo dla duszy albo ciała potomstwa, współmałżonek winny czyni życie wspólne zbyt trudne dla drugiej strony. Z chwilą ustania przyczyny separacji wymaga się powrót współmałżonków do wspólnego współżycia małżeńskiego, chyba że władza kościelna postanowi inaczej.

W pierwszej dekadzie XXI wieku obserwujemy gwałtowny wzrost

liczby separacji, osiągając rekordowe wartości (m.in. około 11600 separacji w 2005 roku). Od tego momentu – zarówno całkowita liczba separacji, jak i wskaźniki (np. na 1000 małżeństw) – systematycznie maleją. Obecnie separacja jest stosunkowo rzadkim rozwiązaniem, co może świadczyć o zmianach w sposobach rozwiązywania kryzysów małżeńskich (np. bezpośredni rozwód). Wzrost liczby zniesionych separacji (czyli przypadków, w których małżonkowie decydują się na powrót do wspólnego życia) osiągnął swój szczyt w latach 2007–2008, a następnie nastąpiła pewna stabilizacja z rocznymi wartościami oscylującymi wokół 200–250 przypadków (ostatnio w 2023 roku – 244). Należy zwrócić uwagę na fakt, że liczba orzekanych separacji systematycznie maleje od 2006 r. Nie przekłada się to na liczbę orzeczeń w przedmiocie zniesienia separacji. Fakt, iż pomimo znacznego spadku orzekanych separacji odsetek zniesionych separacji pozostaje na porównywalnym poziomie, może wskazywać na pewnego rodzaju fenomen, wpływający na pozytywny odbiór instytucji separacji. Niemniej jednak należy dojść do wniosku końcowego, że współczesne podejście do kryzysów małżeńskich w Polsce ulega zmianie – separacja ustępuje miejsca bardziej bezpośrednim rozwiązaniom, co znajduje odzwierciedlenie w spadających liczbach we wszystkich badanych kategoriach.

Niniejsza praca z pewnością nie wyczerpuje tematu. Może ona jednak stanowić inspirację do dalszych rozważań naukowych. Obecnie tak jak nigdy przedtem należy zatroszczyć się o instytucję małżeństwa zarówno z perspektywy prawa świeckiego, jak i kanonicznego. Separacja jest instytucją, która daje czas na ewentualne dostrzeżenie swoich wad, zrozumienie problemy, zagojenie ran i przebaczenie sobie wzajemnie, co może skutkować powrotem do wspólnoty małżeńskiej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa polskiego

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483).

Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.1999.52.532).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2024.0.1568).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U.2024.0.1061).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.2023.0.2809).

Źródła prawa kanonicznego

Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Warszawa 2021.

Kodeks Kościoła Katolickiego, Poznań 2002.

Sobór Trydencki, sesja XXIV, kan. 5-8, [w:] *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, Głowa S., Bieda J. (opracowanie), Poznań 1988.

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 32 i 48, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/akty-korporacyjne/konstytucja-duszpasterska-o-kosciele-w-swiecie-wspolczesnym-286768068>, (dostęp 28.03.2025 r.).

Święta Kongregacja Nauki Wiary, *List o nierozzerwalności małżeństwa Haec Sacra Congregatio* z dnia 11 kwietnia 1973 r., [w:] w *trosce o Pełnię Wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966-1994*, Zimowski Z., Królikowski J. (tłumaczenie i opracowanie), Tarnów 1995.

Orzecznictwo

Orzeczenie SN z 24 kwietnia 1951 r., C 667/50.

Orzeczenie SN z 8 maja 1951 r., C 184/51.

Orzeczenie SN z 5 stycznia 1952 r., C 431/51.

Orzeczenie SN z 18 września 1952 r., C 1283/52.

Orzeczenie SN z 20 listopada 1952 r., C 600/52.

Orzeczenie SN z 7 listopada 1955 r., III CR 1328/54.

Orzeczenie SN z 9 marca 1956 r., IV CR 36/55.

Orzeczenie SN z 19 czerwca 1956 r., I CR 49/56.

Orzeczenie SN z 15 lipca 1958 r., III CR 1225/57.

Orzeczenie SN z 21 lipca 1958 r., I CR 337/57.

Orzeczenie SN z 2 lipca 1962 r., I CR 491/61.

Uchwała SN z 28 maja 1955 r., I CO 5/55.

Uchwała SN z 18 marca 1968 r., III CZP 70/66.

Uchwała SN z 7 sierpnia 1974 r., III CZP 46/74.

Wyrok SA w Lublinie z 29 lipca 2014 r., I ACa 353/14.

Literatura

- Adamski F., *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*, Warszawa 1982.
- Banaszkiewicz B., „*Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny*”. o niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP, „*Kwartalnik Prawa Prywatnego*”, Rok XXII: 2013, z. 3.
- Bieliński A., Pannert M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2011.
- Bront J., Nowacka B., *Różnorodność związków małżeńskich na świecie*, Krynica Morska 2008.
- Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, <http://doroszewski.pwn.pl/haslo/ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo>, (dostęp: 27.03.2025 r.).
- Gajda P. M., *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2005.
- Goettel M., *Prawo rodzinne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2010.
- Gójska A., *Mediacja w sprawach rodzinnych*, https://www.zabrze.sr.gov.pl/userfiles/broszury/Med_w_spr_rodz.pdf (dostęp: 27.03.2025 r.).
- Góralski W., *Instytucja małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, „*Studia Płockie*”, t. 30, 2002.
- Góralski W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.
- Góralski W., *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011.
- Gręźlikowski J., *Co po rozwodzie? Duszpasterze i wierni świeccy wobec małżeństw niesakramentalnych i kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Częstochowa 2005.
- Gromek K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Grzelińska J., *Rozwód i separacja pomiędzy małżonkami. Aspekty majątkowe i prawne*, Warszawa 2010.
- Haak H., *Separacja. Komentarz*, Toruń 2000.
- Hervada J., *De separatione coniugum. Rozłączenie małżonków*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, Majer P. (red.), Kraków 2011.

- Gołąb J., *Instytucja separacji małżeńskiej w obowiązującym prawie kanonicznym*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej”, 9-10, 2002-2003.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010.
- Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
- Jabłoński D., Ostasz L., *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie. Perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Olsztyn 2001.
- Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Matrzeństwo. Komentarz do art. 1-61⁶*, Warszawa 2013.
- Kasprzak S., *Wybrane zagadnienia z Prawa Kościelnego*, Lublin 2000.
- Kasprzyk P., *Instytucja separacji małżeńskiej*, Lublin-Sandomierz 1999.
- Kasprzyk P., *Separacja małżonków: instytucja funkcjonująca w polskim prawie rodzinnym i w prawie kanonicznym*, „Ius Matrimoniale”, 8 (14), 2003.
- Kasprzyk P., *Separacja prawna małżonków*, Lublin 2003.
- Kasprzyk P., *Separacja prawna w świetle znowelizowanego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. 10, z. 1, 2000.
- Kasprzyk P., *Trudności kodyfikacyjne związane z wprowadzeniem instytucji separacji małżeńskiej do prawa polskiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, t. 2, z. 1, 2001.
- Kawałko A., Witczak H., *Prawo cywilne*, Warszawa 2008.
- Krukowski J., *Sprawy o separację małżonków*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Krukowski J. (red.), t. 5, księga 7 Procesy, Poznań 2007.
- Krzemiński Z., *Separacja. Komentarz do przepisów. Piśmiennictwo. Orzecznictwo. Wzory pism*, Warszawa 2000.
- Krzemiński Z., *Separacje, Praktyczny komentarz, Orzecznictwo, Piśmiennictwo, Wzory pism*, Warszawa 2006.
- Lech-Chełmińska M., Przybyła V., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, praktyczny komentarz z orzecznictwem*, wyd. 3, Warszawa 2006.

- Łączkowska M., *Zasada trwałości małżeństwa w polskim prawie rodzinnym – aspekty materialne i procesowe*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2014, nr 24.
- Łątkowski M., *Jakie są rodzaje separacji w prawie kanonicznym?*, <https://www.infor.pl/prawo/rozwozy/rozwod-koscielny/277341>, *Jakie-sa-rodzaje-separacji-w-prawie-kanonicznym.html* (dostęp: 27.03.2025 r.).
- Madero L., *De causis separationis coniugum. Sprawy o separację małżonków* [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, Majer P. (red.), Kraków 2011.
- Maraszek M., *Związek małżeński na gruncie prawa polskiego oraz prawa kanonicznego*, Warszawa 2010.
- Mączyński A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 1, Kardas P. (red.) i in., Warszawa 2012.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002.
- Paleń P., *Instytucja separacji w ujęciu polskiego prawa cywilnego oraz prawa kanonicznego*, [w:] *KPP MONOGRAFIE. Prawo małżeńskie i jego relacje z innymi gałęziami prawa*, Jaroszevska I. A., Ćwikliński G. (red.), Olsztyn 2017.
- Panowicz-Lipska J., *Instytucja separacji w polskim prawie rodzinnym*, „Państwo i Prawo”, 1999, z. 10.
- Panowicz-Lipska J., *Separacja*, [w:] *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego*, Smoczyński T. (red.), 2014, t. 11.
- Pawluk T., *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1996.
- Piasecki K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa 2000.
- Piasecki K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy komentarz*, Warszawa 2006.
- Piasecki K., *Prawo małżeńskie*, Warszawa 2011.

- Piasecki K., *Separacja w prawie polskim*, Warszawa 2000.
- Radwański Z., *Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny*, [w:] *Prace cywilistyczne* (dedykowane Winiarzowi Janowi J.), Wójcik S. (red.), Warszawa 1990.
- Rakoczy T., *Separacja kanoniczna jako gwarancja nierozzerwalności małżeństwa dla małżonków i społeczności Kościoła* [w:] *Małżeństwo na całe życie?*, Sztuchmiller R., Krzywkowska J. (red.), Olsztyn 2011.
- Rozkrut T., *Separacja małżeńska w prawie kanonicznym oraz prawie polskim*, „Polonia Sacra”, 2000, nr 6.
- Rozwadowski W., *Prawo Rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992.
- Sitek B., *Trwałość i nierozzerwalność małżeństwa*, Olsztyn 2002.
- Słownik języka polskiego, PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo.html>, (dostęp: 27.03.2025 r.).
- Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009.
- Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia*, Warszawa 2001.
- Sobczak A., *Stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Poznań 2010.
- Szczot E., *Ochrona rodziny w prawie kościoła łacińskiego*, Lublin 2010.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
- Winiarz J., Gajda J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001.
- Zieliński A., *Postępowanie odrębne w sprawach małżeńskich*, Warszawa 2010.
- Żołnierczuk M., *Zarys Prawa Rzymskiego. Skrypt dla studentów prawa*, Lublin 1995.

Źródła internetowe

Baza Demografia GUS, <https://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/Tables.aspx> (dostęp: 28.03.2025 r.).

Małżeństwo dla osób wierzących w Chrystusa jest związkiem nierozzerwalnym, jednak życie człowieka jest nieprzewidywalne i czasami dochodzi do zdarzeń niezależnych od nas, mających skutek w relacji pomiędzy małżonkami. Godność sakramentu związku małżeńskiego powoduje, iż wiele osób w obliczu kryzysu małżeństwa staje przed dylematem – co robić dalej? Czy ponosić trud dalszego trwania w związku, czy uzyskać względny spokój oddalając się od niego? Właśnie dla tego typu sytuacji, wychodząc naprzeciw prośbom władzy kościelnej, polski ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie do polskiego porządku prawnego instytucji separacji.

Separacja daje możliwość zastanowienia się i głębokiej refleksji na temat aktualnej kondycji małżeństwa i rodziny. Separacja jest alternatywą dla rozpadającego się związku małżeńskiego. Uważa się ją ponadto za środek ochrony przekonań religijnych. Biorąc powyższe, postanowiono podjąć próbę przybliżenia i zestawienia instytucji separacji, jako przejawu troski państwa i Kościoła względem małżeństwa.